

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 10.

XVI.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ВЕЛИКА ШКОЛА

Указом Њег. Велич. Краља, од 6. окт. о. г., стављен је у пензију г. *Милош Зечевић*, професор Вел. Школе.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Указом Њег. Велич. Краља, од 1. окт. о. год., постављени су:

у учитељској школи: за професора *Љубомир Тирић*, професор београдске реалке, по потреби службе;

у I. београдској гимназији: за професоре: *Владимир М. Јовановић*, професор шабачке гимназије, по потреби службе; *Михаило Гавриловић*, професор нишке гимназије, по потреби службе; *Богдан Јанковић*, професор ваљевске гимназије, по молби;

за суплента *Драгољуб Поповић*, предавач у истој гимназији;

у београдској реалци за професоре: *Живко Поповић*, професор учитељске школе, и *Илија М. Вукићевић*, професор друге београдске гимназије, обојица по потреби службе;

у ваљевској гимназији: за професора *Андрија Магић*, професор прве београдске гимназије, по потреби службе;

у зајечарској гимназији: за професора *Милош Миловановић*, директор и професор јагодинске ниже гимназије, по потреби службе;

у крагујевачкој гимназији за професоре: *Драгутин Антић*, професор београдске реалке, и *Јован Максимовић*, професор чачанске гимназије, обојица по потреби службе;

у крушевачкој гимназији: за професора *Кузман Пашић*, директор и професор крагујевачке гимназије, по потреби службе;

у нишкој гимназији за професоре: *Павле Аршинов*, професор књажевачке ниже гимназије; д-р *Мита Лукић*, професор прве београдске гимназије, и *Душан Јовановић*, професор крушевачке гимназије, по потреби службе;

у пиротској гимназији: за професора *Никола Јакшевић*, професор неготинске гимназије, по потреби службе;

у чачанској гимназији за професоре: *Ђура Врбаван*, директор и професор гор.-милановачке ниже гимназије, и *Димитрије Марчић*, професор пиротске гимназије, по потреби службе;

у шабачкој гимназији: за директора и професора *Стојан Марковић*, директор и професор у пензији;

у алексиначкој нижој гимназији: за професора *Тихомир Борђевић*, професор врањске гимназије, по потреби службе;

у гор.-милановачкој нижој гимназији: за директора и професора *Михаило Х. Ристић*, професор чачанске гимназије;

у јагодинској нижој гимназији: за директора и професора *Алекса Новаковић*, директор и професор шабачке гимназије, а за професора *Риста Николић*, директор и професор књажевачке ниже гимназије, обојица по потреби службе;

у књажевачкој нижој гимназији: за директора и професора *Мата Млинар*, директор и професор алексиначке ниже гимназије, по потреби службе;

у лозничкој нижој гимназији: за директора и професора *Александар А. Стаменковић*, професор у истој нижој гимназији.

ОДЛИКОВАЊЕ

Указом Њег. Велич. Краља, од 1. окт. ове год., одликован је орденом Св. Саве IV-им редом *Милан Настић*, учитељ основне школе у Лозници.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом Министровим постављени су:

у шабачкој гимназији: за хонор. вероучитеља свештеник *Петар Суботић*, 1. окт. ове год.;

у београд. Вишој Жен. Школи: за управитељку *Милева Вуловићка*, класна учитељица у пенсији, 1. окт. ове год.

Премештаји

Претписом Министровим премештени су:

у врањску гимназију: *Радоје М. Домановић*, предавач пиротске гимназије, 1. окт. о. г., по потреби службе;

у београдску Вишу Жен. Школу: за класну учитељицу *Босилка Бурићева*, класна учитељица пређ. шабачке В. Жен. Школе, 1. септ. о. г., по потреби службе.

Разрешења

Претписом Министровим разрешени су:

у пиротској гимназији: *Сава Јакић*, учитељ језика, 28. септ. о. г., услед промене положаја;

у књажевачкој н. гимназији: *Милева Стојановићева*, учитељица жен. рада, 10. окт. о. год., по молби.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

РАСПИС

Директорима средњих и управитељима основних школа, о претплаћивању на књиге Српске Књижевне Задруге

Расписом од 28. маја 1892. год., ПБр. 5196., препоручено је наставницима средњих и основних школа, да што живље припомогну лепоме задатку „Српске Књижевне Задруге.“ Томе распису одазвали су се многи наставници и прибрани Задрузи леп број чланова, и ја не могу пропустити ову прилику да не похвалим те наставнике. Али број тих наставника мален је према целокупном броју наставника, те сам се нашао побуђен поново позвати све наставнике, да се у што већем броју као Задругини повериоци заузму, да Задрузи прибаве међу грађанством и ученицима што већи број чланова и да

уверење о корисности Задругина рада у свакој прилици уведе у што шире кругове нашега народа. Радећи тако они ће с једне стране одговорити своје наставничкоме задатку, а с друге ће Задрузи створити веће могућности да још боље изврши свој замисао као моћна културна чињеница. Ја се надам у усталаштво и живу свест свих наставника, те Вам препоручујем, да им свима саопштите ову моју жељу.

У исти мах не могу пропустити ову прилику, а да Вам не препоручим, да за књижицу поверене Вам школе без изговора одмах набавите сва она кола досадашњих Задругиних издања, која још нисте набавили, и да ме о извршењу тога известите. По извештају што сам га добио од Управе „Српске Књижевне Задруге“, мали је број школа које имају сва три досадашња кола. Да не би и на даље остао тај жалосни факат, да се баш наше школе оглушују раду Задругину, препоручујем Вам да што пре поступите по овој мојој наредби. Књиге се могу добити непосредно од Задруге по десет динара коло, те Вам препоручујем, да јој што пре испратите новац за кола, којих књижица поверене Вам школе још нема. Ја ћу водити рачуна о извршењу ове моје наредбе и извештаваћу се о томе почешће и код Управе Задругине.

На послетку препоручујем Вам, да од сада не пропустите ни једне године претплатити поверену Вам школу на даља кола Задругиних књига, да дакле ту суму увек ставите у годишњи буџет.

ПБр. 16462.

23. септембра 1895. год.

у Београду.

Министар
просвете и цркв. послова,
Љ. Ковачевић с. р.

РАСПИС

свима окружним начелствима о претплаћивању на књиге Српске Књижевне Задруге

Под данашњим наредио сам управитељима свих основних школа, да одмах без изговора набаве она кола досадашњих издања „Српске Књижевне Задруге“, којих још нема књижица поверене им школе, и да Задрузи што пре пошљу за њих новац. Како сам им ставио на знање, да ћу водити рачуна о извршењу ове моје наредбе и извештавати се о томе почешће код Управе Задругине, препоручујем и Вама, да одмах преко потчињених органа наредите свима школским одборима, да одмах у свему помогну управитеља у извршењу ове наредбе

и одмах без изговора пошљу новац за до сада набављена кола Задругиних књига. Истим путем изволите наредити школским одборима, да од сада не пропусти ни једне године претплатити своју школу на Задругина издања и да ту суму сваке године ставе у школски буџет.

Рачунајући на Вашу готовост да помажете просветни напредак нашега народа, а поименце лепи и корисни задатак Задругин, препоручујем Вам, да водите строга рачуна о раду потчињених Вам органа по овој мојој наредби и да ми јавите сваку сметњу, која би јој се чинила.

ПБр. 16462.

23. септембра 1895. год.
у Београду.

Министар
просв. и цркв. послова,
Љ. Ковачевић с. р.

КЊИГЕ, ПРИМЉЕНЕ ЗА ШКОЛСКУ ПОТРЕБУ

За средње школе:

1. **Геометрија Фр. Мочника**, за више разреде сред. школа, у срп. преводу од проф. *Стев. Давидовића* — расписом од 2. окт. о. г., ПБр. 16921.

2. **Аритметика и Алгебра Фр. Мочника**, са збирком задатака, за више разреде средњих школа, у срп. преводу од проф. *В. Димића* — расписом од 6. окт. о. г., ПБр. 18151.

3. **Синтактични задаци, I и II, и Речник за Корнелија Непота**, од проф. *д-ра Јов. Туромана* — расписом од 9. окт. о. г., ПБр. 18304.

УМР'О ЈЕ:

Петар Дифка, учитељ музике и певања у алексиначкој н. гимназији, 17. септ. о. г.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГА ПРОСВ. САВЕТА

САСТАНАК 641-ви

6. септембра 1895. год. у Београду

Били су: *председник*, Свет. Н. Вуловић; *редовни чланови*: Жив. П. Симић, д-р Мил. Јовановић-Батут, Стев. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, архимандрит Фирмилијан, Стеван Давидовић и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 4. септем. о. г., ПБр. 14641., којим се саопштава Савету да је указом Његовог Величанства Краља постављен за Министра просвете и црквених послова г. Љуб. Ковачевић, професор Велике Школе.

Тим истим актом саопштава се Савету и то, да је за начелника министарства просвете и црквених послова постављен г. Жив. П. Симић, професор, који се, према закону о уређењу Главног Просв. Савета, има сматрати као редован члан Савета по положају.

Савет је и једно и друго саопштење примио к знању.

II.

Прочитана су писма г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 11680., 11320., 11520., 12130., 10362., 10077., 11059., којима се пита Савет за мишљење о квалификацији г. г. Павла Вујића, Тодора Коблишке, Прокопија Ј. Гребенаровића, Јована Х. Васиљевића, Лепосаве Пејићеве, Ђорђа С. Паунковића и Милоша Димитријевића, свршених ученика Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбе поменутих кандидата па је нашао: да су сви уредно свршили Велику Школу и да према томе имају прописне квалификације за предаваче у средњим школама, сваки по својој струци.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 29. јуна о. год., ПБр. 9219., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији д-ра Данила Трбојевића, који моли за наставничко место у средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену молбе и докумената овога кандидата умоле г. г. д-р Мил. Јовановић-Батут и д-р Б. Гавриловић.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. августа о. г., ПБр. 12012., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Владимира Д. Стојановића, који моли за наставничко место у средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену молбе и докумената овога кандидата умоле г. г. д-р Мил. Јовановић-Батут и д-р Б. Гавриловић.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. августа о. г., ПБр. 11040., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Јосифа Дворниковића, фотографа из Књажевца, који моли за наставника слободно-ручног цртања и лепог писања у средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе и докумената умоле г. г. Стеван Давидовић и Стеван Трифуновић.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. августа о. г., ПБр. 11967., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Милутина Б. Марковића, који је молио за место наставника цртања и лепог писања у средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе и докумената умоле г. г. Стеван Давидовић, професор Војне Академије, и Стеван Трифуновић, учитељ цртања и лепог писања у II беогр. гимназији.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. августа о. г., ПБр. 11707., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Милоша Дозеле, хоровађе певачког друштва у Смедереву, који је молио за место наставника музике и певања у средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе и докумената умоле г. г. Ст. Мокрањак и Ј. Слобода, учитељи музике и певања.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. августа о. г., ПБр. 11963., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Антонија Фабриса, суплента спљетске гимназије, који је молио за наставничко место у нашим средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе и докумената умоле г. г. д-р Мил. Јовановић-Батут и д-р Б. Гавриловић, професори Велике Школе.

IX.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 17. августа о. г., ПБр. 12727., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији Михаила В. Стојковића, који је тражио наставничко место у нашим средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе и докумената умоли г. Богдан Поповић, професор Велике Школе.

X.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 1. септем. о. г., ПБр. 13353., којим се пита Савет за мишљење о помоћи, коју је тражио г. Кирило Кутлик, управитељ цртачке и сликарске школе у Београду.

Савет је одлучио: да се ова молба не може уважити, пошто молитељ још никакав успех својим радом није показао.

XI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 4. септембра ове године, ПБр. 14729., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Николе Марковића, пређашњег шефа статистичког одељења општине београдске, који је молио за место учитеља немачког језика у средњим школама.

Савет је одлучио: да г. Никола Марковић најпре положи испит из српског и немачког језика, па му се тек по положеном испиту може признати квалификација за сталног учитеља немачког језика.

XII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 1. септембра ове године, ПБр. 11647., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Саве Јакића, који је тражио место за сталног учитеља језика у нашим средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе и докумената умоли г. Свет. Н. Вуловић, професор Велике Школе.

XIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 4. септембра ове године, ПБр. 14708., којим је спроведена Савету на оцену

„Словенска Читанка“ од г. Дим. Јосића, који је молио да се ова књига прими за уџбеник у основним школама.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, редовни члан Савета, да ову књигу прегледа и о њој Савету реферује.

XIV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 4. септем. ове године, ПБр. 14316., којим спроводи Савету Граматику Жив. П. Симића за IV разред основне школе, и пита Савет: да ли педагошка страна те књиге одговара потребни уџбеника.

Пошто је већ време да се потребни уџбеници набављају, те Министар има потребу да што скорије одреди, који ће се уџбеници употребљавати, а Савет још није био на окупу, то је Министар ову Граматику упутио г. Дим. Јосићу, кога је и Савет одређивао за референта о граматицима овога писца, и г. Јови Миодраговићу, професору Учитељске Школе, на оцену. Њихове реферате о тој књизи Министар доставља Савету на употребу.

Прочитана су оба реферата, који гласе:

Господину Министру просвете и црквених послова.

Писмом својим од 1. ов. м. ПБр. 14316 извонели сте ми упутити „Граматику за четврти разред основне школе по прописаном програму написао Жив. П. Симић, треће прерађено издање“, с питањем: да ли педагошка страна у њој одговара потреби уџбеника.

По пажљивој размотрењу част ми је дати Вам своје мишљење, да педагошка страна у њој у главној одговара потреби уџбеника, и да се без икаквог зазора може препоручити и поред живих, усмених предавања, с коришћу употребити као ручна књига дечја, ради читања, обнове и утврђивања онога што се у предавању прешло.

Што би се још с ове стране могло пожелети, то су у главној ситнице, које би се, можда, могле узети у обзир приликом преправке новог издања.

Приложени егземплар враћам.

Остајем господину Министру просвете и црквених послова

4. септембра 1895. г.

Београд.

понизан

Јов. Миодраговић с. р.
проф. Учитељске Школе

Господину Министру просвете и црквених послова.

Према писму Вашем од 1. септембра ов. год., ПБр. 14316, прегледао сам „Граматику за IV разред основне школе од Жив. П. Симића“ и нашао да је израђена по педагошким начелима и на истој основи, на којој су му израђени и дојакошњи уџбеници ове врсте, који су у своје време прописним путем одобрене.

Према томе, мишљења сам, да се поднесена „Грамматика за IV разред основне школе од Жив. П. Симића“ може одобрити за уџбеник у поменутом разреду основне школе, а у вези с тим: да се старије државно издање српске граматике од истога писца за III и IV разред, пропише за уџбеник у V и VI разреду, где се исти предмет учи више системски.

4. септембра 1895. г.
у Београду.

понизан

Дим. Јосић с. р.
професор у Богословији.

Пошто су оба референта наша да дело одговара педагошким захтевима и препоручили га за уџбеник, Савет је одлучио: да се грамматика Жив. П. Симића, за IV разред основне школе, израђена по прописаном програму, треће прерађено издање од 1895. године, може одобрити за уџбеник у основној школи.

У свези с овим, а према реферату г. Јосића, Грамматика истога писца, државно издање од 1887. год., израђена више системски по програму од 20. јула 1884. год., да се од сада употреби за уџбеник у V и VI разреду основне школе, у којима се грамматика и учи више системски.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 642-ги.

22. септембра 1895. год., у Београду.

Били су: председник, Свет. Н. Вуловић; редовни чланови: Жив. П. Симић, д-р Мил. Јовановић-Ватут, д-р Б. Гавриловић, Ст. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, архимандрит Фирмилијан, Стеван Давидовић, Дим. С. Јовановић и ванредни члан: Стев. Т. Јакшић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитани су и примљени записници 640. и 641. састанка.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 5. септ. ове годне, ПБр. 12235., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Српске Читанке за IV разред основних школа“ од г. г. Пере П. Ђорђевића и Уроша Благојевића.

Савет је одлучио: да се ова књига прештампа оваква каква је у једанпут у толико примерака, колико ће бити довољно да се подмири потреба за *пет година*.

Да се позову писци да кажу, колико траже хонорара за ово дело, на ће тек онда Савет допети одлуку о том хонорару.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 10. јуна ове године, ПБр. 8420., којим је спроведена Савету на оцену књига „Прича оца Алексија“ од И. Тургејева, превод од Ивана Шајковића, великошколца, који је ово дело понудио на откуп за поклањање ученицима о испиту.

Савет је одлучио: да се ова књига не може примити, према ранијој одлуци саветској о књигама ове врсте.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 6. јуна ове године, ПБр. 8256., којим се шаље Савету на оцену „Методика певања за учитеље основних школа“ од г. Душана Јанковића, учитеља певања у врањској гимназији.

Савет је одлучио: да се умоли г. Ст. Мокрањац да овај рукопис прегледа и о томе Савету реферује.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 1. септ. ове године, ПБр. 11147., којим се шаље Савету на оцену молба г. Мих. Михаиловића, директора београд. реалке, који је молио да се његово дело „Рачуница за ниже разреде гимназија и реалака“ прими за школски уџбеник.

Савет је одлучио: да се ова молба г. Михаиловића не може уважити, пошто је Савет раније донео одлуку по том предмету, при којој и сада остаје.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 1. септембра ове године, ПБр. 14220., којим је спроведена Савету на оцену

понууда г. д-ра Ј. Туромана, професора Велике Школе, који је понудио за школске уџбенике своја дела: „Синтактични Задачи, I део, наука о падежима“ и „Синтактични Задачи, II део, наука о временима и начинима“ и „Речник за Корнедија Непота.“

Савет је одлучио: да се ови „Синтактични Задачи“ од г. д-ра Ј. Туромана могу употребити као уџбеник све донде, докле их има штампаних у Држ. Штампарији.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 12. јуна ове године, ПБр. 8460., којим је спроведена Савету на оцену молба г-ђе Батарине Христодуловићеве, учитељице основне школе, која је молила да јој се године заступничке учитељске службе уваже у године привремене учитељске службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, редовни члан Савета, да ову молбу проучи и о томе Савету реферује.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 13. јуна ове године, ПБр. 8537., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Српске Граматике за I разред гимназија и реалака“, од г. Љуб. Стојановића, професора Велике Школе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Свет. Н. Вуловић, професор Вел. Школе, да ову ствар проучи и о томе Савету реферује.

IX.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 19. јуна о. год., ПБр. 8672., којим је спроведено Савету на оцену „Црквено Обредословје“, од г. архимандрита Фирмилијана, ректора Богословије.

Савет је одлучио: да се умоли г. Момчило Иванић, професор, да прегледа језик и педагошку страну овога рукописа и да о томе Савету реферује.

X.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 1. септ. о. г., ПБр. 13675., којим је спроведена Савету на оцену молба Светомира Поповића, артиљеријског поднаредника и пређашњег ученика V разр. крушевачке гимназије, који је молио да му се ублажи казна „изгнања из свију просветних завода на свагда“, како би могао студирати у нижу школу Војне Академије.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Савет је одлучио: да се молиоцу ова молба не може уважити.

XI.

Пошто је упражњено место потпредседника Главног Просветног Савета, то је Савет изабрао г. Жив. П. Симића, начелника министарства просвете и црквених послова, за потпредседника Глав. Просветног Савета.

XII.

Саслушан је писмени реферат г. Богдана Поповића, професора Велике Школе, о квалификацији г. Михаила Стојковића, који је свршио у Женеви факултет *ès sciences sociales* и који је молио за место учитеља француског језика у нашим средњим школама.

Према реферату г. Б. Поповића Савет је одлучио: да се г. М. Стојковићу може признати квалификација за сталног учитеља француског језика у нашим средњим школама, ако најпре положи испит из тог предмета.

XIII.

Саслушани су усмени реферати г.г. д-ра Мил. Јовановића-Батута и д-ра Б. Гавриловића, професора Велике Школе, о квалификацији г. Владимира Стојановића, пређашњег учитеља, који је молио за предавачко место у нашим средњим школама.

Према рефератима г. г. референата Савет је одлучио: да г. Владимир Стојановић нема прописне квалификације за предавача у средњим школама.

XIV.

Саслушани су усмени реферати г.г. д-ра Мил. Јовановића-Батута и д-ра Б. Гавриловића, професора Велике Школе, о квалификацији г. Антонија Фабриса, суплента спљетске гимназије, који је молио за предавача у нашим средњим школама.

Према рефератима г. г. референата Савет је одлучио: да г. Антоније Фабрис, према поднесеним документима, нема квалификације за предавача у нашим средњим школама.

XV.

Саслушани су усмени реферати г.г. д-ра Мил. Јовановића-Батута и д-ра Б. Гавриловића, професора Велике Школе, о квалификацији г. Данила Трбојевића, који је молио за место предавача у средњим школама.

Према рефератима г. г. референата Савет је одлучио: да г. Данило Трбојевић има квалификације

за предавача у средњим школама за логику, психологију, латински и немачки језик.

XVI.

Саслушан је реферат г. Ст. Давидовића, професора Војне Академије, о квалификацији г. Тодора Филипеска, свршеног хемичара из Беча, који је молио за предавачко место у нашим средњ. школама.

Према реферату г. референта Савет је одлучио: да г. Тодор Филипеско нема квалификације за оно што је тражио.

XVII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 13. септ., о. г., ПБр. 15572., којим су упућене Савету на оцену молбе г. г. Јована Ђикадића и Бранка М. Таназевића, техничара наше Велике Школе, који су тражили место учитеља цртања и лепог писања у средњим школама.

Савет је одлучио: да г. г. Ђикадић и Таназевић немају квалификације за тражена места.

XVIII.

Прочитани су реферати г.г. Ст. Мокрањца и Ј. Свободе о квалификацији г. Милоша Дозеле, који је тражио место за учитеља музике и певања у нашим средњим школама.

Према рефератима г.г. референата Савет је одлучио: да г. Милош Дозела нема прописне квалификације за тражено место.

XIX.

Прочитани су реферати г-ђе Анке М. Цветковићке и г-ђе Евгеније Војиновићеве, учитељица београдске Више Женске Школе, о „Кројењу белог рубља“ од г-ђе Каролине Шитове.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

На основу акта Главног Просв. Савета СБр. 113., од 14. октобра 1894. год., част нам је поднети извештај и мишљење о делу „Кројење и израда белог рубља“ од г-ђице Каролине Шитове.

Пошто смо пажљиво прочитале поменуто дело, нашле смо да је то у главном, са врло малим изменама, превод дела, које је издало друштво „Wiener -Frauen-Erwerb-Verein“ под насловом: „Schnittmusterbuch. Anleitung zum Wäsche-Zuschneiden.“

Тиме нећемо да кажемо, да то дело не би било подесно као ручна књига за женски рад, у толико пре, што ми до сад још немамо књиге овакве врсте. Неке мане, које се налазе у тој књизи и које би се могле исправити, износимо овде у кратко:

Текста у овој књизи готово и нема, свуда наилазимо само на велику количину бројева, по којима би се кројили разни предмети. Наше је мишљење, да би г-ђица Шитова боље урадила, да је на сваком предмету поред потребних мера означила и све врсте бодова и шавова, којима се они састављају. Готово за сваки предмет означени су бројеви за две разне величине, а за женске кошуље н. пр. има толико разних слика и толико бројева, да би било немогуће тражити од деце да их она науче.

Основним облицима требало је свуда према потреби и жељи означити различите промене.

Ту исту ману видимо и у делу друштва „Frauen-Erwerb-Verein“, и зато смо горе и споменуле да нам се дело г-ђице Шитове са малим изменама и чини као прост превод, јер им се и све слике кројева слажу.

Књигу г-ђице Шитове могле бисмо само у томе случају препоручити као ручну књигу за ученице наших женских средњих завода, кад би г-ђица пристала, да за сваки предмет рубља напише опширан текст, и да се сликама, на којима се налазе разне промене, дода још упутство како би се те промене могле извести. Примера ради навешћемо само ово: кошуље женске могу бити просте т. ј. без украса, са украсом, и то разним, са и без рукава и т. д. Требало би дакле написати текст за једну просту кошуљу, а даље уз сваки цртеж објаснити како се и на који начин израђују разни изрези, како се умећу делови за украс и т. д., а не за сваку кошуљу давати засебан цртеж са новим бројевима, као што је то г-ђица Шитова учинила. Ми све ове примедбе чинимо на основу дугогодишње школске праксе, и надамо се не само да нам г-ђица Шитова то неће замерити, но да ће се овим нашим примедбама и користити.

С тога смо мишљења да би требало ово дело г-ђици Шитовој вратити с тим, да га она према нашим примедбама преради и том приликом што више пази да употреби свакад подесне изразе.

Тако поправљену књигу могле бисмо препоручити као подесну школску књигу.

22. јуна 1895. год.
у Београду.

Главном Просветном Савету
покорне,
Анка М. Цветковића с. р.
Евгенија Војновићева с. р.

Савет је одлучио: да се ово дело може усвојити као школски уџбеник, пошто се најпре у њему изврше поправке означене у рефератима.

Референткињама је одређена награда свакој по 20 динара.

XX.

Саслушан је реферат г. Јевр. А. Илића, редовног члана Савета, о „Словенској Читанци за IV разред основних школа“ од г. Дим. Јосића.

Према реферату Савет је одлучио: да се ова читанка може употребити као школски уџбеник оваква каква је све докле, докле траје овог издања у Државној Штампарији.

Кад се буде прештамповала морају се најпре унети исправке, које је г. референт напоменуо.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 643-ћи

27. септембра 1895. год. у Београду

Били су: *председник*, Свет. Н. Вуловић; *редовни чланови*: Жив. П. Симић, д-р Мил. Јовановић-Батут, Стев. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Дим. Јосић, архимандрит Фирмилијан, Стеван Давидовић и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 642. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. септем. о. г., ПБр. 16731., којим је спроведен Савету на мишљење акат директора ваљевске гимназије, који је питао: по којем ће се уџбенику предавати математика у гимназији.

Пошто је Савет на једном свом састанку још прошле године усвојио као уџбеник за математику у средњим школама Мочниково дело, и пошто ће то дело кроз кратко време бити сасвим готово — то је Савет одлучио: да се у средњим школама не употребљава никакав уџбеник за овај предмет, док Мочниково дело не буде готово.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. маја о. год., ПБр. 7606., којим је спроведена Савету на оцену молба г-ђе Милке Н. Дамњановићке, учитељице из Шапца, која је молила да јој се године проведене у привременој учитељској служби урачунају у године сталне учитељске службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, редовни члан Савета, да ову молбу проучи и о томе Савету реферује.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 30. маја о. год., ПБр. 7881., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Милана Малешевића, учитеља из Дражевца, који је молио да му се време, што је провео као вршилац учитељске дужности, урачуна у време привремене учитељске службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, редовни члан Савета, да ову молбу проучи и о томе Савету реферује.

V.

Прочитано је писмо г.г. Пере П. Ђорђевића и Уроша Благојевића о хонорару за њихову „Српску Читанку за IV разред основних школа.“

Савет је одлучио: да се писцима у име хонорара за ово њихово дело да укупно три хиљаде (3000) динара за шта ће бити дужни и коректуре читати.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 13. јуна о. год., ПБр. 8539., којим је спроведена Савету на оцену молба с документима г. Јована Т. Мусикоса, који је тражио за учитеља грчког језика у средњим школама.

Савет је одлучио: да се умоли г. Ј. Туроман да изводи ову молбу и документа г. Мусикоса прегледати и о томе Савету реферовати.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 22. септембра о. г., ПБр. 16470., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Милана С. Убавкића, који је молио да се његов „Земљопис за III разр. осн. школа“ прими за школски уџбеник.

Савет је одлучио: да се умоли г. Дим. Јосић, редовни члан Савета, да ово дело прегледа и о томе Савету реферује.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 17. септем. ове године, ПБр. 15886., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Павла С. Шарчевића, који је молио да се „Земљопис за III разред основних школа“ од д-ра Ђорђа С. Ђорђевића и Павла С. Шарчевића, прими за школски уџбеник.

Савет је одлучио: да се умоли г. Димитрије Јосић, редовни члан Савета, да ову молбу проучи и дело прегледа па да о томе Савету реферује.

IX.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 22. септ. ове године, ПБр. 16463., којим је спроведена Савету на оцену молба с документима г. Младена Бошњакковића, хоровађе из Обреновца, који је тражио место за учитеља музике и певања.

Савет је одлучио: да се умоли г. Ст. Мокрањац, учитељ музике и певања, да изводи ову молбу и документа овог кандидата прегледати и о томе Савету реферовати.

X.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 1. септ. ове године, ПБр. 14194., којим је спроведен Савету на оцену акат директора десковачке ниже гимназије, који је питао: по којем ће се уџбенику предавати Геометрија у нижим разредима средњих школа.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. д-р Б. Гавриловић, професор Велике Школе, и Стеван Давидовић, професор Војне Академије, да изволе ову ствар проучити и о томе Савету реферовати.

XI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 7. септ. ове године, ПБр. 14.730., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Немачке Читанке за III, IV и V разред средњих школа“ од г. Владимира Малине.

Савет је одлучио: 1, да се ова читанка прештапа у толико примерака колико ће бити довољно за *три године*, и да се за то време употреби као привремени уџбеник у средњим школама;

2., да се позове г. В. Малина, да изјави Савету колико тражи хонорара за то своје дело за горе означено време, па ће Савет о томе донети своју одлуку доцније.

XII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 2. септ. ове године, ПБр. 12548., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Виће Малетића, учитеља цртања у крагујевачкој гимназији, који је молио да се откупи за школски уџбеник његов рукопис „Упутство за перспективно цртање слободном руком“ по проф. Антону Андели.

Савет је одлучио: да се ова молба г. В. Малетића не може уважити, на основу чл. 2. правила о писању школских уџбеника.

XIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 8. септ. ове године, ПБр. 13852., којим је спроведена Савету на оцену понуда књи-жарнице браће Јовановића из Панчева, која је по-нудила на откуп своје издање „Народне Библиотеке.“

Савет је одлучио: да се ова понуда књи-жарнице браће Јовановића не може примити, према ранијој саветској одлуци о откупљивању књига ове врсте.

XIV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 19. августа ове год., ПБр. 12407., којим је спроведена Савету на оцену молба г-ђе Круне Аћимовићке, управитељке пређашње Више Женске Школе у Пожаревцу, која је молила да јој се време, које је провела као учитељица Више Женске Школе, уважи у време предавачке службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, редовни члан Савета, да изводи ову молбу проучити и о томе Савету реферовати.

XV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 9. септ. ове године, ПБр. 15066., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Косте Ивковића, директора десковачке пиже гимназије, који је понудио на откуп свој превод „Гимназија у XX веку“ од д-ра Ј. Ф. Хорна.

Савет је одлучио: да се ова књига не може откупити, према ранијој одлуци саветској о откупљивању књига ове врсте.

XVI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова од 9. септ. ове године, ПБр. 11817., којим је спроведена Савету на оцену понуда г. Милана Вељковића, професора, који је понудио на откуп свој превод „Мочникове Аритметике, I и II део, за ниже разреде средњих школа.“

Савет је одлучио: да се овај превод не може откупити, према распису г. Министра просвете и цркв. послова од 10. фебруара ов. године, ПБр. 2470., и према чл. 2. правилâ о писању школских уџбеника.

XVII.

Прочитан је реферат г. г. д-ра Марка Т. Лека и Јов. Докића, професора, о „Основима Хемије за ученике средњих школа“ од г. Ранка Петровића, професора у пензији.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледали смо књигу: „*Основи Хемије за ученике средњих школа*, од г. Ранка Петровића“, која је 1895. год. штампана у штампарији Краљ. Србије у Београду, а коју нам је Главни Просветни Савет актом својим од 8. марта о. г. СБр. 30. изво-део на преглед послати и, пре но што бисмо одгово-рили на питање: „да ли се може ово дело упо-требити као уџбеник у Средњим Школама“, част нам је изложити редом као што су у књизи, важније мане и погрешке, које смо у истој опазили.

У *Приступу* и *Неорганиској Хемији* нашли смо ове погрешке и мане:

На стр. 3. погрешно се помиње „Хлорни креч“, место једнога *сасвим другог* *једињења*, калцијум-хлорида.

На стр. 5. погрешно се узима, да је „гвоздени песак“, који река Власина носи, *гвозђе*.

На стр. 8. и 9. одређивање атомских тежина погрешно је. На онај начин, који је тамо описан, не одређују се атомске тежине, тако се од прилике молекуларне тежине одређују.

На стр. 10. и 11. изложени су елементи како се у природи „расејани“ налазе. Ту се набрајају: „самарије“, „скандије“, „итрије“, „итербије“, „лан-тан“, „телур“, „цезије“, „рубидије“ и т. д. Набра-јање таквих почетнику непознатих назива убија само вољу ученика према једном предмету, који он тек почиње да учи. О томе, како се елементи у природи налазе, и то мало друкчије но што је у прегледаној књизи изложено, могло би бити говора доцније а не у приступу, кад ученик ниједан још елеменат ближе не познаје.

На стр. 13. побркан је појам „дисоцијације“ с дестиловањем тела у безваздушном простору.

На стр. 13. прерано је у приступу помињати распадање хлорида сребра утицајем светлости и како „на тој особини постоји фотографисање“, кад ученици о хлориду сребра још ни појма немају.

У опште *приступу* није удешен за ученике средњих школа. Тражити од почетника у Хемији одмах у првим лекцијама да упамти (стр. 14. и 15.): „какве су промене у топлоти при растварању“, „које се течности растварају међу собом а које не“, „апсорбовање гасова у течностима“, „шта су то запреминске а шта атомске тежине“, „шта је атом а шта молекул“, „како се елементи пишу“, „како су растурени елементи по свету“ ит.д. — све то сувише је много. Ученици средњих школа, без икаквога претходнога знања из Хемије, нису у стању да савладају такав приступ у Хемији и учи-

ниће им се, као да је Хемија одвећ тежак и врло сувопаран предмет.

„Подела елемената“, на стр. 15. и 16., вије добра. Погрешно је, да се „природна подела састоји“ из „14 фамилија“ и да су само до 1869. године делили „хемичари елементе на неметале и метале“, као и да је „ова подела напуштена.“ Напротив та се подела у ствари и данас одржава. Место оних 14 фамилија, од којих свака, сем фамилије водоника и угљеника, има по 3 до 11 чланова, за почетнике далеко је простија подела на 2 велике групе: на металоиде и метале. Па и у том случају било би излишно онако, као што је у прегледаној књизи, набрајати све од реда елементе, довољно би било у почетку, примера ради, навести само неколико *познатијих* металоида и метала. За то баш што је подела елемената на металоиде и метале врло проста а међутим налази ослоња и у „природном систему“, та се подела и данас одржава.

Међутим писац ове Хемије, и ако не би хтео да зна о подели елемената на металоиде и метале, ипак доцније помиње метале, претпостављајући, да ће почетници у Хемији и сами већ знати, који су елементи метали а који нису. Тако на стр. 45. вели: „Оксиди, а поглавито хидроксиди метала називају се *базе*“; или на стр. 144. код „металних легура“ (као да има и неметалних легура), које су погрешно представљене као права хемијска једињења, стоји ово: „неколики метали одступају у својим хемијским једињењима од осталих елемената.“ (А који су то „остали“ елементи?)

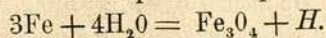
Придржавајући се и „природне поделе“, могло је ипак, као што се то данас обично и чини, да остане и подела елемената на металоиде и метале, и кад се већ хтело ма и у неколико да изложи подела елемената у „природне групе“, онда је нужно било изнети и „закон перијода“, који служи као основа те „природне поделе.“ Међутим о закону перијода *нема ни помена* у прегледаној Хемији.

„Неорганска Хемија“ на стр. 17. почиње с фамилијом водоника. Та *фамилија* елемената састоји се из једнога члана и то из самога водоника; таква је фамилија без фамилије; и фамилија угљеника, и она се само из једнога члана, из угљеника састоји. Али то може бити и споредно, важније је н. пр. како се на истој 17. стр. говори о водонику. Прво се ту излаже „добивање“ водоника па тек после тога наводе се особине, и напоследку, како се тај елеменат у природи налази. Такав распоред у проучавању појединих елемената није добар. Редовно лакше је научити како се који елеменат до-

бива, кад се претходно сазна како се у природи налази, сазна у неколико материјал, из кога би се могао добити, па још и кад се важније особине елемената изложе. С тога не би требало, без извеснога претходног знања, почињати проучавање појединих елемената тиме, како се они добивају. Прво о добивању елемената, па после тек о особинама и напоследку о нахођењу говори се у прегледаној Хемији не само код водоника, већ и код кисеоника, азота, флуора, хлора, сумпора, силицијума, бакра, сребра, олова, цинка, живе, гвожђа, алуминијума и тако даље.

На истој 17. и 134. стр. погрешно се помиње стањол (лист од калаја) место петролеума (Steinöl).

На стр. 18. погрешна је једначина:

На стр. 19. погрешно је, да се водоник под притиском од 300 атм. може згуснути.

На стр. 20. погрешно је, да се у пламену праскавога гаса топи магнезија, креч и цирконова земља.

На истој 20. стр. помињу се опити: „хемијска хармоника“, „сапунски мехурови од праскавога гаса“, и „Дримондова светлост“, као „лепи ђачки опити“, онако без везе с дотичним особинама водоника и без икаквога објашњавања.

На стр. 21. говори се о легури водоника с паладијумом, и ако пре тога о легурама није било ни речи, и уз то помиње се и један тако редак елеменат, као што је паладијум, о коме почетници појма немају.

На стр. 22. и 23. распоређени су елементи по валенцијама; од ученика, који су се тек с једним јединим елементом, с водоником, мало ближе познали, прерано се тражи да упамте: „како су распоређени елементи по моћности.“

На стр. 27. погрешно је, да се у трговинама сона киселина „налази само *као течна*.“ Она течност, која се под именом соне киселине продаје, није течна сона киселина, већ раствор гаса соне киселине у води.

На стр. 29. помињу се сумпораста —, селенаста —, телураста —, сумпорна —, селенска — и телурна киселина као „*праве киселине*“; а какве су онда киселине: азотна, фосфорна, салицијумна и т. д.?

На стр. 30. погрешно је, да се кисеоник може добити из *свију* својих оксида.“

На стр. 31. и 32. погрешно је да „Лим, Дрина и Сава у великим дубинама изгледају зеленкасте, а *то с тога* што су примиле боју камена (серпентина), кроз који највише протичу.“

На стр. 34. помињу се анхидриди, а тек на стр. 46. говори се нешто о томе шта су анхидриди.

На истој 34. стр. у једначини разлагања воде калијумом стављене су и *калорије*, без икаквога објашњења.

На стр. 36. за мирис озон не може се рећи да је „пријатан“, и због његовога карактеристичнога мириса, који ће се, сумњамо, коме допасти, погрешно је озону дати чак и име „Миомир!“

На стр. 37. погрешно је, да загревањем сумпора постаје „Сумпоров триоксид SO_3 “.

На стр. 38. није на своме месту, код сумпора помињати оне многе сулфиде и сулфате, који се као минерали на разним местима у Србији налазе.

Исто тако на стр. 39. код сумпора помињу се сумпоровите воде: „*Растворен сумпор* налази се у сумпоровитим изворима у Врањској Бањи, у Ковиљачкој Бањи (на Дрини), у Брестовачкој Бањи (окр. црноречки), у Рибарској Бањи (окр. крушевачки), у Топличкој Бањи (срез јабланички, окр. врањски), у сумпоровитој води у Котражи (срез драгачевски) и т. д.“ —

Сумпоровите воде, код којих је сумпорни водоник карактеристични саставни део, правилније је, место код сумпора, помнути, и то само две, три, приликом кад се о сумпорводонику говори.

На стр. 40. помиње се, да се у воденом раствору сумпордиоксида „опажа“ „једно ново једињење H_2SO_3 ($=H_2O + SO_2$), које је особита киселина“ а у ствари је то само једна недоказана претпоставка.

Исто тако на стр. 40. и 41. погрешно се за сумпораству киселину наводи: „Она је непостојана, али је ипак разноструку употребљена.“ Међутим баш за то што је непостојана, налази разноструке примене.

На стр. 41. погрешно је, да „сумпорна киселина из комора испаравањем најпре одлази у равне оловне таве.“

На стр. 42. помиње се, како се „за справљање тако званих *суперфосфата* сумпорна киселина од много руку употребљује.“ А шта се под суперфосфатом разуме није пре тога казано.

На стр. 43. погрешно је да пушљива сумпорна киселина „у суштини има се сматрати као један *распад* сумпорова триоксида и сумпорне киселине“, као и да се та киселина поглавито примењује у бојарству (место у фабрикацији боја).

На стр. 44. наслов одсека „киселине, соли, анхидрити“, непотпун, изостале *базе*, ма да се о тој врсти хемијских једињења у том одсеку говори. Нејасно је и непотпуно изложено шта су базе и киселине.

Погрешно се на стр. 45. помињу неке соли „без киселина.“

На стр. 52. погрешно је, да се амонијак једини с киселинама „у тела *слична* солима.“

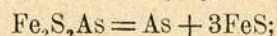
На стр. 54. нема једначине, по којој се из смесе соне и азотне киселине развија хлор.

На стр. 56. погрешно је, да се запаљивом глатвићу на палидрвца додаје „цинобер“ као „материја што лако отпушта кисеоник.“

На стр. 58. погрешно је, да су једињења фосфора с халогенама „махом гасна.“

На стр. 60. погрешно је: „према броју атома водоникових у киселини, називамо киселине: једнобазисне, двобазисне“ и т. д.“

На стр. 62. погрешна је једначина:

даље и то, што се угљенмоноксид „угљеников гас“ назива, а формула реалгара As_2S_3 (на истој страни) погрешна је.

На стр. 64. за антимон није нам познато да се и „*расток*“ зове. Под тим именом продаје се код нас једно једињење бакра (купро-куприоксид).

На истој страни погрешно је узет „натријев хлорит“ место натријумхипохлорита.

На стр. 65. погрешно је, да се бизмут раствара у азотној киселини градећи „визмутов оксид.“

На стр. 70. аморфни угаљ изложен је као „*црно* тело без боје.“

На стр. 71. међ питањима сувише се тражи од ученика у Хемији, да не само „поброји угљене руднике у Србији“, већ и „колико се годишње вади угља из њих.“

На стр. 74. код угљендиоксида претерује се кад се каже да, „кад га се и мало удише, настаје несвестица, немоћ и обамирање.“ На истој страни нетачно је, да се угљендиоксид у води *много* раствара.

На стр. 77. погрешно је, да угљенмоноксид „поставља кад се угљеник сагорева без приступа ваздуха.“

На стр. 78. погрешно је: „Соли ових елемената“ (Титан, Германијум, Цирконијум, Цер и Торијум) *многобројне су и веома распрострањене*, и према тим солима лако закључујемо, како би морале изгледати и киселине.“ Овако би се могло говорити само о Силицијуму, а не и о Титану, Германијуму, Цирконијуму, Торијуму и т. д.

На стр. 80. погрешно је, да „извесне соли“, „силицијеве киселине“ „наиме оне, што су у води растворне, само се растварају у угљеничној киселини.“

На стр. 82. погрешно је, да кад се површина каквог калајног предмета предиде киселинама, да се онда кристали *испремећу* те граде живо одбијање боја.“

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

На стр. 83. у прегледу „Питања“ налази се и питање: „које су катајеве легуре?“ А одговор на то питање код *катаја* нема.

У одељку „Теорија о волумену“, на стр. 83. изложене су прво „молекуларне тежине“, па после тек (стр. 87.) „запремински односи у једињењу“, место обратно.

На стр. 85. погрешно је, да „исто онако како се изналази тежина једном молекулу, може се изнаћи упоредна тежина и атому.“

На стр. 88. погрешно је, „кад утичу 1, 2, 3... молекула једнога елемента на 1, 2, 3... молекула другог елемента, онда постају 1., 2., 3... молекула једињења.“

На стр. 89. „Молекуларне и атомске формуле“ сасвим су излишне, кад се формуле нису могле боље да представе.

Место оне „прегледалице“ „хром-ванадинове фамилије“ на стр. 90., која, као и још неке такве „прегледалице“, за ученике немају готово никакве вредности, корисније би било задржати се мало код самога хрома.

Исто тако на стр. 91. изложена је „прегледалица“ фамилије платинских метала, и о Паладијуму, мање важном елементу, говори се више но о платини. „Хром и платина без сумње су много важнији елементи и од титана, и од германијума, цирконијума, цера, торијума и т. д.“ При свем том ти су елементи издвојени и о њима се засебно говори а платина једва је нашла места у „Прегледалици.“

На стр. 92. погрешно је, да злато *нема* свој сулфид и бакар да *нема* нитрат.

На стр. 93. непотпуно је изложено понашање бакра према сумпорној и азотној киселини. Кад се бакар *раствори* у сумпорној или азотној киселини, онда се у раствору не налази „бакров оксид“ већ сулфат — односно нитрат — бакра.

На стр. 93. погрешно је, да се *сулфат бакра*, који се „у водама бакарних рудника“ налази, зове „цементни бакар.“

На стр. 96. код одвајања сребра од злата нема како се та два метала обично, азотном киселином, одвајају, а помиње се начин одвајања помоћу царске воде.

На стр. 98. погрешно је да се цинк и кадмијум у соној киселини не растварају, као и то, да цинк и кадмијум немају своје нитрате.

На стр. 99. „Виљемит“ није сулфат већ силикат цинка.

На стр. 102. погрешно је, да се Hg_2O распада на $HgO + O$ као и да $Hg(NO_3)_2$ постаје загревањем живе у доста азотне киселине *онако исто као што се и $Hg(NO_3)_2$ ствара.*

На стр. 105. погрешно је, да кад се пиролузит „загреје с кућном соли, ослобођава хлор.“

На стр. 112. погрешно је да су једињења елемената „алуминијеве фамилије“ као „скандије“, „галије“, „дидим“, „самарије“, „ербије“ и т. д. у природи „*јак*о *расирострта*.“

На стр. 113. погрешно, да „алуминијев хидрат“ гради „с органским бојним материјама *растворна једињења*“, као и то, да служи „за утирање“ боја „у бојарству ткива.“

На стр. 115. погрешно, да је иловача „*чист* алуминијев силикат с водом.“

На стр. 118. за елементе „магнезијеве фамилије“ каже се да „воду већ на *обичној температури* разлажу *само кад се вода мало загреје*.“ Затим да „калције и магнезије имају своје силикате“, као да силикати баријума и стронцијума не постоје.

На стр. 119. погрешно је, да су „сва“ магнезијумова једињења „горког укуса.“

На стр. 131. погрешно је, да со, кад се „метне у ватру или у врућу воду (јело)“ „*пуцка*“, због „примеса од хидрата натријева или других примеса сољаних.“

На стр. 132. изостало је како се натронхидрат из натријумкарбоната производи.

На стр. 133. погрешно је, да се сода (Na_2CO_3) употребљује „при мешању хлеба без квасца.“ Овде је узет натријумкарбонат место натријумбикарбоната („двојни карбонат натријев“).

На стр. 137. погрешно је калијумсулфид (K_2S) означен као гас.

Органска хемија. Дефиниција органске хемије на стр. 147. погрешна је. То је стара дефиниција, која је још 1828. године престала важити.

Цела та „органска хемија“ нема ни иначе карактер праве садашње органске хемије. Поред многих погрешних излагања, изостале су многе од најважнијих реакција. Изостављене су читаве групе органских једињења као: цијанска једињења, деривати угљене киселине, кетони, нитроједињења, амини, амиди, сулфојкиселине и т. д. Нема ни најважнијих синтеза. Онако узгред помињу се полимерна и ме-тамерна једињења а о врстама изомерије у опште нема ни помена.

Готово сасвим механички набрајају се многа органска једињења, што личи више на неку врсту читуље но на органску хемију.

У опште дакле „*Органска хемија*“ тако је доше израђена, да се *тај део хемије* у прегледаној књизи *не би могао никако као зубеник у средњим школама употребити.*

При свем том не би били мишљења, да треба целу књигу одбацити. Цела књига износи 12 и по штампаних табака. Први део, анорганска хемија, заузима 10, а органска хемија само два и по табака.

Истина и у оних десет првих табака нашли смо да има доста крупних погрешака и мана, али добар наставник у стању ће бити приликом предавања много што шта да исправи и допуни, тако да би ученици, служећи се прегледаном неорганском хемијом, ипак могли имати извесне користи и, бар док се боља књига за средње школе не изради, мишљења смо, да би се, *и то само неорганска хемија* г. Ранка Петровића, у којој има и доста доброг материјала, могла употребити као уџбеник у средњим школама.

У прилогу част нам је вратити књигу, коју нам је Главни Просветни Савет изволео на преглед послати.

Благодарећи на одликовању, остајемо Главном Просветном Савету и даље на услузи.

27. августа 1895. г.
у Београду.

Д-р Марко Т. Леко с. р.
хонор. професор Велике Школе

Јов. Ђ. Докић с. р.
проф. I беогр. гимназије.

Према реферату г.г. референата Савет је одлучио:

1., да се ова књига може употребити као привремено уџбеник у средњим школама, и то као што је у рефератима речено;

2., референтима је одређено у име хонорара обојници укупно осамдесет (80) динара.

XVIII.

Прочитан је реферат г-ђице Евгеније Војновићеве, учитељице београдске Више Женске Школе, о делу „Мала Везиља“ од г. Јосипа Видњевића из Загреба.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Актом Главног Просветног Савета од 10. маја 1895. год. СБр. 83., послато ми је дело „Mala Vezilja“ од г. Јосипа Видњевића, да га прегледам и поднесем своје мишљење о њему.

О овој књижици изрећи ћу у кратко свој суд.

По моме нахођењу прегледи ове књижице могли би се употребити само за плетење кућицом и мрежање за ученице основних школа и млађе разреде Више Женске Школе. Као прегледи за шарени вез налазим да не могу тако zgodно послужити, јер издавач није нигде одредио боје, којима би се поједини обрасци могли израдити, а за мању децу свакад је боље, кад она пред собом имају потпун преглед, јер им је онда лакше лепо и правилно радити. За ту врсту рада већ постоји у нас много боље дело г. професора Тителбаха, које је примљено од Главног Просветног Савета и дато у штампу, и којим ће се корисно послужити наша школска младеж.

Издавачу, г. Видњевићу, још једну замјерку слободна сам учинити, а та је што, подносећи своје дело Српском Министарству Просвете, није нашао за потребно да састави и једну азбуку ћирилицом, која је потребнија нашој деци, но је оставио само латиницу.

Подносећи Главном Просветном Савету овај реферат, благодари на указаном поверењу

22. јуна 1895. год.
у Београду.

покорна
Евгенија Војновићева с. р.
учитељка В. Ж. Школе.

Савет је одлучио: да се ово дело не може примити за оно, за што је понуђено.

Г-ђици Војновићевој одређено је на име хонорара 20 динара.

XIX.

Саслушани су реферати г. г. Стевана Давидовића и Стевана Трифуновића о квалификацији г. Јосифа Дворниковића, фотографа из Књажевца, који је молио за место учитеља цртања.

Према рефератима Савет је одлучио: да г. Ј. Дворниковић нема прописне квалификације за место које је тражио.

XX.

Саслушани су реферати г. г. Стевана Давидовића и Стевана Трифуновића о квалификацији г. Милутина Б. Марковића, који је молио за место учитеља цртања.

Према рефератима Савет је одлучио: да г. Марковић има прописне квалификације за учитеља цртања у средњим школама.

XXI.

Саслушан је реферат г. Дим. Јосифа о „Збирци народних умотворина“, прибрао и уредио г. Милан Обрадовић.

Према реферату Савет је решио: да се ове народне умотворине не могу примити за оно, за што су понуђене.

XXII.

Саслушан је реферат г. Свет. Н. Вуловића о прештампавању „Српске Граматике за I разред гимнасије“ од г. Љуб. Стојановића, професора Велике Школе.

Према реферату Савет је одлучио: да се г. Стојановићу да, на име хонорара за прештампаних 4000 примерака, одсеком 1600 динара.

С овим је свршен овај састанак.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗБОР РЕКТОРА У ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ

За 1895.—6. шк. годину, Академ. Савет, на састанку свом од 1. септ. о. г., изабрао је за ректора г. *д-ра Војислава Бакића*, професора Вел. Школе.

ИЗВЕШТАЈИ

надзорника средњих школа у 1894. — 5. школ. години.

VII. Извештај г. проф. *д-ра Јов. Туромана* о гимназији и *В. Жен. Школи* у Шапцу и о нижој гимназији у Лозници.

Господину Министру просв. и цркв. послова.

Част ми је поднети вам извештај о шабачкој гимназији, односно о испиту зрелости и годишњем испиту у овој гимназији; за тим о вишој девојачкој школи шабачкој, и најпосле о нижој гимназији лозничкој.

А. О гимназији шабачкој.

И писмени и усмени испит зрелости текао је без икаквих ванредних догађаја. Испиту је приступило 9 ученика и 3 ученице. По свршеном усменом испиту испитни је одбор прогласио 8 за зреле, 3 је одбио на три месеца, а 1 на годину дана. Вредно је напоменути, да су овај испит најбоље положили две ученице, и то Даница Марковићева и Наталија Обреновићева.

И годишњи испити држани су тачно према прописаним програмима предавања. На овим испитима видео сам, да су наставници прешли цео наставни материјал, који је прописан за сваки предмет. Приметити ми само ваља: 1) да г. Милић Сретеновић само у III разреду није прешао опште појмове о рачунању са општим бројевима; 2) да г. Мих. Атанасијевић само у V разреду није прешао партију о уображеним количинама; 3) да г. Ма-

нојло Смиљанић из физике у VII и VIII разреду није све прешао с тога, што је предавања месеца јануара отпочео; 4) да г. Радомир Мајсторовић није прешао неке партије из земљописа у V разреду; 5) да г. Елезовић у VI и VIII разреду није могао неке партије довршити, пошто је прописани материјал одвећ велик.

Напоменути за тим могу, да су се наставници држали прописаних уџбеника, као што је то наређено расписом од 10. фебр. о. г. Незнатне изузетке, у том погледу чињене, излишно је и помињати.

По струкама састављена је колегија шабачке гимназије доста неправилно. Тако нпр.: 1 Професор г. Ђорђе Кока предаје геометријско цртање и земљопис, а положио је проф. испит из хемије, са хемијском технологијом, минералогиче са геологијом; но дужан сам уједно напоменути, да г. Кока добро предаје и геом. цртање и земљопис, о чему сам се на испиту уверио. 2. Предавач г. Никола Ранојевић спрема се да полаже проф. испит из ботанике и зоологије са антропологијом, а предаје алгебру, геометрију и рачуницу. 3. Предавач г. Радомир Мајсторовић спрема се да полаже испит из хемије са хемијском технологијом, минералогиче са геологијом, а предаје земљопис и геометрију. 4. Предавач г. Манојло Смиљанић спрема се да полаже професорски испит из географије и из историје Срба, а предаје алгебру, геометрију и физику. Констатујући ово напомињем уједно, да сам се на испиту уверио, да су и ова сва три наставника добро предавали предмете, који су им пали у део.

И ово да поменем. Не само у шабачкој, већ и у осталим нашим гимназијама био би успех већи, кад би се теорија књижевности и историја књижевности училе у мањем обиму, а више читало, и кад би се философска пропедевтика истиснула из броја наставних предмета, па њени садашњи часови дали језицима.

Најпослед да споменем, да у шабачкој гимназији влада добар поредак. По моме мишљењу има за то да се захвали највише данашњем управитељу тога завода, г. Алекси Новаковићу, за кога се може рећи, да је на своме месту.

Б. О Вишој Девојачкој Школи у Шапцу.

Ова школа отворена је, као што је познато, прошле јесени, и имала је с тога само први разред ове године. Ученица је било 45. Успех њихов у разним предметима био је, могу рећи, добар, јер су 3 свршиле разред са *одличним* успехом, 13 са *врло добрим*, 32 са *добрим*, 7 са *слабим*.

Имао бих да учиним једну примедбу на учење страних језика. Неке ученице училе су два страна језика као обавезне, и немачки и француски. То је одвећ много почети учити у један мах два страна језика, а особито још без сасвим подесних уџбеника. Шта више, по нека је ученица учила још и трећи језик, истина као необавезан, језик руски. Ту се мора повикати: *Ne quid nimis!*

Напоследку да истакнем код ове школе једну важну околност. У овој школи било је ове шк. године 10 наставничких снага, и то 8 наставника и 2 наставнице. Од ових 8 наставника служила су 7-ица, који су сви наставници шаб. гимназије, *бесплатно*. То је појава, која сваку похвалу заслужује, али бесплатна служба не може дуго трајати. Ако било општина било држава не може плаћати наставнике, па према томе ни тражити од њих највећу тачност у раду, онда је боље, да се са таком школом не натеже.

В. О лозничкој нижој гимназији.

Пошто сам све време, с којим сам располагао, потрошио на присуствовање при испитима у шабачкој гимназији и вишој девојачкој школи, могао сам у Лозници бити само на два испита, и то из рачуна у III разреду, и на земљопису у II разреду. На испиту из рачуна, који је предавао привр. управитељ г. Стаменковић, одговарали су ученици с много већим разумевањем, него на испиту из земљописа.

Ученика је било уписано у I разред 25, у II 22, у III 19, у IV 3. Но четврти је разред затворен, пошто је остао само 1 ученик.

Физикални и хемијски кабинет има све најпотребније апарате. — За цртање требало би набавити Хермесове прегледе.

По уверавању г. управитеља могу још напоменути:

1. Наставници су прешли сав прописани материјал из сваког предмета. 2.) Прописани уџбе-

ници употребљени су за све предмете осим алгебре у III разреду, што се уџбеник није могао на време добавити. Рађено је по Мочниковој алгебри. 3.) Ред и владање ученика у овој школи може се сматрати за примеран, што сведочи казнена књига. 4.) Општи успех прелази оцену „добар.“ 5) Наставници су за своје предмете спремни, и подела предмета по спреми је и учињена.

У овој гимназији нема предавача који дуго служе, а професорски испит нису положили.

Ако у нашој отаџбини уз велике гимназије и даље буду постојале и ниже гимназије, така једна нижа гимназија треба свакако и у напредак да буде у Лозници.

у Београду 19. јула
1895. год.

Господина Министра
познани
Јов. Туроман с. р.

VIII. Извештај г. проф. Мих. Валтровића о крушевачкој гимназији и о параћинској нижој гимназији.

Г. Министру просвете и црквених послова

Одредбом својом ПБр. 6766. од 4. маја т. г., изводео је Господин Министар просвете одредити ме за изасланика на испиту зрелости у **крушевачкој** гимназији и за надзорника на годишњим испитима у истој школи и у **параћинској** нижој гимназији.

О свему што сам по дужности својој видео и сазнао о школском раду и успеху у тим заводима, част ми је сад поднети Господину Министру извештај.

Почињем извештајем о испиту зрелости, који је према прописаним правилима отпочео 1. јуна, пошто су г.г. наставници били најпре спремиле све потребно, а правилима наређено.

Дужност пак своју изасланичку отпочео сам 2. јуна, јер сам се тек првог могао да кренем на пут у Крушевац.

Ред и рад на испиту зрелости текао је саобразно правилима за испит. Питања из појединих предмета спремљена су била у потребном обиму и броју; пропитивање кандидата, оцењивање њихових писмених радова и одговора на усменим испитима, вршило се строго и разложно; испитни одбор трудио се сложено да изнесе и одржи у свему озбиљност и важност свога задатка и рада.

Од једанаест кандидата један је због својих одличних оцена у VIII разреду гимназије сасвим

ослобођен од полагања испита; други је био ослобођен од испита из четири, а трећи од испита из једног предмета.

Одбор је зрелост признао деветорици; а двојицу је упутио да септембра месеца о. г. положи испит из математике.

Питања дата кандидатима обухватала су разне делове сваке науке, да би се видело у којој мери кандидат њоме располаже. Успех на испиту зрелости показао је да су две трећине кандидата из предмета добили оцену одличан или врло добар, а једна трећина оцену добар, изузевши из математике, из које је један кандидат имао оцену одличан, један оцену: врло добар, седморица оцену: добар, а двојица оцену: слаб.

Док је трајао испит зрелости, нисам могао да похотим све годишње испите, држане тих дана. По свршеном испиту зрелости одлазио сам на све годишње испите који су држани до 14. јуна закључно. — 16. јуна отишао сам у Параћин.

Изложићу редом предмете из којих сам слушао испите, и изнећу утиске добивене о ученичком успеху.

Рачун. На испиту сам био у одељењу I_1 и I_2 разреда и у одељењу II_2 разреда. По стрпљивом испитивању, по поступном привођењу к решењу задатка, даје се закључити како су се и колико преко године трудили наставници да ученике првог разреда навикну на размишљање о задатку, на право схваћање задатка, на замисање извесних рачунских количина и на њихово представљање у простору. У II_2 разреду текли су одговори живље и одређеније. Наставник, који је испитивао у I_1 , предавао је ту рачун тек од 1. јануара 1895. год. Пре њега су се два друга наставника у предавању рачуна променила у томе одељењу. Сва три наставника (г.г. Мих. Димитријевић у I_1 , Дим. Тричковић у I_2 , и Св. Обрадовић у II_2) служе се успешним методом и испитују ученике правилно.

Геометријско цртање. Био сам на испиту из овог предмета у I_2 и II_1 , а предаје се у I , II и III разреду. И наставници су се трудили а и ученици, колико је могућно било у приликама у којима су ученици и школа. Спољни резултат из ове дисциплине не може да задовољава. Геометријским цртањем не постизава се у гимназији оно, што је по мом мњењу задатак тој дисциплини. Њиме се ученик учи конструисању простих геометријских облика, и слагању њиховом у сложеније облике, какви се поглавито јављају и примењују у индустрији и уметности. Сазнавајући облике ученик се вежба и у раду цртачким алатом; учи се тачности и чистоти у раду и дотерује и развија укус свој за облике.

По таквом смеру своје, геометријско цртање у главном више је предмет за техничке школе; али и у гимназији ваља му признати крепки утицај на опште васпитање. Програмом пак, по ком се тај предмет предаје, начином како га ученици уче и раде, ученик не сазнаје где се и како геометријски облици јављају у природи, индустрији и уметности, не отвара му се појам о њима и не утиче се тако на његов укус. Механичко извођење, рад алатом, само цртање, што је главна страна у те дисциплине, веома је промашено. Најтежи узрок томе је, што ученици немају потребног цртачког прибора — шестар, цртаћу табулу, ленир и остало —, што немају удесних простора, соба за цртање, а ни за то подесних столова или клупа. Многи ученици цртају облике само писаљком, и то у одвећ малом размеру, да би што више облика стало на један лист. Тим се не слободи рука и не може да постигне потребна јасност и тачност у цртежу.

Предавање геометријског цртања подељено је између четири наставника. У одељењу II_2 није то цртање предавано првога школског месеца; а у I_1 слушала су га ученици од три наставника. Један наставник у II_1 учио је ученике израчуњавању површина у цртаних геометријских облика.

Ако геометријско цртање треба да буде припрема за доцније изучавање геометрије у IV — VIII разреду, онда нека се назове конструисањем или цртањем геометријских облика. Под „геометријским цртањем“ разумева се цртање шестаром, цртање онаквих сложених геометријских облика какви служе за линеарну орнаментуку, какви се виде у грађевинству и на разним техничким радовима.

На испиту из *Ботанике* у II_2 (Ботанику у обојим одељењима предавао г. Свет. Здравковић) ученици су својим речима одговарали на питања, која им је поступно постављао наставник. На испиту из Ботанике у VII разр. (предавао г. Дим. Тричковић, професор), опазио сам мањи проценат оног знања које се може из те дисциплине очекивати од одраслих ученика. Господа наставници се ту же да ученици у старијим разредима слабо уче природне науке из узрока, што се из њих не полаже испит зрелости. Уче их само за белешку. Појава се та онака по свим средњим школама.

Испиту из *Географије* присуствовао сам у I и у IV -ом разреду. У првој школи географија се није предавала до 20-га јануара о. г. Од тог дана па до краја школске године предавао је г. Срећко Милетић, предавач. До тога дана нису географију учили ученици у II_1 и у VIII разреду, а до 3-га октобра 1894. нису је учили у II_2 и III разреду, јер није било наставника. Г. Милетић, због полагања про-

фесорског испита није могао да пређе сав прописани материјал у I₁ и I₂. Хидрографија остаје за други разред. Начин предавања г. наставника показао је похвалне успехе на испиту.

Добро су ученици из географије одговарали и на карти знали и у IV разреду, у ком је ту дисциплину предавао г. Милун Ибровац.

Геологију у V разреду предавао је од 3. октобра 1894. год. г. Светисл. Здравковић, који је и испитивао. Питања су обухватала и минералологију, а одговори ученички задовољавали су.

На испиту из *Словенског језика* у VI разреду, у ком је тај језик до 3. октобра 1894. г. предавао г. Гавр. Јовановић, професор, а од 3. октобра до краја године г. Милун Ибровац, ученички су одговори задовољавали. Од пет пропитаних ученика, двојица су били одговорили лако, јасно и одређено.

Физику у III разреду почео је наставник, који је испитивао, да предаје од 1. јануара о. г. Пре њега променила се два наставника у предавању тога предмета. Ученички одговори били су разнолики, према вредноћи у учењу. Било је ученика, из чијих се одговора могло видети да оно што одговарају не разумеју у довољној мери.

Из *Хемије* у IV разреду (коју је од 3. октобра 1894. г. предавао г. Светозар Обрадовић, а до тог дана други наставник), одговарали су ученици с разумевањем. Г. наставник ради удесним начином, испитује разложно, позивајући се на чињене огледе.

Испит из *Српског језика* походио сам у I₁, II₁ и IV разреду. По уверењу самих наставника успех из Српског језика није онакав какав би требао да је према важности самог предмета. Узрок је томе, што је дисциплина ова подељена између више наставника, што тако нема потребне једности у предавању језика; што се наставници често премештају, а тиме је у вези и губљење школских часова. У I₁ предавао је Српски језик од 22. априла до краја школске године г. Живан Михаиловић, предавач, а биолог по струци. До 4. јануара о. г. није у том разреду имало наставника за српски језик; а од 4. јануара до 5. априла предавао је у њему српски, као хонорарни професор, г. Мих. Поповић. — У II₁ предавао је српски језик г. Радивоје Илић, предавач, целе године. Пропитивање било је у оба разреда добро и предано, а вредни ученици одговарали су лако и добро. Исто ово односно рада и успеха вреди и за IV разред, у ком је српски језик предавао г. Живојин Ђурђевић, предавач.

Што у опште за остале дисциплине вреди, вреди и за српски језик, а то је, да од свега наставничког труда и умења праве користи имају само вредни ученици.

Успех из *Немачког језика*, на испитима у II₁ и II₂ (предавао г. Е. Мужа, учитељ језика) и у V и VII разреду (предавао г. К. Берић, професор), одговара пуно труду и начелу предавања наставника, који се у своме тумачењу, што више могу, служе немачким језиком, а и од ученика траже одговоре на немачком.

Испите из *Математике* посетио сам у IV и VI разреду. У оном првом испитани су ученици из Геометрије (предавао г. Дим. Тричковић, професор), а у другом из Алгебре (предавао г. К. Пауновић, професор). Успеси у једном и у другом разреду показују јасно способност оба наставника, која је иначе у г. Пауновића већ од раније позната и призната.

За *Француски језик* до 3. октобра 1894. није било наставника. Од тог времена ученике V, VI, VII и VIII разреда том језику учи г. Љубомир Ђурђевић, учитељ језика. Посетио сам испите у V и VII разреду, и уверио се о спреми наставничковој и о вољи и труду његовом, коме одговара и успех испитаних ученика.

Из *Зоологије* посетио сам испите у I₁ и I₂ (предавао г. Свет. Обрадовић у I₁, а г. Св. Здравковић у I₂), и у VI разреду (предавао г. Св. Обрадовић). Успех је у одељењима првога разреда био добар; ученици одговараху слободно и с разумевањем.

Г. Светисл. Здравковић, због одсуства свога у току године, није прешао сав материјал прописан за први разред.

О учењу Зоологије у VI разреду вреди оно што је напред речено о учењу Ботанике. Ученици Зоологију не уче оном вољом којом уче предмете из којих ће бити питани на испиту зрелости. Наставничкова способност и труд не награђују се тиме како заслужују. Наставник нема ни потребних средстава за предавање: слика, модела, костура и т. д.

Из *Опште Историје* (предавао г. Радивоје Илић, предавач) слушао сам испит у VII разреду. Из наставничких питања и одговора ученичких може се извести да је предавана та дисциплина с правим погледом на прилике, узроке и следства казиваних догађаја. Успех из Историје задовољава.

У V и VII разреду посетио сам испит из *Латинског језика*. У једном и другом разреду предавали су тај језик стручно спрењени наставници. У VII разреду предавао је г. Душан Јовановић, професор, а у V г. Живојин Ђурђевић, предавач. У VII разреду успех је био бољи но у V, где је међу прозваним ученицима било и слабијих; но по добрим ученицима могла се јасно познати добра и успешна настава.

Цртање слободном руком учило се као што се до сад, готово без изузетка, учило и још учи, без

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стварне користи за ученике. Ученици су много труда и времена жртвовали на тачно копирање штампаних прегледа и на пажљиво извођење црта, спољнег облика и сенке у цртежа њихова, не привређујући себи тиме више до нешто цртачког механизма. У суштину цртања нису наставом учитељевом уведени; и најмарљивијим механичким радом својим нису себи стекли ни правог цртачког погледа и схваћаја, ни слободе за самостално прецртавање природе око себе. Спољни резултат наставе у цртању у крушевачкој гимназији може да задовољи, јер међу ученицима има вредних и марљивих прецртача. Но тиме није никакав успех постигнут у правом цртању, за које се тражи знање и разумевање правила за гледање и за стављање гледаног на цртаћу површину или равнину. Ученици треба да се уче цртању с природе; ваља за то да се најпре спреме у школи прецртавањем геометријских тела и онаких предмета, какве може да прибави школа за перспективно цртање. — Настава у цртању мора да се преустроји, ако се од те вештине мисли да постигне права и цењена корист. То преустројење условљава и потребне удобности у школи, којих за сада још нема у крушевачкој гимназији. Што тих удобности нема, приморавало је учитеља цртања, г. Велимира Виторовића, да се придржава старог, досадашњег начина у настави. У I-ом разреду предавао је цртање г. Живан Михаиловић.

Женски рад показао је леп успех, и по избору украса, шара, на разним предметима, и по тачној и брижљивој изради. Трећа лепа белега на радовима ученица, укусни је сложај боја. Изложба женског рада изгледала је занимљива и одабрана. Наставница, г-ђица Љубица Вукмировићева, и њене ученице заслужују похвалу и признање.

Од користи би било по ученице кад би школа располагала каквом добром збирком прегледалица или журнала за женски рад. Најкорисније би и најлепше било, кад би свака учитељица рада могла да располаже лепом збирком народних шара, какве се виде на мушком и женском оделу у наших сељака и варошана. Шаре би се те или просто примењивале или би се по њима састављале нове.

Обележивши доведе укратко утисак који су чинили испити на мене, рад сам да одговорим на поједине тачке у датом ми упутству за надзорнике средњих школа.

1. Напред је већ наведено да г. Срећко Милетић и г. Светислав Здравковић, због одсуства од школе, нису прешли цео наставни материјал. Први је наставник из географије а други из зоологије.

2. При предавањима својим наставници су се служили прописаним уџбеницима.

3. У првом и трећем разреду било је ученика, који нису посве разумевали оно што су одговорили на испиту, но су то били научили на изузет, онако како у књизи гласи.

4. О свим наставницима могу рећи да су правилно испитивали ученике, да су их даље правилно оцењивали према њиховом показаном успеху у знању и умењу.

5. Ништа нисам приметно што би вређало поредак у школи и што би било за прекор у владању ученика. Старањем г. директора гимназије у току године, спречавано је све што би се противило потребном поретку у школи и што се не би слагало са позивом ученичким.

Према свему опаженоме по свим правцима рада у крушевачкој гимназији, могао бих рећи да је у њој прошле школске године било доброг општег успеха у научном и моралном погледу. Извештај г. директора показаће то потање и јасније.

О раду и способности појединих наставника навео сам горе све што сам могао опазити на посећеним испитима. Општи утисак наставничког делања гони ме рећи, да сам приметно, да је сваки наставник савесно и предано вршио дужност своју већ по осећању душе своје и по озбиљном схваћању лепог позива свог.

За бољи напредак наставе у неким дисциплинама требало би школску зграду повећати. Чињени су раније већ предлози, који су и усвојени, да се зграда са западне стране настави. Тиме би се добиле просторије за цртачке сале и већи кабинети за прибор физички и хемијски. Штетно је по справе, а отежава и огледе, кад се из теснога кабинета справе морају да преносе огледа ради у собу у којој се предаје.

Професорски колегијум у крушевачкој гимназији није сасвим састављен према захтеву дисциплина. Због честих премештаја наставника у току течаја, колегијум је године 1894.—5. мењао четири пута поделу предмета између наставника, тежећи при томе да сваком наставнику дође по раван број часова. На тај су се начин цепади поједини предмети на штету успеха из њих, а и наставници неки добивали су да предају предмете, у којима нису стручни. Отуда је српски језик подељен између пет наставника. Предаје га и наставник по струци абиеолог, који још предаје и цртање слободном руком. Професор латинског језика предаје и геометријско цртање, а професор, по струци биолог, предаје, поред Зоологије, рачун, хемију и геометријско цртање. Гимназији би требао један наставник по струци абиеолог, коме би имао да уступи место

Један од сувишних биолога. О тој потребној измени у професорском колегијуму поднеће сам господин директор гимназије предлог.

Основано би било да госп. директор поднесе и предлоге о неким изменама у школским правилима, у колико се тичу оцена ученичких. Не би н. пр. требало да застаревају казни (после 4 месеца), јер кажњен ђак може на крају године да изнесе исту примерну оцену, коју у сведоџби носи ђак који никако није кажњен. А на 2 до 3 месеца пре краја године кажњен ђак, мора у сведоџби да осети казну нижом оценом у владању за то, што му није остало довољно времена за застаревање казни. — Измену траже и правила о давању двомесечних оцена на основу пропитивања ученика у школи и на основу израде домаћих задатака.

Кратком напоменом овога двога рад сам био да обратим пажњу Господина Министра на прилике које би требало прерадити и усавршити.

И овим завршујем извештај свој о крушевачкој гимназији.

Први испит који сам у **параћинској** нижој гимназији походио, био је из Физике у III разреду, 17. јуна.

Физику од маја месеца до краја године предавао је госп. Мих. Илић, професор, који је претoga са службом био у крагујевачкој гимназији. Пре г. Илића био је из Физике наставник госп. Ник. Ракић, сад професор у београдској Учитељској Школи. Предавања своја из Физике, ови наставници нису потпомагали огледима, јер је прибор физичког кабинета у лошем стању. Ученици су на питања добро одговарали. Знање њихово оснивало се на садржини књиге по којој се предавало, и на тумачењу наставниковом помоћу цртежа кредом на школској табли.

Српски језик предавали су два наставника. У I и IV разреду г. Ср. Пашић директор, а у II и III г. Авр. Поповић, предавач. На испиту у IV разреду одговори су текли одређено и са разумевањем, а питања су обухватала свакад разне делове дисциплине. Исти се повољан успех показао и на испиту у III разреду.

Из *Земљописа* испит сам посетио у I и III разреду. Предавао га је г. Авр. Поповић. Ко је од ученика и најмање се трудни преко године, морао је знати одговорити на правилно и поступно стављена наставникова питања. Успех је отуд био повољан из *Земљописа*, који г. Поповић предаје и у II разреду. У IV разреду предаје га г. Чед. Петровић, професор.

Ботанику у II разреду предавао је од маја месеца г. Мих. Илић, а до тог времена г. Ник.

Ракић, који је на испиту заједно с г. Илићем ученике испитивао. Одговори су били за похвалу, а давали су их уз посматрање самих живих биљака. Ученици су имали и своја хербарија, грађена према обиму у ком се ботаника предаје.

Уз Ботанику предавана је и *Минералогија*, и питани су ученици и из ње. Г. наставник наглашује да се Минералогија не да успешно предавати без претходног знања Физике и Хемије. У томе нагласку има смисла и истине.

На испиту из *Геометрије* у IV разреду изнесени добри успех само је плод правилног и систематског рада, који се опажао и на испиту из Геометријског цртања, на ком је исти наставник, г. Чед. Петровић, професор, од ученика тражио разложно и логично конструисање и извођење, а није се задовољавао механичким, и ако лаким и брзим, радом.

За *Геометријско цртање* владају у овој школи оне исте неприлике које се виде у крушевачкој гимназији. Ученици немају подесног алата и прибора; штедећи артију цртају облике у малом размеру; цртају само писаљком, а не извлаче цртеж тушем. Цртачка страна те дисциплине не постизава се никако у овакој скучености.

Повољан је био испит и из *Српске Историје* у III разреду. Предавао је г. Јов. Ђорђевић, предавач. Вреднији ученици знали су боље одговорити но немарни на наставникова, правилним редом постављена, питања.

За предавања своја из *Зоологије* у I разреду, наставник госп. Мих. Илић није имао потребних слика. Нема ових довољно ни у уџбенику, те су ученици морали више да уче на зуб, но што би им знање и памћење било поткрепљено гледањем слика. Неимајући у том практике, неки ученици нису разумевали ни оно мало слика (ока, главе с мозгом и т. д.) на таблицама по школским зидовима. Вреднији ученици одговарали су, како је то само по себи природно, боље но немарни. Наставник је у предавању овог предмета показао исту вољу и труд, којим је предавао и остале природне науке у овој школи.

Из *Немачког језика* испит у II и IV разреду показао је успех мање обилат но у крушевачкој гимназији. Наставников (г. Јов. Ђорђевића, предавача) начин предавања није с тога био толико плодан, што је било слабе примене немачког језика при разрађивању реченица и давању одговора од стране ученика. Немарности ће се ученичкој морати приписати, што су остале толике погрешке непоправљене у задатцима неких ученика. Нису се трудили да преводе своје исправе према наставниковим поправкама. Наставнику ће бити лако да

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

начин свога предавања још допуни у што већу корист ученичку.

Испит из *Црквене Историје* у I разреду (предавао је г. Чед. Марјановић, предавач) показао је да се наставник није задовољавао простим учењем на изуст. Одговори су давати на правилно стављена питања и према потреби уз помоћ карте од Палестине. Успех је био добар.

Цртање слободном руком показало је исти резултат који и у Крушевцу, јер је предавано, као и тамо, по до сад уобичајеном начину. Ученици копирају прегледе и сав успех њихов лежи у чистој, брижљивој изради. С те стране цртежи и у овој школи могу да задовоље. И у овом заводу има појединих ученика с развијенијим осећањем и јачим умењем за препртавање; но данашња настава не даје им научна поуздана ослонца за цртање у правом смислу, за разложно и правилно цртање с природе. Цртање слободном руком предавао је г. Н. Ђорић.

Ваља ми овде навести, да је наставник за *географију* у IV разреду, г. Чед. Петровић, професор, упућивао ученике да цртају карте географске, што је био рад по ученике користан, и то како у погледу знања географског, тако и у погледу цртања. Карте су цртане пером и тушем; за ученике су веома инструктиван рад.

Женски рад предавала је госпођица Љубица Марковићева. Није имала толико ученица колико их је било у Крушевцу, па јој зато и изложба није бројно толико богата била. Но сви прописани ученички радови разне врсте изведени су добро, брижљиво и укусно. Као и у Крушевцу, радови су плетени, шивени, везени, и обухватају све оне домаће потребе, које уме иглом да намири женска рука. Наставница се очито трудила, а ученице њене биле су вредне и пажљиве. — Збирка од укупних образаца била би за унапређење женског рада од знатне користи. Школи спада у задаћу да такву збирку набави.

На питања која садржи упутство за надзорнике средњих школа, могу по свему што сам у параћинској нижој гимназији видео и сазнао, казати, да су

1. наставници прешли цео наставни материјал који је прописан за сваки предмет;
2. да су се при предавањима служили прописаним уџбеницима;
3. да су вредни ученици разумевали оно што су говорили на испиту;
4. да наставници правилно испитују ученике и да праведно оцењују успех ученика у знању и умењу;

5. да је у школи владао добар поредак и да је владање ученика одговарало васпитним захтевима.

Према таквом стању рада наставничког и ученичког може се рећи, да је било доброг општег успеха у научном и моралном погледу у параћинској нижој гимназији.

Рад и способност појединих наставника обележио сам већ при казивању добивених утисака на испитима. На раду свију наставника опажа се да су с вољом вршили дужност своју. У наставничком колегијуму владала је, под смишљеним руковођењем г. директора, потребна слога и општа тежња да што више користи ученицима. За време одсуства којег наставника други би га заступали у дужности у интересу наставе и да се ученици не би кварили отпадањем школских часова и нерадом.

За боље напредовање ове школе требало би снабдети је оним што још нема у физичком и хемијском кабинету, а и другим потребним училима, за природне науке и женски рад.

Физичке и хемиске справе искварене су услед честог, а ваљада доста невештог, руковања њима.

Од користи би за средње школе по унутрашњости било, кад би у Београду била каква државна радионица за оправку разних апарата, и кад би се наставници који ће уз огледе предавати, најпре грађењу огледа учили у каквом нарочитом заводу за то. И радионица и вежбаоница за огледе могла би ваљада бити у вези са извесним катедрама у Великој Школи.

Напредовању науке у средњим школама само смета често премештање наставника у току године. Тиме се ремсти подела предмета између наставника стручних и приморавају се наставници на предавање оног за што се нису спремали.

Питање о укинућу ниже гимназије параћинске већ је раније покретано, и као да је овладало уверење да би укинуће било оправдано, јер је број ученика обично скроман. Школске 1894.—5. године, уписало се свега 110, а свршило је четврти разред, дакле школу, само једанаест ученика. По мњењу г. директора Пашића, ваљало би у Ђуприји основати целу гимназију, а укинути ниже гимназије у Свилајнцу, Јагодини и Параћину. Место укинуте ниже гимназије могла би се у Параћину отворити занатска школа, н. пр. за грнчарство.

Наставничка колегија у параћинској нижој гимназији није велика. Чине је три професора, три предавача и један учитељ. Предмети су међу наставницима подељени, како је могло да буде, према стручној спреми наставника, а с обзиром на то да се што боље изједначи број школских часова. Ако

је при таквој подели имала да трпи настава, г. директор ће јамачно постарати се да се штета отклони идуће школске године, и чиниће у то име предлоге Господину Министру.

Изволите, Господине Министре, у горњем примити извештај о мом изасланичком и надзорничком раду. Волео бих да сам могао оправдати поклоњено ми поверење; да сам могао видети све и изложити у правој истини, те тако користити настави.

14. јула 1895. год.
у Београду.

Михаило Валтровић с. р.
професор Велике Школе

IX. Извештај г. проф. Саве Урошевића о пожаревачкој гимназији, Вишој Женској Школи у Пожаревцу, неготинској гимназији и градиштанској н. гимназији.

Г. Министру просвете и црквених послова.

Одређен за председника одбора за испит зрелости у пожаревачкој гимназији и за надзорника у горе поменутих школама, част ми је поднети Вам о повереном ми послу следећи извештај:

I Испит зрелости у *пожаревачкој* гимназији извршен је у свему по прописаном правилнику. На жалост морам констатовати, да су кандидати показали врло слабо знање из Немачког језика. Узрок је: готово никаква настава из овог језика у свима ранијим годинама. За тај предмет у овој гимназији мењали су се многи наставници, и то наставници врло сумњиве спреме. Имајући ово у виду, испитни је одбор морао бити блажији при оцењивању кандидата из овог предмета, но што би то у повољнијим приликама био.

У свима осталим разредима гимназије присуствовао сам редовним годишњим испитима, или сам сазивао колоквијуме, на којима су поједини наставници пропитивали ученике, као и на испиту. — Уверно сам се, да су сви наставници предавали по прописаним уџбеницима, да су многи довршили програме предавања, и да је метод наставе и пропитивања код већине потпуно на своме месту. Само изузетно, могао би се слаб успех из неких предмета тумачити недовољним радом или неумешношћу дотичног наставника.

Настава у пожаревачкој гимназији много је трпела ове године због одсуствовања појединих наставника, који су, због полагања професорских испита, по неколико месеци били ван школе. Предавања су прекидана у јануару или фебруару, а настављана у мају или никако.

Истина ови наставници имали су и неке замене за време одсуства, али те замене, по невољи, никада не могу бити од користи. Шта више, било је случаја, да је наставник крајем маја затекао код ученика исту лекцију, коју је у фебруару оставио био; „заменик се забављао само понављањем старих лекција.“

Ово одсуствовање, због професорских испита, постало је једна стална болест у нашим гимназијама, које редовно, сваке године, уноси страхан неред и забуну у наставу. О овоме би дакле требало озбиљно промислити, и што пре из овакве једне незгоде тражити излаза.

Наставници, који из појединих предмета нису довршили програме, правдају се тиме: или што су доцкан почели предавати; или што су дуго одсуствовали; или што је велики програм; или због трампе предмета око половине године, а претходник је врло мало свршио; или, најзад, из разних других узрока. — О свему овоме надам се да ће директор гимназије поднети детаљнији извештај.

Да би идуће школске године пожаревачка гимназија могла добро и правилно функционисати, потребно је: да се наставничко особље пробере и групише по стручности и да се стално утврди распоред предмета међу наставницима. Успеха и реда тада мора бити, а избегла би се и она комична случајност, да у једној гимназији може бити 4—5 прекобројних наставника.

Пожаревачка гимназија нема ни сва потребна учила, нити довољан број локала за њихов смештај. Једна велика гимназија, па нема више од једне собе, у којој су све могуће збирке и апарати смештени!

Приметио сам да нема ботаничке збирке. Досадашњи наставници нису били кадри да из околне саставе леп хербаријум, потребан за вишу и нижу наставу; али надати се, да ће садашњи, млађи и вреднији, то учинити.

Зоолошка је збирка врло сиромашна: сем збирке шкољака и пужева, једне старе збирке инсеката, 2—3 испуњене птице и неколико гуштера у шпиритусу, ништа више нема.

За ниже разреде потребни су анатомски модели (од гипса или хартије) појединих органа човекових: ока, ува, мозга и т. д., како деца и поред цртања на табли, не би ове ствари учила на памет и без разумевања.

Физички кабинет потребује допуне у многим апаратима, као и замене старих, искварених и поломљених.

II Ново отворена *Виша Женска Школа* у Пожаревцу имала је ове године само један — *први* разред. Школа је смештена у црквеној кући: има

две простране собе и једну малу за наставнике. Од учила: шестар, троуго и неколико географских карата. Кад је потребан глобус, наставница се служи бресквом. Препоручио сам јој, да се у недостатку бресака послужи тестијом; на тај би начин бар у свако доба године имала „глобус.“ Општина је примила на се да издржава ову школу, али по свему изгледа, да ово издржавање иде са великом натегом.

Зграда, у којој је сада смештена школа, изложена је зими јаким ветровима, те ако се мисли отворити и други разред, онда се мора тражити друга зграда.

Чистоћа и ред у школи примерни су. Наставу врши: управница, једна помоћница и три хонорарна наставника гимназије. Управница предаје врло добро Земљопис и Руски језик. За Немачки језик ваљало би поставити хонорарног наставника из гимназије. Женске радове предаје са врло лепим успехом помоћница, и у исто доба води бригу о реду и чистоћи у школи. Ова наставница заслужује најтоплије препоруке, јер она велика преданост школи и она брига са којом лебди над повереним јој ученицама, јесу од неоцењиве вредности по васпитну страну деце. — Остале предмете предавали су с лепим успехом хонорарни професори гимназије. По моме мишљењу, за ову школу треба узимати, што је могуће више, хонорарне професоре гимназије, јер су ово већ израђени и извежбани наставници, а такви ће бити од много веће користи школи но новопостављени, нарочито женски. Само са повишавањем разреда морала би се придавати по једна наставница, којој би, поред женских радова, главни посао био: васпитна страна ученица.

Ако би једна оваква школа тражила и веће новчане жртве, општина пожаревачка не би требала да их се клони. Јер добро уређена школа брзо би показала код млађег женског нараштаја лепе резултате не само у општем образовању, у коме смо данас тако оскудни, већ нарочито у васпитном погледу, у коме смо још оскуднији.

III *Негогинска гимназија*, са својих 5 разреда, снабдевена је довољно потребним училима, а није имала оскудице ни у наставничком особљу. Може се само приметити, да су за овакву једну гимназију сувишна два биолога. Распоред би био врло добар и потреба би наставе била задовољена, ако би место једног биолога, дошао један наставник — анорганолог, те би на тај начин Хемија, Геологија и Минералологија добиле стручног предавача. Данас ове предмете предаје наставник, који се у исто доба спрема за професорски испит из Математике, те се од њега и не може тражити, да са онаквом вољом предаје поменуте науке, какве би имао н. пр. један геолог-хемичар.

Наставници су предавали по прописаним уџбеницима и кретали се у границама одређених програма. Успех је задовољавајући, а и метод предавања код већине наставника није потребовао никакве критике; само је неким млађим наставницима примећено, да у сувишној ревности не излазе у својим предавањима ван граница гимназијске наставе.

Унутрашњи рад у школи, чистоћа и администрација показују, да је управа школе у добрим рукама.

IV *Градиштанска нижа гимназија*, благодарећи свагдашњем племенитом одзиву своје општине, долази у ред оних ретких наших гимназија, које се могу сматрати као потпуно снабдовене свима потребним школским училима. Поред тога, настава је ове године била поверена већином људима добре спреме и велике воље за рад, те сам код таквих нашао и врло добар успех. На жалост, није све без изузетака. Из појединих предмета нашао сам успех веома слаб. Што је још горе, приметио сам да су из неких предмета испитне оцене ђака одличне и врло добре, међутим на колоквију се показало, да је незнање њихово очајно.

Наставници су предавали по прописаним уџбеницима и довршили предавања по програму.

Ред, чистоћа и дисциплина у школи показују да школом руководи опробан и енергичан управник.

11. августа 1895. год.
у Београду.

Господину Министру
просвете и црквених послова
познати

Сава Урошевић с. р.
професор В. Школе

X. Извештај г. проф. Милоја Влајића о учит. испиту у беогр. В. Жен. Школи.

Господину Министру просвете и црквених
послова.

Актом од 10. маја ове године ПБр. 7162, извели сте, Господине Министре, наредити да, као изасланик при учитељским испитима у Београдској Вишој Женској Школи, обратим пажњу на писменом испиту, да ли приправнице владају добро српским језиком на писмено, а на усменом испиту, да ли имају потпуну спрему из предмета, који се предају у основној школи нижој и вишој; осим тога, да обратим пажњу на оне врлине, које мора имати учитељица основне школе, и да се према томе оцени морална зрелост учитељских приправница; напоследку да се испити држе у свему према

прописаним правилима о полагању учитељског испита за ученице Више Женске Школе.

О извршењу ове наредбе, којом сте изволели да ми поверите овај посао, сматрам за пријатну дужност поднети Вам овај извештај:

На учитељским испитима у Вишој Женској Школи присуствовао сам као изасланик у III одељењу VI разреда. У томе одељењу било је 44 приправнице, које су полагале учитељски испит. Од тога броја било је 6 приправница, које су сада по други пут, и 38 нових приправница, које су ове године први пут полагале учитељски испит.

Од оних 6 приправница, које су ове године понављале испит, само је једна могла на чисто положити и она је сведоџбом проглашена да је способна за учитељицу основне школе. Три приправнице одбијене су на 3 месеца, а међу њима има једна, која мора полагати накнадне испите још из 4 предмета и једна из 3 предмета. Две приправнице одбијене су на годину дана, пошто ове године нису могле положити испит.

Од 44 приправнице положили су дакле ове године учитељски испит у III одељењу VI разреда Више Женске Школе свега 19, одбијене на 3 месеца свега 21, на годину дана 2, и на свагда 2 приправнице.

Испити су држани према прописаним правилима о полагању учитељског испита за ученице Више Женске Школе, у колико је то могућно било према распореду испита. По распореду испита одређено је, да се усмени испит из сваке групе предмета изврши за један дан. Према томе, кад се време раздели на 44 приправнице, једва је могло на испитивање сваке приправнице бити употребљено до 10 минута, а по правилима треба најмање по 15 минута. Испит из Школског Рада извршен је за 1 и по дана. Према овоме предавање сваке приправнице у веџбаоници није трајало више од 10 минута, а по правилу требало је да траје по 45 минута. — Да би испити озбиљнији били, требало би распоред испита према броју приправница удешавати тако, да се усмени испит из једне групе предмета може према потреби продужити и другог дана, кад се првог дана не би могао извршити онако како је правилима одређено. А за испит из Школског Рада треба удешавати распоред тако, да на свако предавање у веџбаоници дође најмање по 30 минута, ако не би могућно било да једно предавање траје $\frac{3}{4}$ сахата.

На писменом испиту нисам могао присуствовати с тога, што ми је распоред испита доцкан саопштен, и што су ученици Учитељске Школе полагали учитељски испит оних дана из којих

предмета. У Вишој Женској Школи присуствовао сам само при давању писменог задатка, а за време заједничког читања и оцењивања писмених радова нисам могао присуствовати у одређеној комисији. Оцене су приправницама дате из писменог рада без мога суделовања. По тим оценама оне су све пуштене на усмени испит.

На свима усменим испитима био сам непрестано присутан и оцене давале су уз моје суделовање. У току ових испита уверио сам се, да приправнице немају *потпуну спрему* из оних предмета, који се предају у основној школи. На поједина питања, која сам стављао приправницама, а која су обухваћена наставним програмом за основну школу, оне нису могле дати одговора, изговарајући се да то нису училе. Кад се узме у обзир, да се прописаним правилима за учитељски испит од приправница и не тражи да положи испит и из Физике, Хемије, Геометрије, онда већ и по томе оне не могу имати потпуну спрему за учитељице ни за нижу ни за вишу основну школу.

Моралну зрелост учитељску приправнице Више Женске Школе нису могле показати на учитељском испиту. Врлине које треба да има учитељица основне школе, а по којима би се могла опазити и оценити морална зрелост код приправница при полагању учитељског испита, могу бити развијене и утврђене само нарочитим предавањима и упутима удешеним нарочито за оне, који се спремају за учитељски позив. Сва стручна учитељска образованост у Вишој Женској Школи сведена је на последња два разреда, пети и шести. То стручно образовање састоји се само у учењу Педагогије, у којој се излажу општа теоријска правила о васпитању, у учењу Методике, у којој се излажу правила о начинима предавања разних предмета, и у вежбању у Школском Раду, коме је задатак да се приправнице науче примењивати она педагошка и методичка правила. Па и за оваку стручну спрему у V и VI разреду остављено је распоредом врло мало времена (часова). Педагогија се предаје у V разреду са 4, а Методика са Школским Радом заједно у VI разреду само са 5 часова недељно. Са овако малим бројем часова не може се постићи никаква стручна образованост, којом би се могле развити и утврдити оне врлине, које су потребне учитељици основне школе. Предавања из Методике у VI разреду захтевају већи део времена, а на Школски Рад остаје врло мало времена. У 1894.—5. школској години приправнице једва су могле ради вежбања држати у веџбаоници само по једно предавање у априлу месецу. Па и та предавања наставник Методике и Школског Рада није имао довољно времена да

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

потпуно прокритикује. За сам Школски Рад, без Методике, требало је, према броју приправница, одредити 12 часова недељно преко целе године, и тада тек могао би се показати видљив успех на учитељском испиту. Осим тога за довољну учитељску стручну спрему и зрелост потребна је још и Психологија, Логика и Историја Педагогике. Ови предмети никако се и не предају у Вишој Женској Школи. Напоследку кад се узме у обзир, да предавања из појединих других предмета у свима и нижим и вишим разредима Више Женске Школе нису удешена тако, да се њима развија и стручна учитељска спрема, него само да се постигне извесна општа образованост, то се и оне потребне учитељске врлине код приправница нису могле развити нити на испиту показати.

Са обзиром на оне околности, које су у поменутом Министарском акту од 10. маја ове године

ПБр. 7162, изложене у тачкама под а, б, и в, и с обзиром на то, што сам ја опазио на испитима учитељским у Вишој Женској Школи, мишљења сам, да би требало створити засебну учитељску школу, у којој би се стручно образовале девојке за учитељице у основним *женским* школама. Ову девојачку учитељску школу требало би уздићи на онај ступањ научне спреме, на који се ступањ постави и мушка учитељска школа.

Молим Вас, Господине Министре, да изволите примити уверење о моме дубоком поштовању.

5. јула 1895. год.
у Београду.

Повизан
Милоје Влајић с. р.
професор Учитељске Школе.

НАУКА И НАСТАВА

ОСНОВНА НАСТАВА У ЕНГЛЕСКОЈ *)

од
Александра Винтера.

Као што су скоро све највеће и најважније установе у Енглеској постале готово искључно приватном иницијативом, и то увек без обзира на неке даље циљеве, него само да задовоље тренутне потребе, тако је и енглеска основна настава поникла из себе саме у најпримитивнијим почетцима. Она није створена, него порасла, развила се сама и ширила непрестано у правцу, какав је у почетку узет. Кад год су се владе, помишљајући на своју одговорност, умешале, биле су принуђене да своју акцију надовежу на започетке приватних друштава са њиховим незнатним средствима, уско-ограниченим циљевима и особеним интересима. Кад је сазрео какав закон, и у теорији и у пракси сма-

трала се његова појава као компромис између старих обичаја и духа реформе. Карактеристична приврженост Британаца индивидуалној слободи увек се подизала против системa и законске једноликости. Још одавно важило је, а и сад важи као правило начело: »да су закони зло«, па како је ове изазвала неопходна потреба, да су и »потребно зло.« Због ове неопходности закона и јесу све унутрашње државне установе, у неку руку, у стадијуму непрекидног развијања и прелаза.

Та околност објашњује чудновати изуметни положај, који Енглеска заузима према значајнијим и културним државама континента. Тако односно саме основне наставе, њени се почетци датирају тек од пре сто година и учинио их је један једини филантроп. Тек пре неколико десетина година отпочела је и држава узимати учешћа у васпитању својих будућих грађана.

С обзиром на организацију, управу и утицај на подмладак, енглеска је настава тако компликована, да је за њено разумевање условно потребно познавање њеног историјског развитка.

Реформација није створила у Енглеској, као на континенту, па чак и у суседној држави Шкотској, никакав систем основних

*) У одличном и угледном немачком часопису »Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft« изишла је под овим натписом врло брижљиво израђена студија А. Винтера о основној настави у Енглеској. Израђена је по најновијим статистичким податцима и пуна најинтересантнијих разматрања о васпитању енглеског народа. Ми је доносимо у српском преводу, јер смо уверени да ће живо заинтересовати читаоце »Просв. Гласника.«

Прев.

школа. Тако зване Grammar Schools, основане под Едвардом VI и Јелисаветом, беху латинске школе, у које су могла ићи само деца бољих класа; за ниже слојеве народне није било тада још прилике да добију ма и прве почетке основнога образовања. Тек кад је англиканска црква, после револуције и едикта о верској толеранцији, морала да води рачуна о егзистовању и пропаганди дисентера, она покушава, и ако у малој размери, да школом одржи народ у крилу државне цркве. Год. 1698. основано Society for promoting Christian Knowledge стави себи у задатак оснивање бесплатних сиротињских школа. У њима су ученици имали не само бесплатну наставу, него и бесплатан стан и храну. Разуме се да су у ове школе била примана свакад само извесна, одличнија деца. Али и то мало школа, чији главни задатак беше готово само религиозно васпитање и у којима се настава састојала осим катихизиса још и из нешто мало читања и писања, пропаде наскоро због рђавог управљања и оскудног врховног надзора тако, да за дуго и не беше готово никаквих средстава за народно васпитање.

Суровост, незнање, духовна и морална старост масе народне пробудише, мало по мало, код народних и државних заступника свест о извесној одговорности. Али се ипак сви задовољише тиме, што се ово зло изнесе само на дискусију. Поправка овог стања би остављена потпуно приватној помоћи.

Тако год. 1781. установи недељне школе Robert Raikes, издавач „Глосестарског журнала.“ Многе доцније генерације имају да захвале тој установи, коју су после други филантропи потпомагали и распрострли, не само за своје религиозно образовање него и за то, што су научиле писати и читати. У почетку су ученици плаћали нешто мало на име школарине; ну од 1800. год., а због добровољних прилога, ове су школе биле у стању да бесплатно поучавају децу.

У исто доба појави се у квекеру Joseph-у Lancaster-у филантроп, чије се душе нарочито косну жалосно стање народне наставе. Он покуша сасвим енергично да расветли вишим и нижим класама потребу и благослов основног школског образовања, и у својој двадесетој години установи на једном крају Лондона школу за сиротну децу. Приходи, које чињаху искључиво добровољни

прилози, беху незнатни. Да би могао раширити своје предузеће, он дође на мисао да најдаровитије старије ученике употреби за наставу млађих у место плаћених учитеља. Овај систем ученика-учитеља (pupil teacher) од тада је стално растао у своме значају, па и данас има исто тако важан и од утицаја положај у целокупној основној настави енглеској.

Ленкестер могаше сада, помоћу ових ученика-учитеља или монитора, како их он назва, да постигне велике успехе са сразмерно малим средствима, и потпомогнут од квекера, нонконформиста и других заштитника и пријатеља од утицаја, он основа 1808. године друштво, названо најпре по њему: „Lancasterian“, а после „British and Foreign School Society“, које имађаше искључиво задатак да подиже и одржава основне школе. Из Ленкестрових школа била је искључена религиозна настава и тумачење Катихизиса, па остављено родитељима, односно свештеницима, да не би конфесионални посебни интереси сметали ширењу школа и симпатији за школску наставу. Библија је била просто тумачена; спорна су се места изостављала.

Ну појава и ширење Ленкестрових неконфесионалних школа пробудише завист и честољубље у приврженика англиканске цркве. И тако основаше они год. 1811., под управом D-r Andreas Bell-a, „National Society“ за „потпомагање народнога васпитања.“ Оба су друштва радила по истоме плану, изумимајући религиозну наставу, која у школама овог другог друштва имађаше особити значај. И Бел је усвојио систем ученика-учитеља. И Ленкестер и Бел подигоше у Лондону примерне школе и учитељски семинар. Обојица су у почетку бесплатно обучавали децу, и обојица уведоше као потребну алтернативу, да родитељи плаћају недељно на име школарине неку извесну своту новаца. Руковање приходима и расходима, као и право организације и надзора над наставом, остаде неограничено у рукама дотичних друштава. Тек од год. 1839. предузе влада прве кораке да осигура за себе право надзора над наставним радом. До тога времена па и још дуго после тога, ове су школе биле једино васпитно средство енглескога народа; и приватној иницијативи ова два друштва искључиво и има да захвали основна настава

у Енглеској и у Уелсу за свој развитак и ширење.

Није зацело ни потребно помињати, да ревност и највеће пожртвовање приватних лица не беху довољни да задовоље чак и најскромније захтеве, који се тражаху од народне наставе. Увиђавни политичари и државници наваљиваху да и влада учини своје, и 1832. год., пошто би усвојен закон о реформама и средњи сталез уђе у парламент, министарство успе те му буде одобрено на име наставе 20000 фуната стерл. државне помоћи. Та је помоћ понављана сваке године и давана дотичним друштвима поглавито за подизање школских зграда, али није тражен рачун о употреби ове помоћи. Захтев, да држава узме у своје руке право контролисања или надзор, не би примљен, јер се томе јако одупреше све партије и секте, нешто због религиозних, а нешто и због политичких разлога.

Државна помоћ беше незнатна, смешно незнатна, и то у земљи у којој је преко половине деце расло без икакве наставе, али то беше почетак, за којим дођоше наскоро и веће суме.

Године 1839. би државна помоћ повишена на 30000 фуната и влада поче да врши извршан надзор над управником школског фонда, поставивши просветни савет у тајном државном савету, и надзор над наставом, наименовавши школске надзорнике, који су ишли по земљи.

Просветно одељење, односно просветни савет у државном савету, који се мења са сваким министарством, а састављен је из Лорда председника, шест министара и потпредседника државног савета, и сада представља врховну школску власт, која стоји у непосредној вези са свима школским управама у земљи и брине се за све јавне општинске и добровољне основне школе. Задатак њен, међутим, прилично је ограничен. Она има да пази како се троши сума, одобрена од парламента на школске циљеве, и да преко својих чиновника и надзорника пази на тачно вршење законских прописа и услова односно рада у школи, санитарских установа и осталог, зашто је потребно државно одобрење. Неиспуњавање којег од тих прописа може донети смањивање или потпуно одузимање државне помоћи.

Врховна школска власт заступа даље интересе народне наставе пред парламентом, њему је одговорна и тако заузима положај, сличан положају министарства за јавну наставу. Просветни Савет има још и сталан чиновнички персонал, који је овако састављен: један секретар (плата 1800 фун. стерл.), пет секретарских помоћника (по 1200 фуната), испитивача учитеља (плата од 300 до 800 фун.), један први, главни школски надзорник (плата 1100 фун.), дванаест главних школских надзорника (700—900 фун.), деведесет и пет надзорника (400 до 800 фун.), око двеста надзорника и надзорничких помоћника (150—500 фун.), један надзорник за музику (плата 570 фун.), једна надзорница за ручни рад (300 фун.), и једна надзорница за кујну и рубље (250 фун.). Целокупни трошкови врховне школске власти износе годишње 55.534 фунте, а трошкови инспекције 169.255 фуната.

Врховна школска власт одобрава, даље, зајмове које учине месне школске власти, подноси годишњи извештај, прилажући му послате рапорте надзорника (Minutes and Reports) и објављује регулације (Code), које важе од почетка школске године, 1. септембра, и по којима се јавне школе морају безусловно управљати, ако хоће да им остане државна помоћ. Те регулације имају силу и снагу просветног закона.

Надзорници пазе да ли и у колико извршују дотичне школске управе те уредбе. Ти надзорници нису узети из школског стаљења, него су састављени из људи, који имају темељно опште образовање и здраве погледе на практичне односе. Често су пута то људи од великог научног и књижевничког гласа, као на пр. опште уважени есеиста и песник *Matthew Arnold*. На спреми и ваљаности надзорника заиста и почива цела настава. Они посећују, најмање једанпут у години, учитељске семинаре и сваку јавну основну школу, прегледају књиге, испитују разреде, и на основу извештаја, које они поднесу, врховна школска власт одмерава појединим школама величину државне помоћи.

Год. 1846. државна помоћ би повећана, нарочито за подизање семинара за боље образовање учитеља и ширење система ученика-учитеља. Међутим, Уелсијанци и Катлици беху за то време основали своје школе

те се и они могаху сад користити државном потпором, која беше нарасла до 100000 фуната годишње.

Године 1853. би заведено код сеоских школа, а 1856. и код варошких, давање помоћи од сваке главе (*capitation grant*). Према томе давала је држава школској управи за свако дете, које је за годину дана било најмање 176 пута у школи и плаћало недељно 1—4 пенса на име школарине, новчану помоћ од 4—5 шилинга за мушкарце, а 3—5 шилинга за женску децу. При овом давању гледало се, осим на редовно похађање школе, и на успех који је постигнут с ђацима, као и на финансијско стање школино. Овим обележена тенденција, да од васпитног успеха зависи хоће ли држава дати школи помоћ, наилазила је на све веће и веће одобравање, док најзад год. 1862. не би сасвим и остварена завођењем система „*payment by results*“ (т. ј. плаћањем према успеху). Помоћ би сведена на 4 шилинга од главе, али је за то држава давала сад за сваког ученика, који би пред инспектором положио испит из читања, писања и рачуна, још по 8 шилинга годишње. У случају да ђак не положи испит из једног предмета од ова три, и помоћ је бивала мања за трећину за сваки предмет.

Овај систем плаћања према успеху постоји и још данас, али се с разних страна дижу против њега гласови све више и више, те се може рећи да ће он, а пре а после, бити ако не сасвим укинут, а оно знатно ограничен. Нарочито се с педагошке стране наглашује с правом, да школске управе употребљавају све силе, сва средства и путеве, да само приликом испита постигну добар успех, без обзира на право, трајно знање; да ђаци, дакле, на вештачки начин полажу испите и да држава даје знатан део помоћи за знање, које у ствари и не постоји. С друге се стране опет доказује, да би потпуно укинуће једне такве покретачке снаге код школа, које су састављене из тако разноврсних елемената и које се руководе својим засебним интересима, морало имати кобних и штетних последица.

Год. 1870. обишли су инспектори 8281 школу, које су у приватним рукама, са акомодацијом за 1878584 детета. Од овога броја похађало је просечно школу, у највишу руку, само две трећине, а фактички изнело знања

само једна трећина од све деце између 6 и 12 година.

Пространи окрузи били су без икакве школе; у колико је сиромашнији који крај, у толико се мање водила брига за васпитање и духовно подизање деце. Тада се увидело, да је неопходно потребно да сама држава узме у своје руке ову ствар и изврши велике реформе, док најпосле, на предлог *W. E. Ferster*-а не би донесен, а г. 1870. као закон проглашен, *Elementary Education Bill* (закон о основној настави), који с допунама од 1876. и 1880. чини темељ данашње основне наставе у Енглеској. Па ако и сада нема ни јединства ни система, и ако надзор и управа државна не почивају на неком особитом праву, по коме би она одређивала и регулисала образовање својих будућих грађана, већ само на оном уделу, који она има давањем одређених сума новаца на васпитне циљеве, то је ипак бар свуда дата прилика, да се свако дете елементарно образује, па ма то неком и не изгледало да је довољно; а с друге стране учињено је све што треба, да се родитељи приморају да шаљу редовно децу у школу.

Школски закон од 1870. год. наређује, да свуда, где школовање не одговора довољно потребама, где има деце, која из овог или оног узрока не похађају добровољне школе, општина или комуна мора установити школу (*School-Board*), којој ће бити циљ и задатак, да попуни овај недостатак локалним прирезима. На тај начин постала је управо световна народна или општинска школа (*Board-School*). Све дотадашње основне школе биле су деноминативне (*denominational*), тако зване добровољне или конфесионалне школе, т. ј. такве, које бејаху директно у свези с овом или оном религиозном сектом, које имају сасвим различне засебне интересе.

Закон од 1870. г. огласио је да је настава обавезна, а допуна тога закона од 1876. оснажила је ово наређење, тако да родитељи могу бити кажњени не само новчанс, него и затвором, ако дете без довољног оправдања не похађа редовно школу. Закон вели: „Родитељи једног детета од 15 до 13 год., које још није дошло до тако званог ванредног разреда (*Exemption-Standard*) — обично пети — а који прописује месна школска власт (*School-Board* или

школска комисија), могу бити осуђени на новчану казну до пет шилинга и плаћање трошкова, ако дете без довољних узрока не долази у школу; иста казна може постићи и родитеље детета између 13 и 14 године, ако дете не долази у школу, а није пре тога свршило бар један нижи разред (већином четврти).

Другу једну врсту ванредних разреда (Exemption Standard) налазимо у фабричким крајевима. Овде су деца, пошто сврше други или трећи разред, само обавезна да до своје 13. године посвете школовању половину времена, тако звано half timers.

Место, које се у фабричком уређењу односи на школу, гласи:

а.) Газда, (а исто тако и родитељи), који даје рад детету испод 13 година (или испод 14, ако није дошло до одређеног разреда) у ма каквом организованом индустријском крају, може бити кажњен, према околностима, до 5 фун. стерл. (а ако су родитељи, до 1 фун.), ако дете *целовину* времена не употреби на похађање школе.

б.) Онај, који на какав други посао употреби дете, које још није дошло до ванредног разреда који одговара његовим годинама, може бити кажњен до 2 фун. стерл.

Месној школској власти остављено је, да она одређује који ће разред бити ванредни разред (Exemption Standard). Пређе, а то није било тако давно, бејаше, према решењу скоро свих школских управа, трећи или четврти разред ванредни разред, до којег деца врло лако доспевају у десетој или једанаестој години. Данас је тај разред по варошима, по правилу, пети разред, а на селу, нарочито где постоји добровољни систем школа, без изузетка четврти разред. Да објаснимо овде потпуно појам стандарда (ванредног разреда), одвело би нас и сувише далеко; али ћемо ипак навести у кратко, шта траже инспектори, односно влада, приликом испита у разним разредима.

У првом разреду испити се држе из читања, писања и рачуна: проза у једносложним речима, преписивање кратких речи са штице и бројање до хиљаде. Просто сабирање и одузимање трочланих цифара и множења до 6×12 . У другом разреду: читање из просте читанке, писање ставова од 6 реди по лаганом диктирању. Бројање до 10000. Множење и делење. У трећем: чи-

тање дужих комада, диктирање тежих ствари од 6 реди. примена четири вида рачунања са новчаним сумама. У четвртоме: енглеска историја из читанке, 8 редова прозе (или поезије) по диктату, 4 вида рачунања са тежинама. У петоме: одељци из каквога класичара или историје, писање на памет какве приче, која је двапут прочитана, рачунање цена робе, просто правило тројно, сабирање и одузимање простих разломака; и најзад у шестом: Шекспир или други какав класичар, писање кратких писама, прости и десетни разломци са рачуном интереса.

(Наставиће се)

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ГЛАВНИМ ПЛАНОВИМА ЗА ДЕОБУ ТУРСКЕ ЦАРЕВИНЕ

од
Мих. Ј. Ђорђевића
предавача ваљев. гимназије.

(Свршетак).

Од тога дана почеше знамените конференције, у којима је учествовао од француске стране Коленкур, а од руске Румјанцов и Александар. На овим се конференцијама решавало крупно питање о подели света.

У поменутом и врло интересантном делу Татишчев доноси и поједине дијалоге о том значајном питању па с тога ћемо од њега позајмити овде многе ствари, а нарочито оне које се тичу нас и наше судбине.

Прву конференцију имао је Коленкур с Румјанцовом 28. фебруара. Ту се говорило о великом питању у опште и у коме смислу треба га схватити, да ли у смислу алијанције или велике деобе која би захватила и Азију с Африком. Резултат је био да се треба споразумети у једном и другом смислу. Првог марта Коленкур је био код цара на ручку, после ручка Александар поче одмах говор о томе питању. Том приликом цар изрече мисао, да би се, у случају неспоразума око Цариграда, могао од њега начинити слободан град, али ипак упути посланика на Румјанцова да се с њим споразуме. 2. марта имали су Коленкур и Румјанцов другу конференцију, на којој су већ с картом у руци делили земље турске царевине. Руски Министар рече да би Русији припала Влашка, Молдавија и Бугарска; Француској Мореја, можда још Арбанија и Кандија.

Коленкур: „То није све; шта ће бити с осталим? остављајући баш Румелију Турцима, јер о томе плану сад говоримо. Је ли тако г. грофе?“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Министар Румјанцов: „Јест, ми желимо да ви имате све што вама одговара. Аустрија није ништа учинила, њој не треба много ако ступи у акцију; ну добро ће бити послужити се њом.“

Коленкур: „Али шта јој дајете?“

Мин. Румјанцов: „Хрватску, ако је то мало, онда један део Босне.“

Коленкур: „Босна је прави пут за Арбанију, према земљишту то је по природи наш део. Ну ви заборављате Србију.“

Мин. Румјанцов: „Њу можемо учинити независном, оставити јој своју владу под утицајем вашим и нашим.“

Коленкур: „Два велика утицаја у једној земљи, не значе ли то две газдарице у једној кући?“

Мин. Румјанцов: „Имате право. Ту би било неприлика. Ова би се провинција могла дати каквом ерцхерцегу аустријском. Цар Наполеон могао би га изабрати из споредне линије, тако да ова земља не припада никада грани што влада.“

Коленкур: „Да немате ви каквих погодаба са Србима?“

Мин. Румјанцов: „Ништа од тога. Само не треба их предати Турцима и треба гледати да добију засебну управу, па ма било то и под портиним утицајем; то ће рећи не предати их Турцима да их исеку.“

Коленкур: „То је много што ви узимате, све су ове провинције повезане између себе, вама ће припасти све становништво и оно ће бити уз вас, јер је хришћанско; док у другима већи део становништва чине Турци, који ће, нема сумње, побећи с османском управом. Ваше провинције биће насељене, а наше пусте.“

Највећа дискусија отвори се око Цариграда, јер Румјанцов рече: „Ова варош по своје положају, а и по нашем, у интересу наше трговине, чији кључ лежи у Босфору, припада нама као и повећа територија што обухвата ове тачке.“

Коленкур: „Кључ од Црног и Мраморног мора то је много за једно пристаниште, г. грофе; било би много имати и једно од њих двају, али друкчије, чини ми се, не може бити него да имамо сваки своје.“

Мин. Румјанцов: „Једно без другог не вреди ништа. То је географија и наше Црно море, још више него наш политички интерес, што хоће да ми имамо Цариград.“

Дискусија о Цариграду дуго се продужи и не може се свршити. Када се поново састадоше, гроф Румјанцов беше у неколико изменио своје пређашње мишљење што се тиче Србије.

Мин. Румјанцов: „Но! Влашка и Молдавија припадају нама, додавши к томе Бугарску, *можда и Србију*; Француска би заузела Мореју, Арбанију, Архипелаг и део Босне; други део Босне и Хрватске припао би Аустрији. Све то у случају ако Румелија и Цариград остану у турским рукама.“

Коленкур: „Од последњег пута ви сте јако *повећали* ваш део, г. грофе, ако тако пође ви ћете појести све. Аустрија вам неће бити захвална на делу који јој дајете. Видите карту, Србија лежи сасвим изван ваше географије.“

Мин. Румјанцов: „Цару није стало до тога, не говоримо више о томе, ако видите да је немогућно. Ну дајте је, као што рекосмо, једном херцегу од побочне линије, или неком другом принцу европском, н. пр. кобуршкком. Ако желите да нас обвезете, дајте је у мираз једној нашој великој кнегињи којој ви хоћете. Будући грчке религије, она ће привезати за принца, који се њоме ожени, све становништво ове земље. Они су више нешто но фанатици, и када излазим с овом идејом, мислим да то чиним у интересу мира, и да покажем једино средство којим је могућно одржати мир међу овим дивљацима. Можда би било добро утврдити да деца буду васпитана у грчкој религији. Ја не полажем у осталом никакве важности овој идеји, која је сасвим личне природе.“

Коленкур: „Извесно ће бити мило цару да учини штогод што би лично било пријатно царској фамилији, ну Србија би била мираз осредњи за једну велику кнегињу с обвезом да ту остане. Поставити тако једну од тих принцеза између вас и нас, зар не би то значило радити у ствари против ваших принципа на неприликама, услед додира између великих сила, а дати можда места каквим тешкоћама?; јер, кад ћете ви владати у ствари, на што онда ова принцеза? Као што видите, ја попуштам у вашем смислу, у осталом ви знате да ја нисам овлашћен ни вама не дати ни нама дати.“

Мин. Румјанцов: „Нека дакле ова земља буде независна, то је све што ми хоћемо у стању ствари о којој говоримо.“

Затим два пуномоћника пређоше на потпуну деобу тур. царевине.

Србији се у том случају спремао зла срећа, да буде сасвим спојена с Аустријом. Одређујући свакоме део дођоше опет до Цариграда и Дарданела, али никако да се сложе! Коленкур рече да га Цариград застрашује. „Од ваших данашњих граница па до Цариграда то је читаво царство. Какав положај, може се рећи на два дела света! Најпре се треба измирити с овим идејама, па тек

усудити се о томе говорити.“ Румјанцов је остао при своме мишљењу, да Цариград по географији треба да припадне Русији. Коленкур покуша, неће ли бар Дарданеле моћи задобити, али Румјанцов рече:

„Зашто то? Шта користи вама да се приближите тако близу нас?“ Напоследку додаде: „Ако бисте ви били на Дарданелима, не бисте ли могли нама дати Србију?“

Коленкур га побијаше његовим разлогом, да би онда били у близини.

Не могући се споразумети о тим двама тачкама, оставише их на страну нека о њима решавају њихови суверени, а они узеше да у нарочитој ноти ресимују свој говор и да га саопште царевима. Румјанцов је диктовао Коленкуру, а овај писаше:

1. У смислу уговора о савезу:

Русија би имала Молдавију, Бесарабију, Влашку и Бугарску. Француска би имала Арбанију, *један део Босне, Мореју и Крит. Аустрија би имала Хрватску и други део Босне. Србија би била независна и дала би се каквом аустријском принцу, који би се оженио неком руском великом кнегињом.*

2. У смислу велике поделе:

Русија би имала Молдавију, Бесарабију, Влашку, Бугарску и део Румелије; граница руска полазила би од Бугарске и ишла би данашњом границом Србије до планинског ланца који се протеже к Трајанополису, одатле би Марица служила за границу овој сили до мора.

Француска би имала *Босну, Арбанију, Мореју, Крит, Кипар, Род, сва острва архипелашка, Смирну, трговачка места у Леванту, Сирију и Египат.*

Аустрија би имала *Србију савим у својину, као аустријску провинцију, Македонију до мора, изузевши делове које би Француска могла желети да утврди свој део Арбаније, али ипак тако да Аустрија има Содун.*

Хрватска, о којој не беше никакве речи, могла је припасти Француској или Аустрији, по вољи цара Наполеона.

Било да се усвоји једна или друга идеја, три силе делитељице потпомоћи ће експедицију у Индију.¹⁾

Коленкур додаде још од своје стране и тачке, у којима се није сложио с Румјанцовом, а то су Цариград и Дарданели.

На основу овог споразума Румјанцов написа нарочиту ноту за цара Наполеона, у којој опширно представи резултат преговора. Говорећи о Србији,

Румјанцов се у тој ноти дотиче и Срба и српских прилика као и односа њихових према Русији. „Срби су“, вели Румјанцов, „пуни осећања праведне освете према Турцима, дрско стресли с врата јарам својих угњетача и кажу да су решени да га никад више не приме. Било би дакле потребно, да би се утврдио мир, учинити их независним од Турака. Мир тилзитски не говори ништа о овоме. Њихова сопствена жеља, исказана јасно више пута, довела их је да моле цара Александра да их прими за своје поданике! Ова оданост његовој личности чини да он (цар Александар) жели да они живе срећно и задовољно, не хотећи на њих протезати своју власт.“

То је тај знаменити уговор о подели света, који је у своје време био највећа тајна и који је само чекао на санкцију Наполеонову, па да се приступи његовом извршењу. Али се у Тиљеријама није мислило као у Петрограду. Добивши ноту о подели, Наполеон је био врло незадовољан и не могаше пропустити прилику, а да не пребацн своје посланику на двору петроградском, да се показао више Рус него ли Француз. У исто време Шампањи посла Коленкуру инструкцију, у којој се Наполеон позива само на писмени уговор у Тилзиту. Ту се вели, да цар мрзи Турке и сматра их за варваре, али „интерес државни треба да је пречи него ли ова осећања; његова (Наполеонова) би дужност била да подржава Турке, кад би они били једина препрека прекомерном увећавању царства, које је већ без граница.“ Наполеон је тада отпутовао из Париза у Бајону.

Још је неколико пута цар дискутовао с Коленкуром, који се после ове инструкције показа још тврђи, о Цариграду и Дарданелима, или како их Румјанцов називаше „la langue de chat“ („мачји језик“), ну ствар је остала на истом месту.

Александар је непрестано тражио Цариград за себе. „Географија хоће да он буде мој, јер, ако би он припао некоме другом, ја онда не бих био господар од своје куће. Цар ће признати да то неће другима сметати што ћу ја имати „кључ од врата своје куће.“ Али „тај је кључ у исто време и кључ од Тулона, Крфа, кључ од светске трговине“, одговори Коленкур. Према томе остао је још једино састанак царева, што је Наполеон намерно одуговлачио, да пресуди у овим знаменитим питањима.

Међутим догађаји европски учинише да је Наполеон морао ускорити састанак с Александром. Буна у Шпанији ускомеша опет целу Европу против Француске. Енглези нису никако мировали, а Аустрија се поче оружати. То принуди Наполеона да се према Александру покаже попустљивији, како

¹⁾ Tatitscheff: Alexandre et Napoléon... p. 349—350.

би имао овог моћног савезника уза се у тешким приликама које су претиле да наступе.

С тога писаше Александру да је готов да се с њим споразуме о важним питањима. У разговору с Коленкуром Александар рече: „Турци су нарушили примирје на више тачака, па тако и са Србима, ја њих не могу напустити, јер су и они ту обухваћени.“ Александру се чинило да је већ дошло време да се остваре сва његова надања која је полагао у савез с Наполеоном, па с тога пожури на састанак, који беше у Ерфурту заказан. Дође најзад и тај дан. 27. септембра 1808. г. са-стадоше се најљубазније два велика суверена још једном после тилзитског мира.

У Ерфурту, у сред многобројних свечаности, ручкова, балова, позоришних представа и т. д., што Наполеон приређиваше из почасти према своме савезнику, Шампањи и Румјанцов започеше дипломатске конференције. Али какво изненађење! Место говора о подели турског царства Шампањи, представљајући тадашње политичко стање у Европи, изађе с мишљењем: шта треба да чине два савезна суверена те да се одржи мир европски, и шта треба предузети ако се до мира не може доћи. У том смислу и преговори отпочеше. 12. октобра потписаше оба министра тај нови уговор о миру, који такође беше тајан. Ту се каже да цареви свечано обнављају свој савез и да се обвезују заједно рат водити и мир закључивати. Сви снови о деоби Турске одоше у ветар; Русија доби само Финску, Влашку и Молдавску, али с тим, да призна Француској сва њена освојења и стање које је Наполеон створио у Шпанији. Бојећи се да се Порта не баци у наручје Енглеској, Наполеон је, место да је подели са својим савезником, ујемчио њен *интегритет*. „Обе стране уговорачке“ — вели се ту — „обвезују се да одрже интегритет осталих провинција турскога царства, не хотећи саме што предузимати нити допустити да други когод што предузима против ма ког дела овога царства, што не би било претходно предвиђено.“¹⁾

Ето тако је Русија терала зеца, а истерала вука; тражила поделу турске царевине, а морала да зајемчи њен интегритет.

После састанка у Ерфурту извесно је, вели Татишчев, морала наступити велика промена у односима између Александра и Наполеона. Ентузијазам од Тилзита беше се већ стишао и уступно место хладном размишљању и рачуну. Цар руски увидео је своју погрешку, којим је ишао на то да стекне у цару француском по што по то искреног прија-

теља, с којим би поделио владу над светом. Он се могао потпуно уверити да Наполеона не руководе осећаји пријатељства, већ разлози државни. С тога се он сад одриче својих „великих планова“, стекавши уверење у Ерфурту, да Наполеон није на то никад озбиљно ни мислио. Па с тога, кад у почетку 1809. год. Наполеон опет нешто помену о подели турске царевине, Александар рече сасвим отворено Коленкуру: „Ја не желим повећања с оне стране Дунава, нека Турци остану где су. Они су ту потребни за мир европски.“

Тако се сврши знаменити састанак у Ерфурту, од кога се у своје време у Европи више стрепило него ли од мира тилзитског, а с њим пропаде и знаменити други план о деоби турске царевине, који смо ми овде желели представити.

Од тога времена пријатељство између двојице најмоћнијих суверена постаје све хладније и хладније, док се најзад није дошло до најжешћег рата (1812) између двојице негда најбољих савезника и пријатеља.

Трећи план за деобу турске царевине.

Видели смо, да је први план Русија била предузела у споразуму с Аустријом, а други заједно с Француском: у трећем пак она ради на томе, да у друштву с Енглеском постигне оно, што с ранијим савезницима није могла извести.

Од револуционарних покрета 1848. године једино је остала поштеђена Енглеска, на острвима велико-британским, и Русија на копну европском. О Турској већ и да не говоримо, јер је она увек имала пуне руке посла, ако не у Европи, а оно у Азији. Па с тога баш, што је цела Европа, осем Русије и Енглеске, била изнурена револуцијом од 1848. године, цар се Никола и обратио на Енглеску да у друштву с њом раскрсти једном на свагда с „болесним човеком.“ У време, када се питање о светим местима беше толико распадило, да је већ почело да прелази у кримску војну, десише се знамените изјаве руског цара Николе енглеском посланику на руском двору, Сир Хамилтону Сајмуру. Ове се изјаве тичу опет Турске и тадашњих прилика, као и положаја који треба да заузму две најсилније државе тога доба, Русија и Енглеска.

Енглески посланик пише својој влади, да је у вече 9. јануара био позван у палату велике кнегиње Јелене, где је имао прилику с царем говорити. Цар је отпочео говор тиме, што је изразио велико задовољство што је влада енглеска стално конституисана*), пожели министарству дуг век и замоли

*) У енглеско коалиционо министарство ступио је и лорд Абердин.

¹⁾ Tatistscheff: Alexandre et Napoléon... p. 452—3.

енглеског посланика да ову његову жељу саопшти лорду Абердину, кога он (цар) познаје има 40 година а према коме има велико поштовање.

„Ви знате моје расположење према Енглеској, и што вам рекох то опет понављам: моја је жеља увек била да обе државе стоје једна према другој у тесном пријатељству, и уверен сам да ће обе остати у истом расположењу. Ви сте од неког времена овде, и као што сте видели било је врло мало питања у којима нисмо били сагласни. Наши су интереси у главном једни исти скоро у свима питањима.“ У даљем говору цар рече: „Опет велим да су у ствари обе владе у најбољем споразуму, т. ј. енглеска влада и ја, и обрнуто ја и енглеска влада, и никада није за то већа потреба била него ли што је сад. Молим вас доставите ове речи лорду Џон Руседу (енглеском министру председнику). Кад смо ми заједно није ми брига за европски запад. Што други мисле или чине то је у главном од мале вредности. Што се Турске тиче, то је друго питање, ова се држава налази у критичном стању и може нам задати много посла.“ Енглески посланик помисли да се говор царев тиче спора око светих места и замоли цара Николу да га умири одговором који би се тицао тога питања. Али Никола продужи говор у горњем смислу. „Турска се“, продужи он даље, „налази у стању распадања, она прети падом својим. Тај пад биће велика несрећа, и с тога је потребно да се Енглеска и Русија потпуно споразумеју и да једна без друге не предузимају никакав одлучан корак. *Верујте, ми имамо једног болесног, врло болесног човека на рукама.* То би била, кажем вам отворено, велика несрећа, ако тај човек једнога лепог дана умре пре него што буде све за погреб спремљено“¹⁾.

На то примети енглески посланик: „Ваше Величанство рече да је човек болестан, то је цела истина; али ће Ваше Величанство опростити што ћу приметити да је дужност великодушног и здравог човека да поштеди болеснога и слабога.“ После тога говора цар остави енглеског посланика изјавивши при поласку да ће другом приликом о томе опширније говорити. Јављајући својој влади о овоме интересантном говору с царем, енглески посланик вели: „Ја ћу само обратити пажњу како је нама до тога стало, да један владалац који располаже са неколико стотина хиљада бајонета, не предузме никакав корак без споразума с владом краљичином. Енглеска мора желети споразум с Русијом да би спречила пад османске царевине, премда би Русија

више волела да пад Турске буде последица тога споразума.“¹⁾

Пет дана доцније Сајмур је имао с царем други говор. Цар започе сасвим благо и, као не сећајући се ранијег говора, рече да му се чини, као да би он (енгл. посланик) хтео да говори с њим о Источном Питању. Он није томе противан, само би хтео да почне из даље. „Вама су познати“, продужи цар, „снови и планови царице Катарине, они су сачувани до данас. Ну пошто сам добио у наслеђе неизмерне просторије, то нисам наследио ове визије и намере, ако тако хоћете да их назовете. Напротив, моја је држава тако пространа, тако срећно смештена у сваком погледу, да би лудо било од моје стране кад бих желео више области или више силе него што имам. Шта више, ја сам први који вам каже да нама предстоји велика, а можда и једина, опасност у великом проширењу, које би се дало сувише пространом царству. Сасвим до нас лежи Турска и у нашем садашњем положају не може се за наше интересе ништа боље пожелети.“

„Прошла су она времена када смо се морали бојати фанатичног духа турског и њихових војничких предузећа, па ипак ова је држава још довољно јака да сачува своју независност и да себи обезбеди достојно поштовање код других држава. Добро, у овоме царству живи више милиона хришћана, чије сам интересе ја позван да надгледам, јер ми је уговор дао то право. Доиста могу рећи да од свога права чиним врло умерену употребу и радо ћу признати да је то право каткад скопчано с врло великим неприликама. Наша вера, као што је познато, дошла је с истока, и ту има како осећаја тако и обавеза које човек никад не сме губити из вида.“

„Сад је Турска, у положају који сам описао, мало по мало дотле пала, и ма како да нам живот болесног човека на срцу лежи, он нам ипак може изненада на рукама издахнути“.

„Што је мртво не можемо оживети, а кад падне турско царство, оно ће пасти да се више не дигне. И ја вас сад питам, зар није боље то све предвидети, него ли се излагати хаосу, забуни и извесном рату европском? То је тачка на коју желим скренути пажњу ваше владе.“

Енглески посланик замоли цара да му допусти да се отворено изрази, и продужи најучтивим тоном да је влада енглеска противна обвезама у случајима који могу наступити. „Ако смем рећи, то се мора очекивати од Енглеске велики отпор у питању где се имањем старог пријатеља и савезника у напред располаже.“

¹⁾ Dr. Jasmund: Aktenstücke zur orientalischen Frage. I. Bd. стр. 26—27.

¹⁾ Ibid. стр. 27—28.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

„Правило је добро“ — рече цар — „добро у свако доба, особито у времену неизвесности и промена, као што је ово сад; ипак је од врло велике важности да ми један другог разумемо и да не допустимо да нас догађаји изненаде. Ја желим сад да говорим с вама као с пријатељем и центлменом. Ако пође за руком да се ми, Енглеска и ја, споразумемо о овој ствари, за остало ме се мало тиче; мени је све једно што други чине или говоре. Говорећи дакле слободно, кажем вам отворено, ако Енглеска мисли да се једнога дана утврди у Цариграду, ја то нећу допустити. Не кажем да су то ваше намере, али у овим приликама боље је отворено се изразити; с моје стране ја сам такође готов да се обвежем да се тамо не утврђујем, т. ј. као баштинар, а можда као чувар (dépositaire).“

„Могло би се догодити да ме прилике принуде да заузмем Цариград, ако ништа не буде предвиђено и ако све буде остављено случају.“

Овакав говор збуни Сајмура за тренутак; захваливши цару што с њим говори тако отворено, рече да му је сад немогућно дати одлучно мишљење о предметима од толике важности и нежности, ну ипак му се чини да ће се између обадве владе моћи постићи такав споразум, који би, ако не би био за, могао служити као предохрана против извесних евентуалности. Чудновато изгледа да је цар Никола оставио нахођењу енглеског посланика да његов говор у појединостима саопшти грофу Неселроду, а међутим напоменуо му да цео говор саопшти влади краљице енглеске, додавши да је он готов да се одазове на све што би му се о томе саопштило.

У тајној и поверљивој депеши од 23. јануара 1853. год., у којој је изложен овај поверљиви разговор с царем, Хамилтон саветује своју владу да на сваки начин одговори на предлог рускога цара, јер ако случајно у Турској наступи велика катастрофа, може се у Русији вешто указати на предлоге учињене Енглеској, који ће, пошто су остали без одговора, дати цару слободу или га принудити да у источној политици иде својим правцем. Држећи да ће влада енглеска ступити у погодбу с Русијом, Сајмур заврши своју депешу овим речима: „Цивилизација 19. века славила би племенити тријумф, када би се услед смрти мухамеданског племена у Европи остављене празнине могле испунити, а да се не наруши заједнички мир услед претходног споразума двеју главних влада, од којих зависи судбина турске царевине.“¹⁾

На ову депешу одговори први министар енглеске владе, лорд Џон Русел, да се није догодила

никаква криза која би захтевала решење овог великог европског проблема. Што се тиче овога питања, Аустрија и Француска не би се могле никако држати у неизвесности. А кад би се сазнало за овај план, то би све непријатеље султанове побунило на силну и упорну борбу (овде се поглавито мисли на вазалне државе и Грчку). Положај рускога цара и као депозитара у Цариграду повукао би небројене опасности, како услед давнашњег честољубља његове нације тако и услед завидљивости остале Европе. Последњи поседник Цариграда, па ма ко био, не би се могао задовољити беспосличењем и леношћу, као што чине наследници Мухамеда II. Ни Енглеска, нити Француска, а по свој прилици ни Аустрија, не би биле задовољне да виде Цариград у руским рукама.

Што се тиче Велике Британије, то изјављује њена влада једном за свагда да се она одриче сваке намере или жеље да има Цариград у рукама. Она је тако исто готова дати уверење, да уопште неће улазити ни у какав договор који би се тичао пада Турске, док претходно не извести Русију. У исто време енглеска влада изјављује наду да ће цар и у будуће водити политику часну и некористољубиву, која ће његово име учинити славнијим и светлијим од имена и најзнатнијих освајача.¹⁾

Посланику би препоручено не само да прочита овај одговор грофу Неселроду, већ, ако буде потребно, да и цару поднесе један препис.

Међутим, ма да је овај одговор био у сваком погледу негативан, цар Никола опет се не поплаши већ продужи своје говоре и даље с енглеским послаником. Њему се чинило као да енглеска влада није тачно схватила његове мисли.

„Ми морамо доћи“, рекао је цар Никола, „до ма каквог споразума, и уверен сам да би до тога дошло кад бих ја само десет минута разговарао с вашим министром, н. пр., с лордом Абердином, који ме врло добро познаје и који има у мени пуно поверење као и ја у њему. Ја не тражим, упамтите добро, какав уговор или протокол; што ја тражим то је заједнички споразум — то је доста међу часним људима.“

Поводом овога говора писаше опет енглески посланик својој влади 21. фебруара:

„Тешко да може друго што бити већ да суверен, који предстојећи пад суседне државе тако упорно тврди, мора бити потпуно у души својој убеђен да је близу час ако не распада, а оно свакако за распад.“

¹⁾ Jasmund: Aktenstücke zur orient. Frage, стр. 29.—32.

Ibid. стр. 33.—35.

Сајмур беше уверен да цар говори као да је у споразуму с Аустријом, и да се ствар тога тиче, да се, искључивши Француску, задобије Енглеска за деобу Турске.

21. фебруара био је главни говор који је трајао читав сахат и 12 минута. Цар опет рече, да је он можда још више заинтересован него ли Енглеска да спречи турску катастрофу, али она Турској непрестано прети и не може се отклонити ни спољним ратом нити непријатељством између старо-турске партије и оних „нових површних рефорама француских“; нити пак револуцијом хришћанског становништва, које тако рећи једва чека да стресе турски јарам. Руски се цар позиваше још и на то како би моћ султанова била још 1829. год. срушена, да он (цар) није зауставио победоносног ђенерала Дибича. Он је — рече — такође једном био који је султану помоћ указао, кад му је претила опасност од паше египатског. Кад се говорило о томе да се утврди шта не треба трпети, цар рече: „Ја ћу почети од нас самих. Ја нећу трпети да Руси стално заузму Цариград, али он не сме такође никада пасти у руке Енглезима, Французима или другој каквој нацији. Исто тако нећу никада допустити да се на ново подигне византијско царство, нити да се Грчка толико прошири да постане силна држава. Још тим пре нећу допустити да се Турска раскомада у мале републике, азиле за којекакве Кошуте, Мациније и друге европске револуционаре. Пре но што бих пристао на такво уређење ја бих започео рат и водио бих га до последњег човека и пушке.“ Рекавши ово цар сад навали на енглеског посланика да изложи своје идеје. Овај започе тим што рече: „Како би било кад би, у случају пада турске царевине, Русија и Енглеска изјавиле, да ниједној сили није допуштено да што зграби од турских провинција? Својина треба, таква каква је, да остане под печатом, докле год се не постигне пријатељски споразум за њену продају.“ На ово одговори цар Никола врло вешто:

„Не велим да би такав поступак био немогућ, али би зацело био врло тежак. У Турској нема елемената провинцијалне, или општинске владавине. Ви бисте дочекали да Турци нападну на хришћане, да се хришћани окоме на Турке и да се разне хришћанске секте заваде између себе, једном речи ми бисмо имали хаос и анархију.“

Кад енглески посланик рече, да је сва разлика између њиховог говора у томе, што цар говори о мерама које треба предузети после пада турске царевине, а Енглеска жели да Турска остане где је, а само да се предузму мере те да њено стање не постане горе —

„Ах“, рече цар, „то је оно о чем ми канцелар непрестано говори, али катастрофа ће доћи једнога дана и нас све изненадити.“

При помену Француске цар одговори: „Боже сачувај, да ја кога било на правди Бога оптужем; али како у Цариграду тако и у Црној Гори дешавају се ствари које су врло сумњиве. Изгледа, као да Француска влада тежи за тим да нас све на истоку заплете, у нади да ће на тај начин боље постићи своје намере, од којих је једна, нема сумње, заузимање Туниса.“ На примедбу посланикову, да се заборавља Аустрија, рекао је цар, да кад говори о Русији он у исто време говори и о Аустрији, јер су интереси и једне и друге државе према Турској савршено истоветне. Говорећи овако, цар Никола није никада могао помислити да ће Аустрија изненадити свет својом незахвалношћу.

У случају распада турске царевине, говорио је цар Никола, територијални распоред не би био тако тежак као што се обично замишља. „Кнежевине (Влашка и Молдавија) су у ствари независне државе под мојом заштитом.“

„То би могло тако и остати. Србија би могла добити исти облик владавине. Бугарска тако исто; изгледа да нема никаквог разлога зашто ова област да не чини независну државу. Што се тиче Египта, ја потпуно појмим важност ове области за Енглеску. Према томе могу само рећи, да ја нећу имати ништа против тога, ако ви при деоби османске царевине, што ће с њеним падом наступити, узмете Египат. То исто велим и за Крит, ово је острво подесно за вас и не увиђам зашто не би било енглеско.“

Бојећи се да цар нема намеру да га оваким говором ухвати за реч, Хамилтон одговори, да намере енглеске владе у погледу Египта не иду даље већ да Енглеској обезбеде поуздану и брзу везу са британском Индијом.

Праштајући се с енглеским послаником, цар га опет опомену да пише својој влади опширније о овоме предмету, и то што пре. Добивши негативан одговор од своје владе, а удостојен и даље поверљивих разговора с царем, енглески је посланик тражио од своје владе одлучан одговор, који би учинио крај даљем говору о овоме опасном питању.

У исто време састави гроф Неселроде нарочити меморандум за енглеску владу о истом питању. Овим је хтео руски канцелар да изјаве цареве код енглеске владе у неколико ублажи, кад већ ова није показала готовост да их прихвати. У меморандуму се каже да није било никаквих планова за деобу турске царевине, и да говор царев с послаником краљичиним носи знак фамилијарног

говора. Цар је изабрао најинтимнији и најповерљивији начин да се изрази, „желећи да резултат овога говора, било како му драго, треба да остане, као што и јесте у ствари, тајна између два владоца.“ Док је цар Никола, као што смо видели, непрестано тврдио да је пад турске царевине неизбежан, Неселроде каже да он не прети непосредно.

Сајмур испрати својој влади овај меморандум, који назва значајним документом целога царског кабинета, с примедбом да му изгледа изван сваке сумње да постоји позитиван споразум између Русије и Аустрије.

Преписка о овоме питању продужи се и даље, кад на место Џон Русела ступи лорд Кларендон; али од свега тога не би ништа. Ухвативши се за реч Неселроде, да турској царевини не прети скоро пропаст, Кларендон писаше 5. априла 1853. год. енглеском посланику на руском двору: „Влада Њеног Величанства приметила је са задовољством, да цар сматра пад Турске за неизвесну и далеку евентуалност, и да не може наступити никаква катастрофа која би тај пад ускорила“¹⁾

Овим су уједно свршени сви интересантни преговори цара Николе с Енглеском о деоби Турске, који су, као и сви ранији планови, остали само речи а не посташе и дело.

У осталом ово није први пут да је цар Никола с енглеском владом водио оваке разговоре. При једној посети у Петрограду говорио је он с вођима торијевским: херцегом Велинктоном, лордом Абердином, сер Робертом, Пилом, о извесној потреби споразума између Енглеске и Русије односно Турске.

Још тада је рекао цар, да Турска живи у последњим данима и да ће он морати једнога дана кренути војску. Аустрија биморала то исто чинити. Он се бојаше само Француске, која би могла послати експедицију на Крит и Смирну, те би с тога Енглеска морала скупити сву своју поморску силу.

Свакојако је могућно да је цар Никола и 12 година доцније (1853), приликом својих преговора с Енглеском, рачунао још и на дејство својих ранијих преговора о томе питању. Да ли се енглеска влада сад плашила тога услед измењених прилика у Француској? Можда се Енглеска бојала да цар Наполеон III. не настави по Енглеску кобну политику Наполеона I.

Свакојако је врло карактеристично, што је енглеска влада све руске предлоге у тајности држала, како оне од 1840. год. тако и ове од 1853. год., и тек доцније их предала јавности, кад је Русија почела сумњичити њену политику. Кад су

ове преписке објављене, произведе су велико узбуђење у целој Европи.

Први поглед на историју ових планова за деобу турске царевине увериће свакога, да је Русија у свима тим плановима била стаалан члан и покретач свију њих. Остале силе мењале су се, јер је она од њих узимала увек ону која би јој највише могла помоћи у извршењу тих планова. Па како су ови планови, као што смо видели, разним стицајем прилика били увек осујећени, то њихово остварење чека на скору будућност.

Русија ће опет, нема сумње, имати главну реч, а нама Србима биће дужност да дотле задобијемо њено поверење, како нас она не би од себе отуђила и тиме наше национално јединство спречила.

Ваљево, јула 1895. год.

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ РАЗВИЈАЊА СРПСКИХ ЈУНАЧКИХ ПЕСАМА

НАПИСАО

Д-Р АСМУС СЕРЕНЗЕН

ПРЕВЕО

ЈОВАН РАДОНИЋ

ДРУГИ ДЕО: ПЕСМЕ КРАТКОГА РАЗМЕРА, ОСОБИТО ОНЕ У МИЛУТИНОВИЋЕВОЈ И ВУКОВОЈ ЗБИРЦИ, У СВЕЗИ СА РАЗВИЈАЊЕМ СРПСКЕ ЈУНАЧКЕ ПЕСМЕ.

А. У В О Д

(Наставак).

III. И када не бисмо имали никакве полазне тачке, да на основу песама код Вука, управо Вељковића, од г. 1761, које већ и по облику и садржини готове сретамо, конструишемо на сличан начин процес развијања тих песама¹⁾, то би према горњем резултату био сасвим оправдан аналоган закључак, да су и ове песме производ дугог и компликованог развијања, и да је овај облик, у којем су сада, само изван стадиум — рецимо врхунац — тога развијања. Питање је само, колико дуго времена стоје на томе ступњу развитка до времена када су забележене; које време да одредимо за пређашња стадија развијања, и како су онда могле те песме изгледати? Да ли је процес развијања завршен био у епоси када су забележене, или је може бити завршен неколико векова пре ове епохе? Када је и где је почело ово развијање.

¹⁾ У идућем одељку видећемо, да и овде та могућност није искључена.

¹⁾ Aktenstücke zur orient. Frage.

Ми смо се већ упознали са једном врстом појесије, чији се живот одиграо од прилике између 1400. и 1700. године. Клице те појесије наћи ћемо у историјском животу српскога народа; она га прати у свима променама историјског му живота и судбине му. Па и појесија краћега размера потиче — бар тако изгледа — из тога историјскога живота, и она прича, и ако делимично о истим догађајима и историјским личностима. Да ли су се обе те врсте свака за себе развијале, па једна поред друге коначале; да ли се процес развијања код појесије краћега размера извршио у истим вековима (од XIV или XV века) када и код појесије дугога размера? То би могуће било само на географски одељеном земљишту, као што су од прилике својим путем ишле песме на северу Хрватске. Па збиља и усвојило се одељено земљиште за ове две врсте песама, пошто се појесија дугога размера прикучила западу, а појесија краћега размера истоку. Напред смо већ видели, да песме дугога размера припадају српском племену, шта више трагове њене налазимо на истоку, онде, где је, као што се мисли, у оно време цветала појесија краћега размера. А да ли могу две, формално сасвим различите, врсте појесије постојати и развијати се на једном месту у исто време, једна поред друге, обрађујући исти материјал? Ту незгору морали су они научници опазити, који конструисаше с једне стране српску а с друге хрватску нар. појесију, односно источну и западну групу.

А зар није већ и у напред ближе истини, ако се усвоји, да је једна врста заменила другу, т. ј. када је старија појесија дугога размера изумрла, развила се појесија краћега размера, да у XVIII и XIX веку одигра ону улогу, коју је прва играла у XVI и XVII веку?

Па шта је стојало на путу да се овај прост закључак не исказе, него се само, колико ја знам, напоменуло то једва у облику плашљиве претпоставке¹⁾?

Зашто као аксиом важи да песме у десетерцу — т. ј. у данашњем облику — премашају 1700. г. па чак и 1600., и то у толикој мери, да људи, као: Јагић²⁾, Новаковић, Пипин напомињу, да је ова

¹⁾ Свакако да није лако рећи, какво мишљење о овом питању влада у научничком свету, пошто сваки појединац може сам своје мишљење да има, а да га литерарно не исказе, нити да га даље изводи. Ако је гдегод то и учињено, то омет није доста јасно ни консеквентно. То важи н. пр. за расправљање Павићево у 47 Rad-у на стр. 93.—128. у *Dvie stare hrvatske narodne pjesme*.

²⁾ Ја ипак не могу да се сложим са уваженим научником, чији ми је суд први при овом истраживању, када се он у Арх. XV на стр. 7. због тога расправљања о постајању појесије дугога размера позива на „аналогије у историјском животу српске народне епике.“ Ове могу само онда као оправ-

појесија већ постојала у XV и XVI веку, ако не још раније, и то тако олако, као да се то само по себи разуме?

Узрок томе морамо тражити у историји објављивања народних песама. Од времена када су у већем броју у десетерцу издане (1814) па до времена када је више песама објављено из јужно-далматинских рукописа (1870), протекло је преко 50 година. За то време ништа није дало повода, да би ко могао посумњати у старост неке врсте појесије, чије историјске претпоставке допиру до XIV века.

Док год се ништа није знало за дужи метрум, наравно да нико није ни могао доћи на ту мисао, да су српске нар. песме за време свога пет-вековнога живота могле и свој облик мењати¹⁾.

Када су Миклошић и Богинић издали песме дугога размера, не беху оне, како изгледа, примљене општом радошћу, него беху обележене као неки непријатан појав, те се томе осећају подадоше и сами заслужни издавачи. С том појесијом ваљало се некако нагодити, али тако, да се досадашње претставе о нар. појесији не руже, место да су те песме поздрављене биле као ваљано средство, помоћу кога ће се развијање срп. јуначке песме расветлити.

У првом делу ове расправе споменуемо више пута, како се на много места подудара садржина Богинићевих песама са песмама у Вуковој збирци (управо у Милутиновићевој и Петрановићевој)¹⁾. Не имајући већ у напред каквога суда о старости песама у десетерцу, да бисмо на основу тога закључка приступали поједином истраживању, ми смо у току ове расправе на сваком месту, принуђени јаким разлозима, дошли до тога резултата, да песме код Богинића представљају старији, а песме код Вука млађи степен развијања.

дане чињенице постојати, ако се утврде појединим истраживањима тако, да могу важити као неки аксиоми. Ја сам већ унапред добио утисак, као да овде фактично ништа стално не постоји, те сам с тога без икакве већ унапред замишљене претпоставке приступио истраживању. У осталом ја сам хтео да изведем, како се то могло десити. Пође ли другом којем испитивачу за руком, да утврди други процес развијања, то зацело нећу остати и даље при својем мишљењу. То исто важи и за даље моје истраживање.

¹⁾ Овде се нећемо толико далеко упуштати да расправљамо, колико је допринеда сличност у језику и метруму Вукових песама са Гринебершким рукописом, да се поверује још у већу старост српских народних песама. У осталом и на другим пољима има сличних научничких празноверица.

²⁾ Препоручили бисмо да се прегледно сложе ове песме: Песма 1. у Арх. III и Вук 91., Бог. 5. и Вук 64. Бог. 7. (односно 86, 87 у десетерцу) и Вук 62. (Милут. 37.), Бог. 40. и Вук 44, Бог. 41. и 40. и Вук 100. Бог. 44 и Вук 48 (Милад. 159), Бог. 45 и Вук 97 (Милут. 7. Милад. 192), Бог. 46. и Вук 52., Бог. 56. и Вук 30. (Петран. 16), Бог. 76. и Вук 37. (Милут. 123) а пре свега велика песма о боју на Косову код Бог. бр. 1 и поједине песме и фрагменти код Вука (Петран. 26. Качан. 177.).

Наша је задаћа сада, да овај општи утисак оставимо, те да појединим истраживањем дођемо до одређених представа у погледу старости песама у десетерцу, у погледу њихова развијања и њихова одношаја према старијој пејесији дугога размера.

IV. Напред смо већ напоменули, да је Јагић у четвртој свесци Архива на стр. 221.—232. опширно расправљао о међусобном одношају појесије краћег и дужег размера. Ми ћемо покушати да његове назоре у кратко поновимо:

Дуги стих је првобитан, а десетерац се тек доцније развио (стр. 221.).

Дуги стих морао је с тога устукнути пред краћим, што је то изискивао промењен начин (прост, миран) приказивања (стр. 224.).

Дуги стих има више аристократски, а краћи демократски карактер, а то с тога, што су њиме певали певачи нижега сталежа (стр. 227.).

Начин приказивања променио се с тога, што је материјал за певање био набујао због историјских догађаја (стр. 228.).

Прелаз из дугога у краћи догодио се од прилике у XVI веку у унутрашњости српских земаља. Дуги стих одржао се дуже на западу, но продирањем српског народнога живља потиснут беше од десетерца сасвим, који је према томе специфично српски (стр. 230/31)¹⁾. Изгледа, да Јагићево доказивање није сасвим јасно, нити је толико убедљиво. Најслабија је страна у толико, што се аутор не бави о питању, које би понајпре ваљало решити, наиме: када је управо појесија дугога размера била у свом јеку и то пре, него што се јавила појесија краћег размера. Пре свега предвидео је он, да баш онај материјал, који је набујао у борби са непријатељем хришћанства и кога је народна епика почела обрађивати, није могао модификовати облик народне појесије, јер се баш тај материјал пева у песмама дугога размера. Ако се пак неће да остане при том мишљењу, да је цео онај материјал у песмама дугога размера постао искључиво у Далмацији (односно у Хрватској, Босни и Херцеговини) само тога ради, да би источни крајеви остали слободни за појесију краћег размера а за коју немамо никакве сведошце, то се мора допустити, да се баш у XVI веку, у коме су песме дугога размера још обрађивале и варирали материјал XV века — додајући кад и кад новије ствари

— није могао образовати десетерац¹⁾, нити је могао постати у унутрашњости Србије све докле, док не бисмо за то имали какве директне сведошце.

На стр. 232. додирује Јагић питање, како се има чисто метрички замислити прелаз из једнога размера у други. Ако га добро разумем, узима он за оба размера као општи основни облик неки стих, који је имао две половине, од којих пак свака имађаше по две висине.

Ове паралелне творевине морале би дакле потицати из XVI века. Изгледа, да ће ова претпоставка добра бити, само ми је нешто нејасна. А да се није баш у томе XVI веку, у коме се — као што се узима — и десетерац из тога основнога облика развио, онај стих, који је основица обе форме појесије већ претворно у мање више правилан петнаест- и шеснаестерац па га је с тога и нестало? Ако то не, када се онда могао тај дуги размер развити? Ако је онај праоблик устукнуо пред дугим размером, како се могао из њега нови стих развити?

На том истом месту изрекао је Јагић, да се и десетерац развио из неког неправилног облика, те се тек током времена кристализовао у правилни десетерац. А да ли се неће то, што је само као претпоставка изречено, и изворима потврдити, те се на тај начин стећи наслон, помоћу кога би се могло утврдити када је десетерац постао?

Да бисмо то извели, обазрећемо се на 35 песама у десетерцу из велике дубровачке збирке, које су забележене у половини прошлога века. Овим песмама — колико ја знам — није довољно пажње обрађено. Богишић их је уврстио у своје издање, али у уводу прелази ћутке преко њих (на обичне пјесме и т. д. нећемо се ни најмање обзирати стр. 2). Покушајмо дакле, да се њима колико толико користимо.

Већ горе напоменусмо, да у старијим песмама и то не само у онима, које Матеји и Бетондић забележише, него и у песмама из которскога рукописа нећемо на десетерац наћи. Да би се ова негативна чињеница разјаснила, морало би, се прибећи врло извештаченим тумачењима, сем ако се не би просто узело, да у XVII веку јуначка песма у јужној Далмацији није знала за десетерац, или ако га је и било, то су га ретко употребљавали, пошто није имао толико угледа као дуги стих.

Ово последње могло би само онда важити, ако бисмо узели, да је за десетерац знала само не-

¹⁾ Ја наводим назоре ауторове, и ако ми по његовом писмену и усменом казивању изгледа, да је своје назоре, које је пре 13 година изрекао, у многим чему модификовао. У ком правцу пак, то не могу право казати.

¹⁾ Можда ће ми читалац пребацити, када у току расправе види, да сам дошао до сличнога закључка (в. доле под XV) т. ј. да песме у десетерцу допиру у XVI век. Онда ћемо пак видети, да то нешто сасвим друго значи, а не оно, што Јагић држи.

просвећена маса народа у областима изван града, а градско становништво не, те с тога записивачи и не нађоше за вредно, да песме у овом размеру забележе. Но томе се противе многе језичне особине дубровачкога говора у песмама краћега размера од г. 1750., јер те исте особине опажамо и у песмама дугога размера из Дубровника¹⁾. Па и када бисмо допустили ту могућност, то је тешко пристати уз претпоставку, да су ове песме у то време имале за собом 200 година, а још би нам теже било признати, да су песме у десетерцу око 1700. г. имале исти онај савршени облик, као око 1800. године.

Око половине прошлога века, беху ове песме у десетерцу сасвим случајно забележене. Према овом броју који је пред нама не да се дакле одредити, колико је било таквих песама у јужној Далмацији, но по каквоћи ових песама можемо слободно закључити, какве су биле оне песме, које се онда певаху у оним крајевима; закључити можемо тим пре, што већина ових песама, као што показују варијанти у млађим збиркама, певају толико пута опевани материјал. Узећемо, да су записивачи ових песама бележили што им је дошло до руке. Не ћемо тврдити, да су бирали оно што је најбоље па бележили, а тако исто не може нико тврдити, да су бележили оно што је најгоре било.

Признати се мора, да су ове песме бар с формалне стране далеко за Вуковим па чак и за песмама код Милутиновића. Не само да су несразмерно кратке (има их много које немају ни 50 стихова, половина је испод 100, а од осталих ретко да је која навршила 200 стихова), него им је приказивање сиromашно и јадно, а великом већином су метрички некоректне.

Неправилност ову можемо тумачити нехатом записивача, на основу чега се може мислити, да је облик ових песама њима био некако чудан и туђ, али зато ипак не можемо оне велике неправилности, као што су у бр. 98., 105., 108., 113., извинити немарношћу записивача, тим мање, пошто је смисао свугде добро и јасно забележен, а знамо да су ове три песме по садржини једне од најзнатнијих у овој збирци, као што ћемо то доцније видети. Ова неправилност не може се ни с тога извинити нехатом записивача, пошто се она по правилу јавља у томе, што место правилног десетерца долази исто тако правилан дванаестерац. Н. пр.:

98, 10. У Једрену блага свега половину

11. Ал је Божо везијеру бесједно (упор. ст. 5. 19. 23. 114. и где се свугде налази везијер).

¹⁾ Види н. пр. бр. 93., 66., 101.; 96., 24., 25.; 98, 41. 99; 99. 19. 20; 105, 118 и т. д. упор. Талијанштину у 90., 40.; 95, 99., 116.; 96., 103.; 115., 61. и т. д.

18 а када се наврши година девет (Бог. девета).
 45 тер ми ситну књигу Божо написао —
 49 ево су ми тешке муке додијале —
 79 нег ми иште до три брата мога —
 83 све би приговорно Рапковићу Божо —
 89 дај ти мене одијело брата мога —
 96 њој ми даје све братино одијело —
 130 везиревих слуга јису ударили —
 131 то ми везир из двора слуша и гледа —
 142 добру га је коњу за реп привезао —
 174 из ахара добра коња извођаше —
 179 кад ми Божа из тамнице изведоше —
 188 у сестри му живо срце поиграло —
 206 и говорећ сабљ' из руке додавала —
 208 одавна ти ј' ђорда крвце пожеднила —
 212 у њему је живо срце утрнуло —
 218 не сиједи главу мило моје добро —
 219 одсиједи њем' обје руке у рамених —
 105, 3 пијућ вино жељно мајку провалишаше —
 6 или брата или рођену сестрицу —
 15 а Богдану стара мајка говорила —
 17 ја сам тебе сестру породила драгу —
 18 кад су Турци поробили Приаин био —
 21 за некијем за Хорјадин војеводом —
 22 тада Богдан старој мајци бесјеђаше —
 23 можеш ми се споменути стара мајко —
 24 кад ми Турци земљу поробише нашу —
 28 кад ми се је веће било додијало, —
 29 ја се, мајко, баџих са витеза коња —
 32 ударих га, мајко, у лијево раме —
 33 лева њему, мајко, одсахнула рука —
 34 Богдану је стара бесједила мајка —
 38 него, моје дјете, брод те не убио —
 39 поћи у походе рођеној сестрици —
 45 покликнуо Богдан танко гласовито —
 49 јеси л' здраво, брате, мило моје добро —
 50 је ли у животу стара наша мајка —
 53 је л' у двору зет Хорјадин војвода —
 55 није, брате, дома Хорјадин војвода —
 56 Хорјадин је у лов пошо у планину —
 57 за бијеле руке брата ухитила —
 58 тер га води у бијеле своје дворе —
 59 пак га сједа у трпезу у господску —
 63 ту Богдану лоша прискочила срећа —
 64 ди је био, брате, ту је и заслао —
 66 кад му то виђеда рођена сестрица —
 67 на ноге му меће букагије тешке —
 75 добар сам ти ловак млада дохранила —
 77 то јој младој војвода не вјерује —
 79 мучно ли ј' уловит под каменом змију —
 80 а он иде право у бијеле дворе —
 81 гђено лежи болан у гвоздима тешким —
 82 из загрије бритку извадио сабљу —
 86 тер се моли зету Хорјадин војводи —
 90 на ливаду, гђено добра коња пењем —
 96 напојте ме жедна водице студене —
 97 а и свуди с мене зелену доламу —
 100 привари се болан Хорјадин војвода —
 103 тер му иде свлачит зелену доламу —
 106 да ми носи сину старијему даре —
 108 кад је сестри својој у походе дошо —
 109 кад Богдану руке опростио бјеле —
 110 тер се Богдан сабље бритке добиавио —
 112 Хорјадину русу одсјекó је главу —
 113 у бјеле се дворе к сестри повратио —
 114 сестра га је кучка прид двором чекала —
 115 она брату своме, кучка, говорила —
 121 очим звјезде бројећ по ведрому небу —
 122 за бритку се ђорду похитио своју —
 123 сестри ј' руке обје одсјекао својом —
 127 прид двором га стара мајка дочекала —
 129 јеси л' здраво, синко, Љутица Богдане —
 130 је ли тебе зете дјено даровао —
 131 је л' ти у животу драгана сестрица —
 132 ал' Богдане мајци дјено одговара —
 135 у долами што те шћерца даровала —
 136 то ти мајко дари први и последњи¹⁾

¹⁾ О метричном склопу ових стихова говорићемо опширније даље.

Дакле од 136 стихова има 60 — без икакве коректуре бар 50 — у дванаестерцу, остала пак нису правилни десетерци, него има и тринаест и четрнаестераца. Сем тога има неколико стихова, који се без коректуре не могу скандирати. Исти је одношај и у песми под бр. 108. Види даље под XVI.

Пада у очи, да овом великом броју дванаестераца (односно 11—13 и четрнаестераца) одговара врло мали број стихова, који би били краћи од десетарца, као н. пр. осмерци, који су свакако искварени. Заиста би то била чудна немарност, која би пустила толико стихова са више слогова него што треба! И каква је то сласт записивачева била, да од правилнога десетерца начини дванаестерац умањанем речи, као: стара, добра, млада, драга, јадно, живо, мајко, брате, било и т. д.? С тога не верујем, да је ту првобитно био правилан десетерац.

Како пак већина песама, не гледајући на неке местимичне грешке, има правилан стих, то закључујемо да је било две групе песама: једна са правилним метричким обликом, а друга са неправилним. Према томе дакле певало се око 1750. г. у правилном десетерцу, али је опет бар у првој половини тога века било песама, које нису имале никакве правилности. Како је пак развијањем правилан десетерац све више хватао корена и најпосле се утврдио, то онда неправилне песме представљају неки старији слој. Да видимо дакле, колико оне могу бити старе?

Песма под бр. 108 пева Сењанину Иви (Иван Влатковић око 1600. г. Види доле под XV). Песма 105. пева о Љутици Богдану (ово је опет историјска личност из средине XVII века, види I. с.). Обе песме не могу даље допирати, него у другу половину XVII века. Још боље одредићемо старост ових песама са песмом 113. о освојењу Крете, у којој има много неправилности а делнице (н. пр. ст. 8., 21., 23., 41., 46., 55., 62., 66., 69., 79., 87., 89., 100) има у

њој и дванаестераца. Како ова песма није старија од 1669. г., то видимо, да су песме у десетерцу већ у последњој четвртини XVII века имале ове неправилности. Па и песма 116. о освојењу Београда није могла (упор. ст. 90. 149). да савлада овај прелазни стадиум.

Узећемо дакле, да се прелаз збио у последњој четвртини XVII века, а по свој прилици да је трајао мало и у почетку XVIII века.

Горе смо већ усвојили као у неколико вероватно, да се дванаестерац северно-хрватских песама у XVII веку још у Хрватској одржао. А да ли се не би могло усвојити, да се тај исти дванаестерац у току тога века постепено претворио у десетерац, и да трагове тога процеса опажамо у песмама код Бог. под бр. 98., 105., 108. и 113?

Како се пак не може замислити, да је у унутрашњим српским земљама дванаестерац — ако су за њега кад год у опште и знали — постојао све до у XVIII век, то се онда није могао на том месту десетерац развити. И сам предмет песме под бр. 108. упућује нас у јужно-хрватско и северно-далматинско приморје. Име Љутица Богдан везано је за Далмацију (Шибеник). Не мислимо да смо овим на чисто доказали да се десетерац развио из дванаестерца, нити да је појесија краћега размера постала у непосредној близини дванаестерца, дакле у чакавском приморју¹). За сада је ова хипотеза само хеуристичке вредности.

Садржина ових песама, а особито старијих, помоћи ће нам да нађемо место и време, где су и када су постале и начин како су постале.

Узмимо дакле на око песме, које су забележене око 1750. године.

(Наставиће се).

¹) А зар она силна икавщина, коју видимо баш код Бог. песама у десетерцу — више него у бугарштицама — не сведочи, да ће пре бити, да су ове песме постале на западу?

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

НОВИ УЏБЕНИЦИ ЗА ОПШТУ ИСТОРИЈУ

4. Ст. Ловчевић. Општа Историја за више разреде средњих школа. Књига друга. Римљани. У Београду Државна Штампарија Краљевине Србије. 1895. Цена 3.50 дин. На

малој 8°, страна X и 251. Повез: у платну, тврд.

Ево г. Ловчевића и са другом књигом своје Опште Историје. Она обухвата Историју Римљана од оснивања Рима па до пропасти западне римске царевине (дакле од 753. год. пре Хр. до 476. по Хр.). Цела књига подељена је на четири одељка, а

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Историја римске државе на три. У првом одељку г. писац је изложио положај Италије (§ 1.); разиту разграну, висинску разграну, реке и језера, климу и растине, топографију и народ (т. ј. становништво Италије у најстарије време). Све то у §§ 1.—7. За тим долази први одељак *Историје Рима под краљевима* од § 8.—22. стр. 10.—24. ст. време 753.—510. год. пре Хр. За овим други део Историје римска република од 510.—30. пр. рођ. Христ. §§ 22.—130. стр. од 24.—171. Време римске републике подељено је на три раздела. I Доба сталешке борбе и ратови по Италији (од год. 510.—266.). II. Доба римских освајања и стварање светске државе (од 266. до 133. год.), и III. Доба Револуција (од 133.—31. г.). После Историје римске републике долази трећи део: *Римска Историја* од 30. пре Хр. — 476. по Хр. од §§ 130.—186. или стр. 171.—251. Историју римске империје г. писац је поделио на два раздела или подељка, на I. Царство као принципат (од 30 пре Хр. — 180 по Хр.). II. Царство као апсолутна монархија (од 180.—476. год. по Хр.). Да прегледамо поједине делове.

Цела ова књига у главном израђена је онако исто као и прва. Већи део замерака, које смо напоменули код прве књиге вреде и за ову. Но да пређемо на поједине одељке.

Што се тиче историјске географије Италије, она је истина кратка, али јасна и добра осем две три или штампарске грешке или омашке пера. Тако на пр. на стр. 6. у § 6. вели се: „Италија је природно подељена на *четворо*, а треба на *троје*. Исто тако мислим да је омашка пера што је на истој страни у истом § речено да је поред осталих главних места у области *Венеције* и *Кремона*, јер она није у Венецији, већ у *Трансаданској Галији*.

У § 7. стр. 7.—10. писац је у неколико одступио од онога, што је у првој књизи радио. Свуда у првој књизи г. писац је изнео и казао, ко су били првобитни становници Мисира, Месопотамије, Феникије, Ирана, Индије и Грчке, а овде то није учињено. Г. писац у поменутом § вели: „Изузимајући Грке и Келте, који су чак у доцније, историјско доба Италију населили, све остало становништво италијско чини две народне гомиле: то су *Италици* и *Етрурци*.“ Италици су подељени код писца на *Латине* и *Умбре*. Г. писац на више места у I књизи помињао је једну црнкасту расу, која је многе земље насељавала, али је не помиње овде.

Италија је, дакле, пре оних народа, које помиње г. писац, насељена била малим и црнкастим народом, као и цела Европа. Овај народ припадао је сасвим другој раси по доцнији становници Италије. Она није знала ни за земљорадњу ни за ме-

тале, већ је живела од лова и служила се оруђем од камена и костију. Као што се види припадали су или вишем ступњу дивљаштва или нижем варварства. Доцније ову црнкасту расу претопише у себе образованији становници, који населише Италију, који припадаху индоевропској раси. То су *Пелазги*. И о Пелаззима г. писац није казао ниједне речи на овом месту. У првој књизи напоменуо је да су Пелазги насељавали Грчку, али није поменуто да су насељавали и Италију; то је требало овде учинити. Тим пре, што и у Италији има зидина, сазиданих од великих стена, које се њима приписују. По грађевинама, које су Пелазги после себе оставили у Италији види се да су били настањен народ. Пелазге су потисли други народи храбрији и боље наоружани, и то *Јапиги*, *Италиоти* и *Етрурци*. Код г. писца имамо о Етрурцима и Италиотима, али о Јапигима врло мало говори и то на стр. 9. и на стр. 6., где вели да су се некад Апулија и Калабрија, области јужне Италије, звале једним именом *Јапигија*.

Оно друго, што је речено о Италиотима и Етрурцима, добро је осем онога што је речено о њихној организацији и о породици, нарочито породици Умбро-Сабељана. Исто тако мислим да је погрешно све оно што је речено о најстаријим уредбама римским. Уређење или организација, разуме се унутрашња, и код Етрураца и код Келта па и код Римљана у најстаријем времену једна је иста. Без познавања основнога облика у друштвеном уређењу ових народа, не могу се појмити остали друштвени облици. И оно што нисам учинио при оцени прве књиге код Грка, то морам учинити овде. Морам учинити зато, што г. писац помиње на стр. 9. § 7. неко државно уређење од 12 градова код Етрураца, где помиње и краљеве. Исто тако и при постанку Рима говори се о краљевима и војничко-политичкој организацији. За тим у § 17. говори о политичкој организацији патрицијства. Међутим, овде се не може нигде говорити ни о политичкој ни о државној организацији, а нарочито о државној организацији код Етрураца. Ни Етрурци, ни Умбро-Сабели, ни Латини, па ни Ромулови Римљани не знају за политичку ни државну организацију. Они је немају, она је доцније постала. Организација Римљана, Латина, Умбро-Сабела овога доба није политичка ни државна све до Сервија Тулија, но колективна гентилна организација, основана на крвном сродству. Основни облик ове организације јесте *генс*. Ми ћемо за сад оставити Етрурски генс, па ћемо описати генс само код Римљана, а какав је римски, такав је и латински и Умбро-Сабелски. Тек кад то изнесемо видеће се у колико је по-

грешно оно што је речено у овој књизи о првом домаћем уређењу код Римљана.

Дакле прво ћемо говорити о генсу у Риму и то баш у оно време, кад је постајао Рим. Племена, која су живела до Ромула око Рима и из којих је Рим постао, знали су за домаће животиње и за обрађивање жита, а кад већ почиње Историја да води о њима рачуна, они већ беху на горњем ступњу варварства, или још ближе један корак цивилизацији, али још не беху ушли у цивилизацију. Организацију латинског и других италијанских племена у генсе опазили су: Нибур, Херман, Момзен, Лонг и други. Истина код њих није јасно обележена унутрашња организација генса, али доста је, да су је они уочили.

Постанак Рима прича казује овако: Прво се населило латинско племе од *сто генса* (то су Рамни или Романи). Овом латинском племену *Ramni*, које се насели на Палатинском брегу и око њега, доцније се придружио један део *Сабинана*, које доцније нарасте на *сто генса*, и тако постаде друго племе названо *Тици*. Ови беху на брегу Квириналу. Још доцније у време Тарквинија Приска постаде од стотину околних племена нарочито од Етрураца и треће племе *Луцера*, такође састављено од *сто генса*. На тај начин Рим је у току од *сто година*, насељен са три стотине генса потпуно организованих под саветом *првака*, који се данас зове *римски сенат*, који су имали и *скупштину* или *вече*, данас звано *comitia curiata*. Имали су војничкога заповедника, који се звао *rex*. Али ова три племена уређена су била као и старија племена латинска. Између *генса* — рода и племена постоји *братство*, које се код Грка звало *фратрија*, а овде у Риму *курија*. Да је то тако, тврди и сам писац класичних старина Дионисије (Dionisius, у Antiqu. Rom. II. 7.), где вели у својој књизи о рим. стар. да је *курија* исто што и *фратрија*. Он вели: *φράτρα δὲ καὶ λόχος ἢ κοινία*. Свака дакле *курија* или *фратрија* (братство) састајала се из десет *генса* (Dionisius Antiqu. Rom. II. 7.).

У најстарије доба римски генс у граду овако је био организован:

1. *Узајмично право наслеђа између појединих чланова генса*. Имање остаје у генсу. Пошто је у генсу и римском и грчком већ била свршена она револуција, у којој је мајка потиснута, а истакао се отац, те је владало очинско право, зато су потомци женске линије били искључени. По закону 12 таблица, који је ступио у живот 451 пре Хр., дакле по најстаријем до сад познатом писаном римском праву, наслеђивала су прво деца — *sui heredes*, а кад нема *sui heredes*, онда су наслеђивали

агнати, сродници по мушкој линији (*Gaius, Institutiones, lib. III. 9.*), а кад ни агната нема, онда чланови генса. Дакле у сваком случају имање остаје у генсу. Овде је гентилни обичај унео услед нагомиланог богатства и моногамије нове правне одредбе. Стара права наслеђивања између чланова генса, ограничено је прво практиком на агнате, по том на децу и њино потомство у мушкој линији. У закону дванаест таблица ово је, као што се по себи разуме, обрнуто, т. ј. прво деца, па агнати, па генс. (О овом наслеђу види и *Niebuhr, Römische Geschichte, Bd. I. S. 328.*)

2. *Заједничко гробље.*

Осећај заједнице гентилне изгледа као да је на горњем ступњу варварства био јачи но у ранијој периоди, па по томе и већи напредак у друштвеној организацији. Сваки генс по правилу имао је своје гробље, где су његови чланови укопавани. Кад се генс *Claudia* за време Ромула доселио из Регила у Рим, добио је један комад земље а у вароши место за заједничко гробље. Још под Августом глава војсковође Вара, који погибе у тевтобуршким шумама, кад је донесена у Рим, закопана је у гробље генса Квинтилија. О томе вели *Velleius Patriculus, II. 119* ово: *Vari corpus semiustum hostilis laceraverat feritas; caput eius abscisum latumque ad Maroboduum, et ab eo missum ad Caesarem, gentilitii tumuli sepultura honoratum est.*

3. *Заједничке религијске светковине генса*. Религиозне или верске свечаности код римскога генса већим делом познате су. Оне су познате под именом *sacra privata vel sacra gentilia*. Ове верске свечаности код Римљана по пореклу су гентилне, не породичне.

4. *Дужност не женити се из генса.*

Гентилне уредбе беху обичаји, који имађаху силу закона. Такав један обичај који имађаше силу закона јесте и не женити се из генса. Дакле жене су узимате из другог генса. Изгледа као да тај обичај нигда у Риму није прешао у писан закон, али је вазда остао као обичај. Од свих оних многобројних римских парова брачних, чија су нам имена остала, нису муж и жена носили једнако гентилно име. То тврди и наследно право. Женска по удадби губи своје агнатичко право. Она излази из генса и губи право, како она тако и њена деца, да наследи свога оца и стричеве, јер би онда пропало очинско наслеђе.

5. *Заједничка земља генса.*

Кад се у прадоба племенска земља почела делити, и генс је увек морао имати своју заједничку земљу. Код латинских племена видимо земљу где се налази или у рукама племена или појединих огњишта, али никада у рукама појединаца. Прича

се да је земљу први Ромуло поделио на појединце, на свакога по два југера (отприлике 1 хектар). Али баш у време Ромула генс, курија и племе имају своје заједничке земље. Па и много доцније налазимо земље које су заједничка својина генса, не рачунајући ту државну земљу, око које се креће цела унутрашња историја римске републике. (О овоме врло јасно говори *Mommsen, Römische Geschichte*, Bd. I. стр. 217.

6. Узајамна помоћ и одбрана чланова генса.

Чланови гентилне заједнице дужни су узајамно се помагати и бранити. Писана историја показује нам само остатке од тога, н. пр. кад је затворен Апије Клаудије, цео генс *Claudia* носио је знаке жалости, па чак и они, који су му били лични непријатељи. Ливије у VI. 20. вели: *Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse*. Дакле несрећа или срамота, која је снашла једнога члана генса носили су и делили солидарно сви чланови генса. За време другог Пунскога рата, напомиње Нибур, удружише се чланови појединих генса, да своје чланове, заробљене у рату, откупе, али им то забрани сенат. (*Niebuhr, Römische Geschichte*. I. 329.).

7. Право ношења гентилнога имена.

Сваки члан имао је право звати се по генсу. Ово право потицало је из саме природе генса. Сви они, који су као синови и кћери рођени од једнога мушкога члана генса, сматрали су се као чланови генса и носили су гентилно име. Ово право трајало је све до царства. Ослобођеним робовима дозвољено је да се зову именом својих пређашњих газда, али без гентилних права. Доцније, н. пр. за време цара Клаудија, неке породице, које дођоше са стране у Рим, хтедоше узети на се имена изумрлих генса, али им то цар забрани као злоупотребу (*Suetonius, Vitae, Claudius, cap. 25*).

8. Право генса усвојити странца (адопција).

Генс је имао право да усвоји странца. У време републике и царства имала је право породица да усвоји странца у породицу. Кад га усвоји породица, онда се сматрало да га је и генс усвојио.

9. Право бирања и збацивања старешине у генсу.

Непотпуност данашњег сазнања о римској старини овде стаје нама на пут да на ову тачку дамо јаснога одговора. Дакле нема помена да ли је римски генс имао право бирати или збацивати старешину генса, али се зна да су у прво време у Риму сва звања попуњавана избором или наименовањем, почевши од краља на ниже, па и свештенике куријске бирале су курије, онда мислимо

или претпостављамо да је и генс бирао свога старешину.

Ето то су права римскога генса, то су његове одлике; као што се види, он одговара готово у свему генсима других народа.

Ово је била јединица, од које се развила цела организација римска. Без познавања генса и његових односа, види се, не може се разумети оно, што је доцније постало и што се оснива мање више на генсу.

Триста година после оснивања Рима гентилна организација а нарочито гентилне везе биле су још толико јаке, да је патрицијски генс Фабија с пристанком сената предузео читав ратнички поход против суседне вароши Веје. Фабијевци су сви пропали, само је једно дете, које је заостало у Риму, наставило даље генс Фабија.

Растењем или умножавањем, зна се већ, генс се цепа на два, три, четири и т. д. генса. Али ти нови генси нису међу собом покидали све везе. Они су после опет у вези, јер од та два, три, четири и т. д. генса, постаје нов друштвени организам, а то је братство, што Грци зову *φратрија* а Римљани *курија*. Дакле у Риму, као што смо напред поменули, 10 генса образоваху једну курију.

Одлике су курије оне исте скоро, које и генса.

1. Свака курија има своје религијске свечаности и своје свештенике.

2. Свога старешину или војводу.

3. Своје куријске скупове, на које долазе на саветовање прваци из генса — старешине генса, ит.д.

У Риму, знамо даље, десет курија образују један *tribus* дакле *алеме*. Племе и код Латина и код Римљана, који посташе од Латина и Сабелана, има своју скупштину, свога старешину, своју област, на којој је настањено.

Ето тако су била уређена сва три римска племена. Скуп ова три племена сачињавали су у почетку *племенски савез*. Из овога племенскога савеза постао је римски народ — *populus Romanus*.

Оно што г. писац у овој књизи врло нејасно напомиње на стр. 7., латински савез од 30 градова, па ниже вели савез је имао *верски карактер*, не стоји, јер то је била потпуна гентилна организација, а савез градова, то је савез племена, која су, нема сумње, састављена из братства, а братства из генса или родова. Племенски савез у овој прилици код Латина исто је оно што и савез племена код Грка. Племенски савез имао је савезно веће, савезне светковине, као код Грка олимписке и друге. На већима свако племе имало је учешћа и гласало се по племенима. Изгледа да савез није имао свога

поглавицу, старешину, али имао је *војводу*, обично двојицу. Отуда воде порекло два „краља“ у Спарти и два конзула у Риму.

Ово што рекосмо за латински савез градова вреди и за савез 12 градова у Етрурији, што их г. писац помиње на стр. 9. Ту још јасније избија на површину племенски савез од 12 племена са дванаест племенских старешина, које су у исто време и свештеници. А *врховни краљ ларе*, што га г. писац помиње, то није краљ нити су оно 12 старешина градски краљеви, већ племенске старешине, а *ларе* — *војвода*, *вођа*, *војни заповедник целог савеза*.

Сад је на реду да изнесемо како је од ове гентилне организације у Риму постала политичка организација, па разуме се и држава.

Г. писац у својој књизи на стр. 14. — 19. има нешто, али то је врло нејасно. Ми видимо да постоје патриције, видимо плебејце, и као средину између једних и других *клијенте*. Али нема како су постали они.

У колико буде нама могућно гледаћемо да објаснимо постанак ових појединих класа, упоређујући са оним што је писац о њима казао.

У § 17. под 1. *Политичка организација патрицијства* г. писац не вели ништа о постанку патрицијства, већ одмах говори о организацији. Мањ ако не узима да су Рамни, Тици и Луцери сви били патриције.

Од времена Ромулова па до Сервија Тулија, управо до уредаба Сервија Тулија, Римљани су састављени из две различите класе: из *народа* (*populus*) и *плебеја*. Обе класе лично биле су слободне и обе су улазиле у војску, али само *populus* беше организован у генсе, курије и племена, што је и г. писац рекао на стр. 15. Плебејци не припадаху ниједном генсу, дакле ни курији ни племену, и у овој организацији нису имали удела (*Dionysius*, VI, 1.). С тога су они били искључени од службе, па и из куријске скупштине и од религиозних свечаности генса. У време Сервија Тулија плебејци су се толико били намножили, да су скоро достигли број *populus*-а. Они су се налазили у несугласном положају. Подложни војној служби, имају породицу и имање, а без икаквог учешћа у јавном животу. По горњој организацији могли би имати учешћа само онда, ако би припадали коме генсу, или ако би их генс усвојио — адоптирао. Али то је био велики број и то није могло бити. Стање је било опасно, јер је велики део становништва био противан томе стању. Ово је стање кушао да измени Нума Помпилије, а потпуно га је извео Сервије Тулије.

Римскоме *populus*-у, дакле, нико није могао припасти, који није био члан генса. Дакле, плебејац је сваки онај био у Риму, који није био члан генса, па према томе није био ни члан курије ни племена.

Плебејци су постали још при оснивању Рима, нешто од личности, које су у генсу рођене, па при првој организацији, Ромуловој, из ових отпали, јер је требало да буде у свакој курији по 10 генса а у сваком генсу 10 породица, а оно што је претекло, изгледа да је отпало. Али то још није био тако велики број. Он је порастао придоласком са стране било од потчињених становника појединих латинских области или од заробљеника у рату, који су доцније слободу добили. О овоме говори г. писац на стр. 12., али недовољно и нејасно.

Клијенти су такође постали од плебеја, који су тражили патрицијске заштите. Они се помињу још за Ромула.

Сад да видимо како су патриције постале. Према ономе што Историја зна о раду Ромулову, зна се да је он уредио и савет или сенат. Овај савет, као што је лепо Нибур приметио, био је састављен из *три стотине* гентилних старешина или мудрих људи, дакле из свакога генса по један (*Niebuhr*, I, § 352.). Због тога се прозваше оцевима — *patres*, јер је сваки очинску бригу водио о своме генсу, који је у савету заступао. Временом је постао обичај да избор саветника у једном генсу остане увек у једној породици. На тај начин у Риму је постала нека врста *гентилног или племенског алемства*. Ове породице назваше се патрицијским, а доцније узеше на се сами искључиво право улазити у сенат и узимати сва друга звања чиновничка. Све ово приписује се Ромулу, али је ова револуција у овим односима извршена у току једног до једног и по века.

Поменуто стање трајало је у главном све до Сервија Тулија; војничка потреба, трвење између плебеја и патриција и већ извршене промене у гентилној организацији учиниле су те је постала неодољива потреба за војничко-политичком организацијом. Прича вели, да је то учинио Сервије Тулије.

Толико смо имали да напоменемо о првобитним уредбама Рима, као допуну ономе што рекосмо да није довољно ни тачно у г. писца.

Реформе Сервија Тулија писац је добро изложио. Исто тако и прво уређење републике. Врло је лепо писац изложио борбу плебејску против патрицијске самовоље, као и поступна задобивања права и једначење плебеја у правима с патрицијама, а то су §§ 24.—39. Од §§ 39.—43. говори писац о спољним ратовима римским, т. ј. о рату са Етрурцима, са Га-

лима. За тим § 43. улази у опис ратова за уједињење Италије и то до § 49. У овом параграфу описује „Одношај Римљана према покореним народима.“ Ту су описани градови, који су имали пуно право римско, затим римске колоније, па муниципије и најпосле савезничка племена. У § 50. говори о *друмовима*; мислим да је требао овај § да дође под културу овога периода, о чему писац говори у § 51. Исто тако мислим да је згодније место *друмови* узети реч *штовани* или *насиши*. Друм је туђа реч (грчка, *δρομος*).

Под зачељем „Култура овога доба“ г. писац у § 51. говори само о вери, боговима и верским обредима за време сталешке борбе и ратова за уједињење Италије. Кад је г. писац овом периоду поконио толико пажње у погледу ратова, а нарочито спољашњим, онда је право да је мало више рекао о култури овога времена. Оно што је једна од главних особина величине римске, писац је требао на овом месту не само узгред да помене говорећи о вери, већ да се мало подуже задржи. Мислим на привреду Римљана, а особито на земљорадњу. Ова грана била је код Римљана овога доба врло јако развијена, и она је била скоро једини извор одакле су Римљани црпили не само своје потребе но и моралну јачину и чврстину. Исто тако ни овде ни игде у књизи није речено ништа о домаћем животу Римљана. Ми видимо где се развија сила римска, примећујемо њихну снагу, она расте, постаје све већа и већа. Али где је извор њен, то се не види. Васпитање Римљана, домаћи живот, породица римска, жена римска, поносита Римљанка, њен положај, у овој књизи пропуштен је. О томе нам г. писац ништа не говори. С тиме он не упознаје наше ученике. Он помиње имена појединих знатних жена римских, али, велим, само помиње. У § 162. стр. 225. г. писац нам описује како је изгледала римска кућа, али каква је она, која је била душа те куће, она која је рађала те велике практичаре и освајаче целога ондашњег света, г. писац нам не каже ништа. Ми видимо из ове књиге рад браће Граха, али ко створи од њих, као деце, онакве карактере као људе? Писац помиње само име и ништа више.

Ово што помињем овде за Историју Римљана, вреди и за прву књигу, јер и у првој књизи писац нигде не говори о породици и њену положају у друштву. Дакле из ових удбеника ништа се не може дознати о положају античке жене, чијој се нарави и понашању у многоме мора захвалити за античку цивилизацију, а особито за грчку.

Одељак књиге под насловом: „Доба римских освајања и стварање светске државе“, који обухвата историју рим. републике од пропасти Кар-

тагине до царства, добро је израђен, али ми се чини прилично опширан, обухвата скоро половину целога удбеника. Истина, то је и најважније доба републике, али је опет опширно. О култури овога периода вреди оно исто, што сам рекао напред за претходни период. О философији и беседништву у римско доба говори врло мало. Књижевност је нешто боље представљена, али и она слабо.

Што се тиче Историје римске царевине, такође ми изгледа доста опширна. Никако ми не иде у главу да Клаудију, Калигули и Нерону треба поклонити више пажње, но што би један лист могао да обухвати, па и то је много. Међутим писац им је поконио скоро три листа. Исто могу да кажем и за Галбу, Отона, Вителија и Домицијана. У римскоме животу има много бољих и значајних ствари, које треба ученицима представити, но недела какога Калигуле, Нерона или Домицијана. Што се тиче културе овога периода римске историје, такође је кратак. Исто то и у периоду, који за овим долази. Изгледа да се писац у Историји Рима није држао онога, што је радио у историји источних народа и у Историји Грчке у погледу културе.

На крају смо наше оцене.

Мане су ове књиге:

- а) Што је доста опширна према програму наших средњих школа, а нарочито гимназија.
- б) Што је изостављен домаћи и породични живот и положај жене у римском друштву и држави.
- в) Што нису представљени тачно друштвени односи најстаријег периода римске историје, а нарочито значај генса, постанак патриција и клијената.

Добре су стране књиге:

- а) Што је добро представљено јачање и развијање римске државе за време републике.
- б) Што је добро представљен развитак и борба плебеја и патриција, као и постепено једначење патриција и плебеја.
- в) Што су добро представљене, истина опширно, међусобице за време браће Граха, Марија и Суле, Помпеја и Цезара.
- г) Што је добро представљено поступно пропадање римске републике и прелаз у монархију.
- д) Што је са сликама.
- ђ) И најпосле што је, завршујући античку Историју, постепено указао и прелаз у Историју средњих векова.

Уопште узевши, ова књига, кад би на појединим местима била скраћена и попуњена оним што јој по нашим напоменама не достаје, врло би згодно могла послужити као школски удбеник.

Како данас стојимо са историјским уџбеницима, и уопште са књигама за Општу Историју, могу рећи да је ово најбоља књига у целини за Историју римске државе, коју ми до данас добисмо у нашој књижевности.

И овде, као и при првој оцени, јако замерамо писцу што није навео изворе којима се служио при писању ове књиге.

Миленко Вукићевић

Цар Симеон-Синиша Немањић (Палеолог).

Историјска расправа. Написао Радослав Агатовић. Издање општине београдске. Београд. 1893.

Симеун Палеолог Урош*), о чијем животу и политичком раду говори ова књига, долази међу доста загонетне личности из наше Историје XIV века.

И ако је био од веома „високог рода и племена“ — по оцу је, као што се зна, припадао славној нашој династији Немањића, а по матери: Палеолозима, такође династији, која беше чувена у Византији онога времена; — о њему се ипак, данас, ништа не зна у нашем народу! О њему ништа не уме да нам прича наша народна традиција; њега наше јуначке песме не певају. Изгледа, као да је спомен на тога човека ишчилио сасвим из памћења народнога!...

Историја је једина која га је запамтила, и то само по неколиким кратким податцима, који су нам остали из оног времена и у којима је очувана успомена на њ.

Сасвим је природно, према томе, да писац ове књиге, обрађујући своју тему, није могао имати посла са каквом несавладљивом грађом, у којој би било много и завијених и противуречних података.

У колико је пак био успео да пронађе и прикупи све потребне податке, како их је разумевао, како их је тумачио и т. д. — то су питања, на која ће, у кратко, имати да одговори овај реферат.

I.

Цела књига ова — рачунајући ту и све празне листове у њој — има сто дванаест страна и подељена је на шест глава, којима је на челу „Увод“, а на крају нека врста говора без наслова и — „Литература.“

„Увод“ захвата првих десет страна књиге. То је једна гомила пасажа и реченица, покупљених из различних школских књига за Српску Историју и

*) Наши поменици и летописи називају га: Симеунъ, Симеонъ, Семша и т. д.

помешаних с великим бројем суперлатива, епитета, година и неколико незнатних цитата. — — — Ту нема — апсолутно ничега ни важнога ни кориснога за читаоце.

Такав је „Увод“ могао бити написан једино из жеље, да књига испадне што *дебља!*

Иначе, каква би то потреба могла захтевати, да се једна расправа о Симеуну Палеологу отпочне причањем догађаја из времена, од којег тога истог Симеуна растављају читава *два столећа?!*

Управо, дакле, „од Кулина Бана!“...

После „Увода“ долази једна врста приступа. Тај је део расправе написан — *„да би читаоци могли што боље разумети политичку ситуацију (?) оних земаља, које улажаху у састав епирске деспотовине у време кад потпадоше под круну српског царства.“*

И шта налазимо ту?

Ту писац обавештава читаоце о том: чији је био Епир до XIII века; кад је постао деспотат у Епиру; како је тај Епир био једно време под Латинима; како су њим после владали и Анђеловићи; затим, о Михаилу Т. Котрули, о Јовану Дуки, о Турцима Селџуцима; о том како је Андроник дао Нићифору титулу „палиперсеваста“; даље о „неком Синадену“, о неким убијствима и т. д. и т. д.

Није дакле ни *додирнут* ниједан од оних факата, који би, у истини, могли објаснити „ситуацију“ поменутих земаља и олакшати разумевање догађаја, који су се у њима десили и у којима је Симеун имао учешћа!...

Место свега тога, писац је могао — ако се баш ишло на то да доцнија расправа буде што разумљивија читаоцима — навести само неколико карактерних црта времена, у којем је Симеун живео, и области, на чијим се просторијама развијала његова политичка радња. Тако, на пример, могао је напоменути да су извесне покрајине, којима је Симеун управљао, биле у оно доба готово сасвим нове за српску државу и да су биле далеко од средишта старе, основне земље српске. Даље, да је становништво у тим земљама било веома измешано: ту су били Грци, Срби, Арбанаси и др. племена, а ниједно с претежном већином. Затим, да су границе њима суседних области биле још из раније отворене емиграцији страног племства, које је са запада било пренело идеје средњовековнога феудализма и у друштву с домаћом властелом створило читав низ малих династа, који су живели у вечитом раздору. Осем тога, да је поменуте земље Душан дао био на управу Симеуну, баш у доба, када је

се у њима и око њих осећало јаче трење између источне цркве и римске пропаганде, и кад је се већ била распламтела она потмула али очајна борба између разноликих нација, којима су те земље биле насељене и т. д., и т. д.

О свему томе нема код нашега писца ни помена, а то доказује да он своју тему у целини није правилно схватио.

Да видимо сад, колико је разумевао поједина важнија питања.

II.

Од таквих питања, на прво место, по времену, долази питање о години венчања Стевана Дечанскога с Маријом Палеологовом, а с њим уједно и питање о времену рођења Симеунова.

На једно од њих писац одговара овако:

„...Видели смо, да је Стефанов посланик, хумски владика Данило, испросио у Цариграду Марију за свога краља год. 1325. С тога г. Срећковић и вели: „Исте 1325. год. дванаестогодишња Марија венча се с Дечанским у Скопљу, коме беше преко 50 година“ (Скопљу или Дечанском?). То исто тврде Gregora и Du Cange, само што Gregora вели, да се то догодило „sequente anno“, што би значило, да се Марија венчала за Стевана 1326. год., како би хтели: Du Cange, Пејачевић и Руварац, јер већ марта месеца те године Дечански „весео и задовољан“ путује по Зети. Али, како се стара година рачунала од септембра а не као данас, то ће по свој прилици бити: да се ово венчање догодило после септембра месеца, што по Грегори излази његова 1326. г. а по нашем данашњем рачунању 1325. г.“

Овај је цитат у толико поучан, што по њему читаоци могу ценити лепоту и јасност стила којим наш писац влада, и видети, како код њега — на прилику — стари писци Грегора и Диканж. од којих је један из XIV а други из XVII века, могу тврдити оно, што је г. Срећковић, не знам где, написао — пре неколико година!?

Што се тиче мишљења пишчева, да се Дечански венчао с Маријом 1325. год., ни оно није основано. Ако хоћемо да говоримо само на основу факата, онда морамо признати, да је баш оно друго мишљење, које заступа Руварац, а коме се наш писац онако упорно противи, — и логичније и вероватније. А оно је и логичније и вероватније само с тога, што постоје податци, који казују, да су се они познати преговори Дечанскога о женидби с Бланком, ћерком Филипа од Торента, протегли

били кроз целу 1325-ту годину и били један од важнијих узрока завади, која је поникла између Дечанскога и Дубровника на крају 1325. године. *)

Одговор пишчев на друго питање гласи:

„...Ма да, колико је нама досле познато, нигде не нађосмо забележену годину Синишина рођења, и ако н. пр. наши летописи бележе и годину рођења његовог брата Душана (само погрешну), ипак, знајући, да се Стеван Дечански венчао с Маријом 1325. год. и да је Синиша прворођенче њихово, ми можемо слободно закључити: да се Синиша родио на годину дана после свадбе, а то је 1326. г. или најдаље у почетку 1327. године.“

Овај је цитат још поучнији од првога. Из њега дознајемо, да наш писац дела византијског летописца Грегоре — и ако их онако често цитира — није познавао и да није знао за она два податка, која нам је он, једини између савремених летописца, оставио о времену рођења Симеунова.

Један од тих података казује, да је Марији било око дванаест година кад се удала за Дечанскога, а други, да је друга жена почела рађати децу Дечанскоме пре него што се Душан оженио

Да је писац знао за те податке и да им је само додао она два позната историјска факта: а) да се Дечански није могао оженити Маријом пре 1326. године и б) да је женидба Душанова била после велблужке битке, дзкле, после 1330-те године — он би онда смотреним поређењем могао — ако не баш тачно, оно бар приближно — решити питање о времену рођења Симеунова.

У сваком случају не би могао рећи, да се „Синиша родио на годину дана после свадбе.“ Јер наведени податци јасно сведоче не само то, да Марија није одмах почела рађати децу, него да није дуго рађала. Да није био такав случај, онда Грегора не би имао никакве потребе, да нарочито наглашује да је Марија почела рађати пре женидбе Душанове, јер би то било сасвим јасно за свакога, кад се зна, да женидбу Дечанскога од женидбе Душанове растављају читаве четири године. А када је већ он то нагласио, онда значи, да Марија није дуже времена рађала, али да је ипак почела рађати пре него што се Душан оженио, т. ј. да је њено прво дете (Симеун) рођено између 1327.—1330. године, али, да дан његова рођења пада ближе 1330. години.

Такав је закључак једино могућан.

*) Mon. ragusina. III, 216. — Спом. Српске Краљевске Академије IX, 24.

III

Од већег је интереса одговор пише на питање: *„где је одрастао и где је се васпитавао Синиша до 1347-ме године?“*

То управо и није његов одговор, него — како сам вели — једно „мишљење нашег уваженог и обилатог историка г. П. С. Срећковића.“

Поменувши тежак положај у који је дошла жена Дечанскога Марија, после смрти свога мужа — писац овако одговара на горње питање:

...Она је, дакле, остала у Србији; да ли у Душанову двору, не знамо, тек свакојако *под заштитом и пажњом Душановом*, који није тражио, да се за њене интриге свети на невиној деци њеној. Али, ипак она није дуго била удовица. У Србији је тада био млади властелин *Јован Оливерић*, син оног старог Оливера, војводе Милутиновог. По мишљењу г. Срећковића тај Јован Оливерић „мора да је узео за жену маћеху Душанову Марију 1331. г., да је код њега одрасла Јевдокија и удата за Дејана; да је Синиша одрастао код очуха; да га је за то (Јована Оливерића) Душан брзо „ванцирао“ и т. д. — Сад нам је лако. Кад знамо шта бива с краљицом Маријом после смрти њенога мужа, ми видимо, у исто време, шта бива с петогодишњим Синишом, где он расте, где се васпитава. Дакле, по овоме, мора се држати, *да је Синиша од своје цете године па до двадесете живео и васпитавао се у Србији, на двору свога очуха (Оливера), у крилу своје матере и т. д.*

Усвојио је дакле у свему мишљење, које је г. Срећковић о Марији и њеној деци изнео у расправи својој: *Царица Марија, подружје деспота Јована Оливерића*“ (Гласник Српског Ученог Друштва, књ. LVII.)

Да би сад читаоци могли сазнати како је та расправа написана, и да би се могли упознати с једном новом врстом логике, коју је писац њен, том приликом, рад био да унесе у српску историјску литературу — нека ми је допуштено да наведем из ње неколико цитата.

Прво. Име *Јован Оливер*, које се налази у нашим старим споменицима, г. Срећковић тумачи овако: *...„Ова два имена показују, да се разумевају два човека, на име А) Јован и Б) Оливер, по том је и Јован био Оливерић.“*

Откуда су то баш два имена?“

Зашто се ту имају разумети баш два човека? По чему је то *Јован био Оливерић*?

То г. Срећковић није ни покушао да докаже.

Друго. У једној повељи, коју је краљ Милутин дао манастиру Грачаници 1314-те године, находи се између осталог и име *Оливер*. Име и ништа више.

Г. Срећковић је навео из те повеље реченицу, у којој се налази поменуто име, и онда је из ње извео овакав закључак:

„...Ова реченица показује, да је онда (1314. г.) био човек *Оливер*, у годинама, знатан и познат. Њему је морало бити најмање 40 година. Да је овај Милутинов *Оливер* био доцнији *Оливер*... њему би било у времену доласка *Кантакузенова* — 66 година, а то је сасвим *противно* опису оне личности коју *Кантакузен* описује. *И тако је друго лице Јован Оливерић*, а друго само *Оливер* т. ј. *Јован* је син старог *Оливера Милутинове* повеље...“

Откуда је тај „*Оливер Милутинове* повеље“ био баш у годинама и по чему је то њему морало бити баш — ни више ни мање — него 40 година?

Откуда је даље *Оливеру*, у време доласка *Кантакузенова*, морало бити баш равних 66 година?!

По чему то *Оливер*, у време доласка *Кантакузенова*, није могао бити у годинама и по чему би то било „сасвим *противно* опису оне личности коју *Кантакузен* описује“ — кад се зна, да је *Оливер* тада имао — *кћер на удају*??!

И, најпоследње, откуда је „*друго* лице *Јован Оливер* а друго само *Оливер*?!“

Ни то г. Срећковић није ни покушао да докаже.

А то су му биле две главне поставке. После је само у „*Заткама* *Императорске Академије*“ у *Петрограду*, наишао на један *котур* и према натпису, који се на том *котуру* налазио —, пронашао да је онај његов „*Јован* син старог *Оливера Милутинове* повеље“ био тај, за кога се *преудала* *друга жена Дечанскога Марија* и код кога је *одрастао и васпитао се њен син Симеун*!...

То је та „*расправа*.“

*

Али, наш се писац није задовољио само резултатима те расправе. Он је писао и још неке друге ствари.

Тако н. пр. на стр. 49-тој, разлагао је: како се рођењем *Симеуновим* развио на двору српском *грчки* утицај и како је постала једна јака странка *Палеолога*, *под протекцијом саме српске краљице*; како је та странка радила да *Симеун* *наследи престо свога оца* и како је *Душан* баш због тога, као *најаречи наследник*, *устао на свога оца* и *збацио га с престола*... и т. д.

На стр. 50-тој опет вели, да тиме *опасност* за *српски престо од стране Синишине* и његових *рођака, грчких Палеолога*, није била минута и да је *Душан*, што је млади *Синиша* „*коју годину више за леђа (sic!) затурао*“, све више долазио до уверења, да је он *све опаснији противник* *наследству његовога сина Уроша*“ и т. д.

На стр. 53-ој пак изреком потврђује, да је Марија са Симеуном после смрти свога мужа остала у Србији и то „*под заштитом и пажњом Душановом*“...

На стр. 55., приликом говора о доласку Кантакузенову у Србију, вели, да је Кантакузен дошао Душану да тражи помоћи противу Палеолога и да је као лукав Византинац знао воле добро *шта боли Душана* и „шта му не да мира ни дању ни ноћу“, јер је — вели — једнако мислио о том, *како да од Синише обезбеди престо своме сину*. И када је изишао пред Душана, он — вели — „пође сте тачке гледишта“ представљајући му, да су њима обојици заклету непријатељи Палеолози, — Кантакузену с тога, што су га протерали из домовине и што су му узурпирани намесничку власт, а Душану с тога, *што би они за цело помагали Синиши, као свом рођаку, да после смрти Душанове отме круну царску његовом сину Урошу*. Душан му, после тога, пружи пријатељску руку, јер је знао, да ће моћи и странка Синишина, — у случају, да Кантакузен уништи Палеологе — ослабити, те ће се на тај начин и наследство и престо Урошев обезбедити и учврстити“... и т. д., и т. д.

У кратко: наш писац, мисли, да је Душан, који „није имао мира ни дању ни ноћу“, мислећи једнако о том „*како да од Синише обезбеди престо своме сину*“ — задржао *под својом пажњом и заштитом тог истог Синишу*, па чак и његову мајку Марију, *под чијом је протекцијом била јака странка Палеолога*, која је радила, да Симеун наследи престо српски, место Уроша!!?...

Хартијо!... Хартијо!..

Колико вреди много помињата расправа г. Срећковићева, — то није било тешко оценити. Требадо је знати само, да постоји једна историја, коју је Кантакузен написао и да у тој историји има опширан опис састанка његова с Душаном. У том опису, коме потпуну веру можемо поклонити, пошто га је писао човек, који је на том састанку учествовао, — налазимо, између осталог, помена о том, да су Кантакузен и Оливер били велики пријатељи; да је Кантакузена, приликом његова проласка к Душану, Оливер био свратио својој кући и ту га посетио неколико дана; да су Душан и Јелена необично поштовали и волели Оливера; да је Оливер био нарочито наклоњен добром уговору између Кантакузена и Душана, да је присуствовао састанку, да је учествовао у договору и нарочито *наглашавао велику опасност од Палеолога*; да је Душан

после састанка световао Кантакузену, да за свога сина Матију испроси кћер Оливерову и т. д., и т. д.

Да је наш писац само познавао те податке и да их је само једанпут пажљиво прочитао, онда свакако не би онолико цитирао г. Срећковића. Његова би књига, у том случају, била много мања, а много боља.

Али, када он то већ није учинио, онда нека изволе сами читаоци упоредити горње податке Кантакузенове с цитатима, које смо до сад навели из ове књиге, па нека га запитају:

Да ли би Душан и Јелена, који се онако „плаше Марије и Симеуна и брину, како да од њих обезбеди престо за Уроша“, — могли бити онако велики пријатељи једном Оливеру, *да је за њим била Марија и да је се у његовој кући васпитавао Симеун??* —

Да ли би Оливер, да је за њим, у истини, била једна Палеологина, — могао бити пријатељ Кантакузену, који је *противу Палеолога* на све стране *тражио помоћи??* —

Да ли би се Кантакузен могао гостити у једној кући, у којој би била домаћица Марија Палеологова — и то у тренутку, кад он иде да утврди савез *против Палеолога??*

Та, да ли би и сам Оливер могао онако говорити *противу Палеолога* и помагати савез против њих, — да је за њим, у истини, била кћи — Јована Палеолога?? и т. д., и т. д., и т. д. Све оно, дакле, што је у расправи г. Срећковића изнето под именом *решења* дотичног историјског питања, не бисмо могли назвати чак ни *хипотезом*. Јер, хипотеза у науци, па према томе и у историји, могу бити од вредности само онда, кад у њима има *логике* и када су подигнуте на каквој јачој подлози од *историјских факата*. Иначе, то су само произвољна и бесплодна нагађања, која ничему не користе и којима се само — *компромитије наука!*

Наш писац, према томе, нити је разумевао питање о Симеуну између 1331.—1347. год., нити је знао за разлику која постоји између научних расправа, хипотеза и фантасија! Он је у овом одељку своје књиге писао просто — *којешта!* Чак је пронашао, да је Симеун имао *два очуха*; до 62. стране — Оливера, а одатле па на даље — *Десиота Јована Асена Комнена!!...*

IV

Још од већег интереса је расправљање нашега писца о историји — како би неки рекли — Симеунова „*отпадништва од царства*“ т. ј. о спољашњој акцији његовој.

Он је, с једне стране, читао, како г. Срећковић у својој великој Историји (II. 346.—70.) готово на сваком листу осуђује Симеуна и назива га издајником, првим отпадником од Уроша, највећим упропаститељем царевине и т. д.; с друге стране видео је, да у малој књизи за Српску Историју од г.г. Ковачевића и Јовановића тај исти Симеун није убројан ни у „главне одметнике Урошеве“; с треће стране нашао је у једној расправи Конст. Николајевића сасвим друге ствари и то га је веома збунило... Правилнога критеријума за решење тога питања није умео да нађе, него је лепо усвојио све, што је код кога нашао!...

Ево примера.

На стр. 69-тој нагазимо ово:

„...Прву варницу, која отпочиње грађански рат у Србији, креше главом(?) Деспот-Синиша Немањић“.

На стр. 70-тој:

„...Видећи, како се нагло распада царство његовога покојнога брата и како „као на јагму“ грабе један по један део српске царевине поједини осилени властелини (?), а гледећи на престолу српском нејаког синовца, свог Уроша, који је и сувише био слаб да томе грабежу стане на пут, Синиша устаје и објављује своје право на круну српску и труди се, да је се дочепа, не би ли он могао *сиречити* даље *распадање српског царства*.“

На стр. 73-ћој:

„Синиша, занет тада спремањем да удари на Србију и да се дочепа царске круне, није се могао одупрети Ниђифору“ и т. д.

На стр. 76-тој:

„... Ту се сад Синиша стане озбиљно спремати, да одатле пође озбиљно на Србију и да покуша он сâм да *сиае престо братовљев од домаћих разорилаца*, кад му нејаки синовац не беше кадар да очува своју круну“...

На стр. 80-тој:

„...Синиша је спремио све што му је требало, па да дође и да *отме царски скиптар сраски*; војска је ту, титула (?) ту, само сад с које стране да пође на Србију?...

На стр. 84-тој:

„... То нам даје још више разлога да верујемо, да је Синиша у то доба, по свој прилици, *после свога крунисања за цара* слао у Дубровник свога посланика, да моли Дубровчане, да му у *борби противу Уроша буду на руци т. ј. његови савезници*“... и т. д., и т. д. и т. д.

Тако се пише, кад се не познаје ни оно неколико кратких и аутентичних података, који су нам о том питању остали сачувани!...

*

Прву вест о спољашњој акцији Симеуновој оставио је познати савременик, византијски цар Јован Кантакузен, који се пред саму смрт Душанову (1354. г.) био одрекао престола и повукао у манастир.

Описујући, на крају својих мемоара, буру, која је после смрти Душанове настала била у српским земљама, он, између осталог, чини ову важну напомену: *да је Симеун царев брат, господар Акарнаније, тежио да њему припадне царство и да је привукао на своју страну многу српску властелу и заратио на младога Уроша*... Сличну вест налазимо и у једном параграфу „Епирске Хронике“, којој г. Јиречек постанак ставља око 1400. године*), где се вели: *да је Симеун из Костура пошао на границу српску са намером да заузме очевину и владу свога брата Стефана*...

То су вести, које су нам забележили стари летописци.

Осем њих имамо још два омања али веома важна званична документа, који су се сачували у Дубровачкој Архиви.

Први је из год. 1357-ме и наштампан је у „Дубровачким Споменицима“, које издаје Југословенска Академија**). Тај је докуменат био познат нашем писцу и он га је навео у својој књизи, на стр. 85-тој. Али, пошто га је он наводио у одломцима и пошто му текст, местимце, *није разумео*, то ћу га ја навести овде у целини. Он гласи:

„Die V Septembris 1357. In consilio rogatorum sono campane more solito congregato in quo quidem consilis captum fuit et firmatum per XXXIV ipsorum consiliorum, quod per d. comitem et suum parvum consilium respondeantur Vasilio Zenofi, nuncio domini Lymce, per illum modum qui videbitur esse bonus pro terra nostra et quod fiant I littera dicto domini Lymce cum illo quem ipse posuit in littera sua. Et ad verba que Vasilius nobis dixit pro parte ipsius nos dedimus responsivam, quod sumus certi, quod propter bonitatem et sensus eius cognoscet esse bonam et justam et rationabilem. Et quando placeret Deo, et foret possibile *velemus libenter quod pax esset inter vos et nepotem nostrum*. Et si per nos aliquid operari posset *parati simus ad omne beneplicitum et voluntatem pro pacifico statu ambarum partium*.“

*) Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften 1885. p. 121.

**) Monumenta ragusina. II. p. 129.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Из тога је документа писац извео овакве закључке:

„...Он нам — вели — даје још више разлога да верујемо, да је Синиша у то доба, по свој прилици *после свога крунисања за цара*, слао у Дубровник свога посланика *Василија Зеновића*, да моли Дубровчане, да му, *у борби противу Уроша буду на руци т. ј. његови савезници.*“

И даље:

„...Можда није ово једини докуменат, који нам доказује, да је *Синиша тражио на све стране савезнике противу Уроша.*“

(Свршиће се)

БИБЛИОГРАФСКИ СПИСАК

УРЕДНИШТВУ ПОСЛАНИХ КЊИГА

Војислављева Споменица. Издао Одбор за подизање споменика Војиславу Ј. Илићу. Уредио и надгледао штампање *Д-р Ђорђе С. Ђорђевић*. Београд. Штампано у Штампарии Краљевине Србије. 1895. — Вел. 8°; стр. 222.

Теорија књижевности. За више разреде сред. школа у Краљевини Србији. 1. Стилистика. — 2. Реторика. По разним писцима израдио *П. П. Ђорђевић*. Друго издање. Београд. Изд. и штампа Држ. Штампариие. 1895. — 8°; стр. XI и 116. Цена 1-80 динара.

Преглед географске литературе о Балк. Полуострву. Свеска II. за 1894. годину. Уредио *Д-р Јов. Цвијић*. Београд. Држ. Штамп. Краљев. Србије. 1895. — 4°; стр. 79, II и 1 лист. Цена?

Педагогика или Наука о васпитању. Штампана предавања од *Ст. Чуцурила*. Београд. Штампарииа „код Просвете“ С. Хоровица. 1895. — 8°; стр. 233 и IV. Цена 2 дин.

Кризанићева политика. Економно-полит. студија *Д-р Мих. В. Вујића*. (из „Дела.“) Београд. Парна Радик. Штампарииа. 1895. — 8°; стр. 92. Цена 1-50 дин.

Геолошки Анали Балк. Полуострва. Уређује *Ј. М. Жујовић*. Књига IV. Део други. Београд. Издање и штампа Краљ.-срп. Држ. Штампариие. — 8°; стр. V и 101 (и 2 слике у прил.). Цена?

Српско-мадарско пријатељство. Истор.-полит. студија од *Јов. Ђорђевића*. (Прештамп. из

„Срп. Заставе.“) Београд. Парна штампарииа *Д. Димитријевића*, Јелен. ул. бр. 1. 1895. — 8°; стр. 42. Цена 50 пара дин. или 1/2 круне.

Беседа, коју је говорио ректор Богословије, *Архим. Фирмилијан*, у почетку 1895.—6. шк. године. (Прештампано из „Весн. Срп. Цркве.“) Београд. Штамп. *Петра К. Тапасковића*. 1895. — 8°; стр. 7. Цена?

Гимназија у XX веку. Од д-ра *Ј. Ф. Хорна* у Алтони. Превео *Коста Ивковић*, професор. Београд. Штамп. у Држ. Штампариии Краљев. Србије. 1895. — 8°; стр. 22. Цена?

Трговачко књиговодство. II. део. Двогубо или двојно књиговодство. За школ. и прив. употребу. Написао *Јосиф Предић*, наставн. књиговодства. Београд. Штампарииа „код Просвете.“ 1895. — 8°; стр. 178 и VI. Цена 3 динара или круне.

Квадратура круга. Културно-истор. студија проф. д-ра *Херм. Шуберта*. Превео *Коста Ивковић*, професор. (Прештампано из „Просв. Гласника.“) Београд. Штампано у Држ. Штампариии Краљев. Србије. 1895. — 4°; стр. 13. Цена?

Србобран. Народни српски илостр. календар за год. 1896. Год. IV. Издање Српске Штампариие у Загребу. 1895. — 8°; стр. 212 (са 21 сликом) и 14 листова огласа. — Цена 0-80 дин. или 40 новчића.

Песме за децу, намењено особито учењу по забавиштима и осн. школама. Од *Ив. М. Појовића*. У Ср. Карловцима. Срп. Манастир. Штампарииа. 1895. — Мала 8°; стр. 64. Цена 20 новчића.

О калемљењу лозе и подизању наших виноградних. Написао *Милорад Тројановић*, руковацац расадника за амер. лозу и Крајини. Са 21 сликом. Београд. Држ. Штампариии Краљев. Србије. 1895. — 8°; стр. 66. Цена 1 динар.

Најновији списи. Од Грофа *Л. Н. Толстоја*. Превод с руског. Београд. Штампарииа „код Просвете“ С. Хоровица. 1895. — 8°; стр. 61. Цена 0-50 дин. (Може се добити у књијарници *Љуб. Јоксимовића* у Београду.)

Izvjēšće o kralj. gospodarskom i šumarskom učilištu i Ratarnici u Križevcih, за školsku godinu 1894.—95. U Križevcih. Tisak knjižare G. Neuberga 1895. — Вел. 8°; стр. VII и 124.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

ЧЕШКА ЕТНОГРАФСКА ИЗЛОЖБА У ПРАГУ

У данашње време све се више увиђа корист од приређивања разних изложба. Зато изложбе, веће и мање, свуда ничу једна за другом. А и како да не би изложбе биле од вредности и користи, кад се ту најбоље илуструју напретци целокупне културе и просвете или појединих грана њених. Ту се најбоље види докле се у чему дошло, у чему се изостало, на шта треба обратити већу пажњу, шта треба ценити и на шта се угледати, а шта опет отклањати. То је школа у којој се за кратко време много види и научи. Са изложбе се враћају и стручњак и нестручњак обogaћени извесним знањем и побуђени на размишљање. Резултат свега тога свакако води напретку.

Прва замисао о приређивању изложба може се рећи да припада народу чешком. Јер прва изложба у Европи, а у исто време прва и у свету, била је 1791. год. у Прагу, за време крунисања Леополда II. Била је то мала и скромна изложба, али је била прва.

Сто година после поменуте прве изложбе, приређена је год. 1891. у Прагу чешка јубиларна изложба. Ма да $\frac{1}{4}$ становништа чешке краљевине (Немци) није узела учешће у овој изложби, ипак је она постигла успех преко сваког очекивања. И они, који су мислили да Чеси на тој изложби неће имати бозна шта изнети, улазили су у изложбу ту с изненађењем, а одлазили с чуђењем и хвалом. Али сами Чеси у нечем нису се задовољили самом том изложбом. Све што је на чешкој јубиларној изложби било изнето, било је истина производ чешке краљевине, али су то били готово само производи новије индустрије, културе и просвете. Производи самога *народа* чешког, оно што народ као своје сопствено има, што карактерише земљу и народ чешки, беше мање заступљено. Зато је, још за време трајања јубиларне изложбе, никла мисао да се приреди друга изложба, која ће бити боља илустрација земље и народа чешког, која ће изнети рукотворине самог народа како из садашњости тако и из прошлости. Мисао та прихваћена је одмах, и одмах се на томе почело радити. За четири године уредило се толико, да је ове године приређена сјајна народописна или етнографска изложба у граду Прагу.

Материјал за ову изложбу прибран је у Чешкој, Моравској, Шлеској и Словачкој. Све што се прибрато у разним околинама прво је било изложено у обласним главнијим градовима, а потом је послато у Праг. По томе што су на изложби заступљене поменуте словенске земље, и изложба је названа: *чешко-словенска изложба*, јер под именом Чехо-Словени разумеју се словенска племена у поменутим земљама.

Етнографска чешко-словенска изложба отворена је свечано 15. маја (по нашем календ. 3. маја), а закључена је 28. октобра (по нашем календ. 16. окт.). За ово време изложба је имала скоро 2 милиона посетилаца. Обично је на дан било око 4 до 5000 посетилаца, а празницима и више. Неколико пута било је и око 50—70.000 посетилаца на дан. Ну и ако је и то знатан успех, опет је оваква једна изложба заслуживала и више пажње.

Кад би се детаљније описада ова изложба, изишла би о том читава повећа књига, па и опет, и кад би то описао највештије перо, не би могло читаоцу изложити све јасно онако, као кад својим очима види и проучи небројене предмете које беше изнела ова изложба. Немајући довољно времена, а ни довољно места у овом листу, да подробније опишемо ову изложбу, ми ћемо овде само у главноме обележити оне гране које су на њој заступљене биле.

Изложба је била у Прагу на истом месту где беше и пређашња, јубиларна, изложба. Само је простор тај сад био повећан. Осем зграда које су биле остале од пређашње изложбе, направљено је још врло много нових зграда и павиљона. Све је то било препуњено хиљадама разноврсних предмета. Све то имало је да илуструје земљу и народ чешко-словенски, да га представи боље него што се најбољим сликама може представити, да га опише боље него што може највештије перо описати. Проћи кроз изложбу ту и разгледати оно што је на њој, то је као и пропутovati поменуте земље чешко-словенске.

За познавање *земљишта* поменутих земаља изложена је огромна пластичка мапа (дужина 11, ширина 7 метара), а осем ње и још многе друге пластичке мапе појединих крајева, геолошке мапе, цртежи, слике и т. д.

За познавање *народа* који на том земљишту живи изложен је огроман број предмета. За по-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

знавање сеоског становништва, његова живота, рада и обичаја у свима крајевима изнето је све што је за то потребно. Начињене су многе сеоске куће са осталим зградама око њих исто онако како се где налазе, у њима је намештај и све остало како се у ствари где налази. Сем тога изложено је било још врло много мањих модела разноврсних народних грађевина. Проћи и разгледати све ово то је као прелетати с једног краја на други, улазити у сеоске домове и разгледати их. Ко би се пак интересовао да проучи градско становништво, томе Праг даје прилике да позна садашњост градску, а за прошлост на изложби је подигнут један део старог Прага, у ком куће и све у њима представљено је како је било у старо доба, из год. 1589.—1600.

Обичаји народни из садашњости и прошлости представљени су многим моделима, сликама и описима. Одело народно, како из садашњости тако и из прошлости, представљено је многобројним предметима од најпростијег и најсиротнијег до најраскошнијег богаташког и племићског одела. Везови народни (нарочито из Моравске) не само да су многобројни, него и тако разноврсни и лепо, да се не могу довољно похвалити. Занимање чешко-словенског народа представљено је било у свима гранама. Модерна индустрија и занати имали су засебан павиљон, у ком су све гране биле заступљене. Трговина и саобраћај представљени су како је било у прошлости и како је у садашњости. Земљорадња и друге гране пољске привреде у другом павиљону такође су представљене биле. Осем тога, првих дана по отварању изложбе, биле су изложене разноврсне справе, алати и машинерије пољопривредне, од ручног плуга до највећих парних машина за орање, кошење и вршидбу. Затим су доцније приређиване изложбе стоке, усева, воћа и т. д. Осем онога, што се односи више на занимање и рад мушких, нарочито одељак, који је носио назив „чешка жена“, представљао је све што је рад чешко-словенског женскиња. Ту је заступљен не само рад домаћи, него и све што је женскиње радило на другим гранама. На пољу хуманитарних и патриотских предузећа као и на пољу вештина, такође је чешка жена радила и урадила доста. Литература пак броји повећи број радника женског пола, а повећи и леп број књижевних производа њихових.

Говор народни представљен је не само таблицама, које су изнеле дијалекте и др. разлике појединих крајева, него и на изложби самој могао се говор тај и чути, нешто од посетилаца из разних крајева, нешто од нарочитих људи, који су се из

појединих крајева за време изложбе стално бавили у поменутих сеоским домовима.

За антропологију чешког народа, поред слика и цртежа, изложени су били и многи модели и делови тела човечјег из садашњости и прошлости.

Статистичке таблице и нацрти показивали су број становништва, растење и опадање, рађање, умирање од разних болести, брачно стање и т. д.

Историјских ствари, осем већ поменутих, изложба је имала у више павиљона небројено много предмета, почев од ствари из преисторијског доба, из доба каменог и бронзаног, па даље из старог, средњег и новог века: алате, покућанство, одело, оружје и разноврсни ратни материјал, слике, књиге, листине и т. д.

За познавање литературе и њених радника изнето је било не само књижевних дела од најстаријег до најновијег доба, него су и још изложени и други подаци, као нацрти, који казују развијање и напредак литературе, описи и модели који представљају живот и рад појединих књижевника и т. д.

Религија је била заступљена такође разноврсним црквеним предметима, моделима, сликама, књигама и др.

Школство је истина било више заступљено на јубиларној изложби него на овој, али је оно и сада имало пуна два павиљона. У њима су заступљене биле: основне, више и ниже, школе, деџа забавишта, продужне школе, разне радничке школе и разне хуманитарне установе за младеж оба пола. Средње школе у опште нису биле заступљене на овој изложби зато, што су то махом државне установе, а држава у овој изложби није учествовала. Више школе заступљене су биле само у толико, што су универзитетске чешке ђачке дружине нешто предмета биле изложиле.

Али оно што је било од школства заступљено на изложби, представљало је управо праве народне школе и др. просветне установе, установе које припадају већини или, тако рећи, целом народу. За познавање поменутих школа и хуманитарних просветних усанова изложени су били ђачки радови, наставна средства, књижевност за наставнике и ђаке, модели и слике, који показују спољашње и унутрашње уређење, планови, програми, описи и тако даље.

У поменутом два школска павиљона највише места је заузела основна настава. Да би се представило шта и како има основна школа, прво су изложени модели и слике, школских зграда, старих и садашњих, даље су изложени разни предмети од школског намештаја; а за наставу изложено је све по појединим наставним предметима. За сваки предмет изложена су разноврсна наставна средства,

ђачки радови и литература за ђаке и за наставнике по сваком предмету посебице. Из литературе за младеж изложен је повећи број књига. Такође је изложена педагошка литература, где су заступљени сви чешки радници на том пољу. За сваког од ових радника изложен је његов књижевни рад с описом делања његовог у овом послу. Разуме се, да је ту Коменски заузео прво и највидније место.

Од других просветних и хуманитарних установа биле су заступљене: деџа забавишта, т. зв. „утуљци“ или склоништа за сиротну децу после школ. часова, школе продужне, градске и сеоске, разне радничке школе за женску децу, школе за домаћице, заводи за сиротну децу, за децу напуштену, завод за идијоте, за слепе, за глувоне, установе за неговање и ширење дечјих игара, и т. зв. дечје насеобине, о којима се брине нарочито друштво, које сиротну, болешљиву децу о великом школском одмору шаље у здрава места.

Све што је по овом било изложено показивало је поменуте просветне установе чешке тако, да посетилац не зна коме већу хвалу да ода: радovima младежи чешке, или вредним наставницима и наставницама, радницима на књижевном пољу или радницима, који многобројна наставна средства својом руком за школу израђују, или народу који обилато школу помаже у сваком погледу. Сваки чини што може, ревносно врши дужност своју, и просвета народа чешког напредује тако, да јој, мислимо, нису много одмакле и најнапредније земље.

Вредноћа, заузимљивост, патриотизам и пожртвовање народа чешког огледа се и у овом, као и у свему другом. У свему томе народ тај може бити за углед многим другима. На првом месту имали бисмо ми, Срби, многом којечему да се од братског нам народа чешког научимо и на њега да се угледамо. Што много већи народи уз помоћ целе државе изводе, то народ чешки сам често постиже. Ову изложбу држава ничим помагала није, а народ ју је сам извео.

После ове изложбе уредиће се *етнографски чешки музеј*, у који ће доћи главније ствари са ове изложбе по свима грамама, које такав музеј обухвата. Исто тако одабраће се предмети школске врсте, који ће доћи у *школски музеј*. На тај начин ће и за будућност остати трајни спомен овогодишње чешко-словенске етнографске изложбе.

Д. Ј. П.

ГЛАСОВИ О ШКОЛАМА

Из американске основне школе. — Као што је Европа давно већ претекла своју матер Азију, ту колевку људства, тако данас Америка хита да

претекне своју матер Европу. Но у тој, по природи богатој, земљи није чудо што култура и просвета тако брзо напредују. Природа јој је дала многа блага, Европа јој је послала многе умне и предузимљиве снаге. Погодбе су биле ту и успех нас често задиви.

По књигама и листовима разним читамо често о многим гиганским напретцима у Америци. И кад одбијемо оно, што по који пут из Америке дође по која неистина (што је већ добила име „американска лаж“), опет имамо често да се чудимо напретку или некој оригиналности у тој земљи. Тако је у свему, па и у школству американском.

Ми овде износимо неке интересантније ствари из американских основних школа, које ће, надамо се, занимати читаоце. Ту ће бити нечега, што је друкче него код нас, а у том ће наши просветни радници наћи или коју поуку за себе, или ће их то изазвати да размишљају о појединим школским питањима.

Овај материјал о американским основним школама прибали смо на чешкој етнографској изложби, која је била овога лета у Прагу. На овој изложби поред оног што је изложено из Чешке, Моравске, Шлеске и Словачке, изложили су своје производе и Чеси који су насељени у туђини. Од ових Чеха из туђине, највише су заступљени Чеси из Америке, јер их тамо има највише насељених. Они на изложби имају три своја павиљона. У једном од ових заступљене су школе американских Чеха. Школе те сигурно имају уопште тип американских осн. школа, а изложени предмети заслужују свачије пажње.

Поред многих изложених предмета, школа једне чешке насеобине у Америци изложила је књигу једну, у којој је описано уређење и рад у тамошњим школама. Та књига нам је помогла да сазнамо многе појединости од овог што износимо овде.

Деца од 6 година полазе у поменуте американске школе. За школовање плаћа се по 50 сантима на месец. Сиротнија деца ослобођена су ове школарине, т. ј. за њих школарина пада на терет дотичне општине.

Основне школе имају 6 разреда. Учење се почиње на чешком језику, али се одмах затим почиње учити и енглески.

Учитељи, у школама ових чешких колонија, махом су свештена лица, но има и других, нарочитих учитеља. По свему судећи рекли бисмо, да ови учитељи немају довољно спреме за овај посао. Н. пр. у многим ђачким писменим радовима видесмо доста правописних и граматичких погрешака. Има

их крупнијих и грубљих. Учитељи су то пропуштали сигурно зато, што и сами не знају боље. Да није тако, барем би се на изложбу послало нешто боље и пажљивије рађено. А кад се зна да се на изложбу шаље што је најбоље, онда можемо мислити да у тим школама има и горега рада него што је овај изложени.

Како су свештеници главни просветни радници у чешким американским колонијама, то се са религиозним стварима чешће срећемо. И школе се махом зову по свецима из календара, н. пр. школа код св. Марије, код св. Јосифа, св. Јакова и т. д. *)

У неким школама, и ако је више разреда, број ђака већи је него код нас. Школа код св. Марије н. пр. има једног учитеља а 6 разреда и у њима 82 ђака (у I р. 20, у II 15, у III 20, у IV 10, у V 10, у VI 7 ђака).

Часови школски трају од 8 до 12 и од 1 до $3\frac{3}{4}$ сахата. Суботом се не учи цео дан, а разуме се и недељом и празником.

Наставни предмети су: религија, језик чешки и енглески, рачун, земљопис и историја (чешка и американска), природне науке, гимнастика, певање, музика и — позоришне игре.

Распоред часова је н. пр. овакав једног дана у поменутој школи:

Пре подне:

Од 8—10 рачун (I, II, III, IV, V и VI р.)

Од 10— $10\frac{1}{4}$ земљопис (IV, V и VI р.)

Од $10\frac{1}{4}$ — $10\frac{1}{2}$ граматика енглеска (IV, V и VI разред.)

Од $10\frac{1}{2}$ — $10\frac{3}{4}$ Одмор.

Од $10\frac{3}{4}$ — $11\frac{3}{4}$ читање енгл. (I, II, III, IV, V и VI разред.)

Од $11\frac{3}{4}$ —12 цртање.

После подне.

Од 1— $1\frac{1}{2}$ краснопис (III, IV, V и VI р.)

Од $1\frac{1}{2}$ —2 чешки језик (грамат. и писање,)

Од 2— $2\frac{1}{2}$ чешко читање (I, II и III р.)

Од $2\frac{1}{2}$ — $2\frac{3}{4}$ одмор.

Од $2\frac{3}{4}$ —3 религија.

Од 3— $3\frac{1}{2}$ чешко читање (IV, V и VI р.)

Од $3\frac{1}{2}$ — $3\frac{3}{4}$ давање домаћих задатака и завршавање учења.

Два пут недељно имају религију од 9— $11\frac{1}{4}$ сахата. Ако учитељ није свештеник, онда религију

*) Разних хуманитарних друштава тамо има много, па и она имају таква имена: друштво св. Јакова, браћа св. Јосифа или И. Христа, Ариматејско друштво и т. д. Ну у овим друштвима једна ствар може и нама бити за углед. Тамо није довољно да неко буде само члан друштва и да даје улог, него мора долазити и редовно на састанке тога друштва. Ко не дође, плаћа извесну казну у корист дружинске касе. То чини те број чланова није само на папиру него и у раду.

предаје свештеник, парох тога места. Свештеници, дакле, не дају да религију други предаје.

Уџбеници су махом илустровани и има их за све предмете.

Катихизис је пун самих питања и одговора, као што се некада и код нас учило. Попови се, дакле, не муче око свог предмета. Лакше је задати питања и тражити од деце одређене одговоре, а деца нека уче обоје.

Читанке за ниже разреде имају много слика, а за старије све је мање илустрација. Последња читанка има само једну слику у почетку. Прва чешка читанка у исто време је и буквар. У њој се учи овим редом: прво је слика Индијанца и до слике слово *i*, *i* (кратко и дугачко). Затим је слика ува и слово *u*, *ou*. Тако иду редом самогласници. Шесто слово је сугласник *t* и онда почињу и слогови, па мало даље почињу и речи и реченице за читање. Код сваке слике је слово писано и штампано, а остало је само од штампаних слова. Други део ове читанке је пун лепих, кратких и лаких прича и песмица, такође са доста илустрација. На крају је повише лаких слика за цртање.

Енглеска прва читанка има одмах сва слова по азбучном реду, прво писана (и то слова бела на црном пољу и у линијама — као на табли), а затим сва штампана слова. Даље долазе реченице, па приче и песмице за читање. Илустрација има доста.

За похвалу је нарочито, што су слова у овим читанкама врло крупна (два пут већа од цигера нашег), а свака црта је довољно дебела и црна.

У другим читанкама, за старије разреде, има и чланака рукописним словима штампаних, што је добро, а што наше читанке немају.

Историја је такође илустрована многим сликама, а уз то имају лепе историјске мапе.

За Земљопис имају врло лепе атласе, у којима су, поред мапа, и многе лепе слике градова, разних места и појединих предела.

Са илустрацијама уџбеника иде се тако далеко, да је чак и енглеска граматика илустрована. Н. пр. стоји слика, а испод ње је пуно енглеских речи. Енглески не знамо, те не разумедосмо шта се и како хтело да илуструје, али доста то да се сликама хоће да олакша деци и учење граматике.

Још је интересантије што се илуструју и прописи. Илуструју их сами ђаци. Прилепе на листу у пропису какву лепу слику (махом у бојама), па о њој пишу свој писмени задатак. Оваква

писмена вежбања мислимо да су врло добра, јер се на лак начин развија саморадња код ученика.*)

Н. пр. на једном листу прилепљена је слика, а учитељ је задао: искажите своје мисли о овој слици. Ђак је испод тога написао: Овде видим једног лепог дечка. Он седи... ту и ту и држи у левој руци гранчицу са цветом и родом. Где ли је зими добио ту гранчицу, тако лепу? Зими нема никаква лишћа и цвећа. Где је то дрво, што и зими има цвет и род, то бих рад био знати? — Слика одиста представља једног дечка, са зеленом гранчицом у руци. Гранчица има цвет и род, а околина представља зимски предео са снегом. Ђак је, дакле, описивао слику и критиковао је.

На другом пропису је слика дечка, који држи киту цвећа. Ђак о њој написао овако: Ово се дете зове Јаромир. Данас му је баби имен дан и он њој носи ово цвеће и т. д.

Други прописи имају прилепљене слике Вашингтона, лава, трешње и т. д., а ђаци су о том писали задатке своје. Задатци ови већином су у старијим разредима, али почињу још од другог разреда.

Ну, осем готових слика, које ђаци прилепљују на прописе, има и слика које су ђаци сами нацртали на пропису, па о том писали свој писмени задатак. Један ђак је н. пр. нацртао пса, а наслов му је: Мој мали пас. Нацртао, дакле, свог пса и о њему је писао задатак свој. Други су нацртали кућу, краву, мачку и т. д. па то описивали. Један је н. пр. лепо нацртао ток једне реке па о том писао, што му је био задатак из језика и земљописа. Други један хтео је да нацрта *со*, па о том да пише. То му није баш лепо испало за руком, јер минерал не може лако представити сликом и најбољи цртач. Али овај ђачић нацртао је нешто врло мало налик на камен или грумен какав. То више личи на некакву неправилну елипсу, која је многим изукрштаним цртама ишарана. Али ђак, пишући, замишљао је да му је то грумен соли. Што му слика није показивала, то му је допуњавала фантазија.

Но, сем слика које иду уз опис, има у прописима и других, које су више као неки иницијали и вињете (у почетку или на крају гранчице, цветићи и др. — прилепљено и нацртано). Међу овима има и шаљивих слика. Н. пр. неки нацртали репу, па на њој додали очи, нос и уста, те личи на човечју главу; други нацртао кромпир, на коме су клице као човечје очи; трећи нацртао тикву, па цртама по њој представио мачку како лежи савијена (дршка је реп мачкин) и т. д.

*) Ово узимање слика уз писмена вежбања уведе већ и Французи у своје осн. школе. (Види у „Учитељу“ од прошле год. стр. 819 у чланку „Матерњи језик у осн. школи.“)

И *рачунске задатке* чешће су ђаци илустровали. Н. пр. један ђак имао је из рачуна задатак о некаквим дрвима. Он је сâм нацртао наслагана дрва „у хватове“, па испод тога му је рачун о том. Овако што мислим да много помаже логичком и разумном рачунању. Јер ђак ће тек онда потпуно разумети рачунски задатак и логички ће га решити, кад очима (правим или умним) гледа предмете о којима рачуна. Ако тога нема, него се само гледају голе цифре, може се рачунањем постићи неки успех, али то још није стваран успех, који прати размисљање и разумевање, што је у рачунању врло важно.

Сем тога, ђаци поменутих школа и рачунске задатке чешће су зачињали сличицама које не објашњавају задатке, него су само као украс, као они иницијали и вињете у писменим саставима. Све то, види се, иде им лако, јер умеју лепо цртати и имају доста готових сличица.

Интересантан је почетак учења писања у овим школама. Прво се пише између линија, па на једној линији и на послетку без икаквих линија, на чистој хартији. Међу прописима првих разреда видесмо неке, на којима је писано плајвазом (слова, па речи и реченице), а ученици су по томе писали мастилом. Други прописи имају наштампана писана слова речи и реченице, и то врло танко, па по томе су ђаци писали плајвазом. И код нас је некада био тај метод, да ђаци I разреда пишу мастилом по словима плајвазом исписаним, или им је когод у почетку „водио“ руку. У Америци, дакле, и данас има писања по плајвазу, а да ли им се и рука „води“, то не знамо. Што тога има у Америци биће да је отуда, што такви учитељи не разбирају много за новије методе учења писања. Како су они учили сами пре 30 и 50 година, тако данас уче ђаке своје.

Има и прописа сличних нашим, т. ј. неки имају први ред исписан, други су само излењирани. Али формат американских прописа врло је згодан, што је узан, те су редови кратки. Наши прописи за осн. школе имају формат такав, да се гори и незгоднији није могао измислити. Ми, људи, кад пишемо, пресавијемо табак на половину да нам у писању буду редови краћи, јер је то лакше за руку и очи и брже се пише; а деца дајемо онако дугачке редове! Не знамо какви су разлози били да се $\frac{1}{4}$ табака у нашим прописима барем не окрене тако, да се пише преко уже стране? Вежбање су окренуте боље, али су за њих узети тако велики листови, да су редови опет дугачки толико, колико нису готово ни у каквом обичном писању. И на такву непрактичност ударен је мо-

нопол, који траје већ толико година без икаквих измена!

Цртање има красне успехе у овим американским школама. И из досад реченог то се у неколико види, а овде можемо рећи, да је успех у цртању у основ. америк. школама такав, какав се ретко може наћи у нашим гимназијама и нижим реалкама. Види се да се тамо велика пажња поклања овом предмету. Међутим су методи у цртању разни; готово су заступљени сви методи што их може бити у цртању. Црта се с прегледа и са природе и ствари. Неки у почетку цртају по истачканој хартији (по стигмама), други узимају тачке раздалеке, трећи почињу цртање без помоћних тачака, на чистој хартији. Има цртанака, које имају цртеже наштамpane врло танким линијама, по којима ђаци после повлаче плајвазом дебље линије; има цртанака које имају обележене само главније тачке или црте, по којима ђаци после цртеж довршују; има цртанака сличних нашим и тако даље.

Код овако разноврсног почетка у цртању и успех је у почетку различан. Има цртања лепог, а има и простог дрњања и шарана. Али је на крају успех сјајан, како код оних који су се учили лакшим и бољим методом у почетном цртању, тако и код горе и теже поступности. Црта се много, па се руке извезбају, неке са више неке са мање труда и муке.

Код нас је цртање у основној школи готово сасвим пропало. И ако је програмом прописано, у ствари га нема. Кривица је за ово и до цртанака, које су удешене тако, да по њима и учитељи и ђаци не могу или не умеју радити; а кривица је и у томе што се цртање уопште слабо цени. Крајње би време било да се почне обраћати више пажње на овај важан предмет; а тако исто крајње је време да се поправе данашње цртанке за осн. школе. Оставимо једном тај непрактичан и незгодан начин цртања у осн. школи.

Гледајући онако разноврсне начине цртања у америк. школама и онако лепе успехе, ми смо се сетили оне изреке, која вели: многи путеви воде у Рим. Пођимо и ми једном ма којим путем!

Награде и казне имају у америк. основ. школама једну оригиналност већу од свију које до сад поменуемо.

Сваки ђак има на дан по 25 сантима. Ко се целог дана примерно влада и лепо учи, толико на дан добије. Ко погреша ма у чем, кажњава се новчано. Њему се од оних 25 с. одузме колико треба. Плаћа, дакле, глобу, по одређеној такси и то овако:

Ко не поздрави старијег: 5 сант.

Ко говори, смеје се или окреће на часу: 5 сант.

Ко виче или трчи по школи: 10 сант.

Ко не изради домаћи задатак: 10 сант.

Ко шара школ. зидове и клупе: 10 сант.

За сваку непослушност учитељу: 10 сант.

Ко не иде уљудно улицом: 2—25 сант.

Ко се у цркви окреће и разговара: 25 сант.

Ове награде и глобе изричу се у јутру за прошли дан. Тада се плаћа колико ком ђаку припада, т. ј. неко добије свих 25 с., а неком се одбије за учињене погрешке. Плаћа, казну изриче и наплаћује је сам учитељ. Плаћање то бива папирним новцем. За ово имају нарочите мале школске банчице, налик на наше таксене марке. Има их у вредности од 1—5 сант., од 5—50 с. и од 1, 2 и 5 долара. Према вредности су и величине ових банчица. Најмање су као наше таксене марке, а највеће (оне од 1 и више долара) велике су скоро као старе аустријске папирне форинте. Разне су боје, а израда им је врло лепа, праве мале новчанице.

Кад ђак добије више комада мањих банчица, размени их код учитеља за веће — од 50 с. или од 1, 2 и 5 долара. И то мењање бива у јутру, пре учења. У то доба учитељ је, дакле, и судија који казне изриче, и власт која то наплаћује, и благајник који плаћа, и сараф који новац размењује.

На тај начин сваки ђак преко године учи школу и у исто време зарађује нешто у новцу. И добри стекну више, рђави — мање. Бак, који би у свему био примеран целе године, стекао би повелику суму. Јер, рецимо, да је у години око 200 радних школских дана, то је $200 \times 25 \text{ с.} = 5000 \text{ сант.}$ А то је 50 долара или у нашем новцу око 260 динара*).

И кад би се на крају године све ово исплатило сваком ђаку истинским новцем, школа би повелику суму новаца издавала само на ово. Али, и ако Американци троше на школе више него ико, биће да у овом не расипају и да све овако не исплаћују својој деци истинским новцем.

Не знамо да ли се ђацима на крају године за добивене школске банчице исплаћује истинским новцем; а на изложби не могосмо ни од кога добити тачна обавештења о овом. Где год смо, пак, читали о американским школама, о овоме нема ни помена. Па и они, који су читали много више о тим школама, не знадоше ништа да нам кажу о овом. Један господин увераваше нас, да је скоро читао на француском језику најновији и врло

* 1 долар=5·25 дин.

ошпиран извештај о америк. школама, и тамо вели, да нема ничега о овој ствари. Биће, дакле, да је ово једна новина у Америци. И права је американска новина.

Ми, пак, мислимо, да су ове школске награде и казне само као неко васпитно средство. Ђак не добива доцније истински новац, него се задовољава само тим што на крају недеље, месеца и године може рећи: ја сам за ово време толико и толико добио или заслужио. А мисао, да се тако што у школама заводи, биће да је потекла отуда, што се у Америку иде само зато, да се тамо заради и стече штогод. Зато се хоће, да се и деца од малена уче и васпитавају у том правцу, да се добрим радом и владањем тече, а рђавим се губи и ништа се не тече.

То су баш американска посла!

Д. Ј. П.

РАЗНИ ЗАПИСИ

Ново копно на јужном стојеру. На последњем географском скупу у Лондону, мес. авг. ове год., држао је *C. E. Borchgrevink* предавање о првом искрцању на копну јужнога стојера. Саопштићемо овде неке појединости из тога предавања, које ће и шире кругове заинтересовати.

Поменутом норвешком путнику допуштено је да се 20. септ. 1894. год. у Мелберну (у Аустралији) укрца у „Antarctic“, пароброд за ловљење китова, али под условом да као прост мрнар учествује у лову на китове. Брод је додирнуо најпре Campbell-острва, на којима ловци обично остављају по неког овна, да би тамо нашли свежа меса. Обале тих брдовитих острва пуне су морских паса и морских леопарада, који се лове. Због ледених брда, која у ширини од 40—60 мор. миља пловљаху око тих острва, ловци мораше 6. новембра пр. год. да обиђу та ледена брда, те су истом 28. новембра могли наставити свој пут у чисто јужном правцу. Бели албатрос и капски голуб (*Dartion capensis*), који облетаху брод све до 58° ј. ш., у једанпут га оставише, а појави се нека плава птица, до сада још невиђена. На дан 7. децембра дођоше путници до великих ледених поља под 68° ј. ш., кроз која је *James Ross*, мес. јан. 1841. год., пропловио на својим чувеним бродовима „Erebus“ и „Terror.“ И сада се, као и у оно време, појавише многобројне беле морске птице (*Procellaria nivea*) у тим крајевима. Неколико китова је убијено, а наишло се и на безброј морских паса са одгризеним ушима и великим ранама на

врату, по којима се могло судити, да су ове животиње биле у жестокој борби међу собом или — што је вероватније — с каквом другом животињом. Пошто су бродари читавих 38 дана по овом леденом лавиринту крстарили и с тешком муком избегавали судар са леденим колосима, прекорачише они 14. децембра јужни стојерни круг, а 4. јануара уочише гребен *Adare* на Викторијиној Земљи, који се издизаше 1200 м. изнад морске површине. Гребен је од базалтне стене, а надвишаваху га, докле је око допирало, купасте висови, снегом и ледом покривени. Већина тих врхова бејаху високи 1300—1400 м., сем једнога, који се уздизаше до 2500 м. Опажени су трагови скорашњег вулканског дејства. 6. јануара указа се острво Посесион, на којем је Џемс Рос пре 54 године побо британску заставу. На овом острву живе и сада небројена јата пингвина, који су тамо наслагали дебео слој гуана на простору од 1500 хектара,

Тек 8. фебруара китоловци могоше упутити се опет јужном полу, а 10. фебр. пронађоше они нов један рт, којему, у почаст краља шведскога, дадоше име „Оскарров рт.“ Бродари, прешавши 11. фебр. 74. степен ј. ш. и брдећи мало на север, уђоше сретно у једну велику луку и ту се искрцаше код рта Адара на јужно копно.

Ово бејаху први људи, који ступише ногом на јужно копно, по свој прилици двојном веће од копна европскога. Путници затекоше ту пингвинска гнезда у огромној количини, и то до висине од 300 мет. изнад мора; наиђоше на дивне глечерске пећине од најчистијега леда а са загасито плавим дупљама, на нове криптогамске биљке и на трагове некаква велика сувоземна сисара, који у оним крајевима замењује севернога медведа и ком је *Borchgrevink* приписивао оне грдне ране опажене на морским псима. Изгледаше да то мало полуострво може послужити као станица за научне експедиције. Старост тамошње криптогамске вегетације, пингвинских гнезда и по неких лешина морских паса бејаху доказ за то, да нити вулканске појаве, нити лед не би отежавали борављење у оним пределима и у само зимње доба. За време лета антарктичкога путници не имађаху, у оквиру поларнога појаса, никада мању топлоту од 4° Ц., али и максимум топлоте у засенку не прељажаше 8° Ц.

Ово извиђајно путовање показује довољно, да би грехота било и даље одлагати испитивање јужнога копна, и *Borchgrevink* мисли, да би сразмерно ласно било са саоницама, псима и клизалькама за снег допрети најпре до јужнога магнетног стојера, који, по рачуну Росову, лежи само 2° јужно

од острва Soulman. Овакав распоред за експедицију, којој би рт Adage служио као место за искрцавање и борављење, наишао је на опште одобравање од стране лондонског конгреса, и, као пређе, тако и сада, заузимах се за такав план с највећим одушевљењем особито професор *Нај-мајер*, са Немачке Морске Опсерваторије.

(Prom.)

С. П.

Водени путови у Русији. — Пренос робе врши се у Русији и сада још у првом реду воденим путовима, који су веома развијени у тој огромној царевини. По службеним статист. подацима надмаша количина робе, пренешене воденим путем, знатно количину робе, која се вози железницом. Како часопис „*Engineer*“ саопштава, европска Русија располаже сада мрежом пловних река и канала, којој је дужина преко 35000 енгл. миља, те према томе има таквих путова за 6000 миља више него сва остала Европа. По тим путовима превози се роба на 1300 пароброда са 83000 тона и 21000 других лађа са 600000 тона. Руска речна трговачка флота од прилике двапут је већа од флота Немачке и Аустрије укупно. За минулих шест месеци она је превозила свега око 30 милиона тона разноврсне робе. Врло велики део овога обрта заузимаху су отпадци од нафте, која је извожена из Бакуа. Они се сада по целој Русији употребљавају као гориво у фабрикама а извозе се искључиво на бродовима.

(Prom.)

С. П.

Алуминијум у литографији. — По часопису *Fédération Lithographique* могу се алуминијумске плоче, место досадашњег литографског камена, с коришћу употребити и за најфиније и уметнички најсавршеније штампање како у црној тако и шареним бојама. Плоче од алуминијума имају и то преимућство, што су много лакше и мање стају. Таквој једној плочи, у величини 80 × 100 см., тежина је око 1.5 килогр., а литографски камен истих димензија тежак је најмање 200 килогр. Сем тога стаје плоча од алуминијума 10 дин. по килограму, а литографски камен у истој величини неких 500 дин., скупљи је дакле за 485 динара. Алуминијумске плоче одликују се још и особитом гипкошћу, те се с тога могу удесити и за брзо штампање на цилиндарској машини.

(Prom.)

С. П.

Температура усијаних жица у електричним лампама (сијалицама). — Вебер је недавно чинио огледе о томе и нашао је, да су нормалне тепера-

туре свих врста сијалица једнаке и да леже између 1565° и 1588°Ц. Код најбољих таквих лампи, у којих је и жица нешто дебља, та је температура за 40°Ц. виша.

(Prom.)

С. П.

Америчко Мртво Море. — Сем Палестине имају и Савезне Државе у Север. Америци своје „Мртво Море“, које се, због лековитости воде у њему, зове тамо „Медицинско Језеро“ (*Medical Lake*). Ово се језеро налази на југу државе Вашингтона на висоравни опкољеној реком Колумбијом, а високој 600 m. изнад Тихога Океана. Дуго је 1600 m., а средња му је ширина 1200 m. Пошто ниједна река не утиче у то језеро, а површина му је, и покрај великог испаравања у оном сухом ваздуху, увек на истој висини (ниво-у), то је сва прилика да то језеро добива воду од извора у самом кориту свом. Средња му је дубина 18 m., а густина и сланост воде готово су онакве исте као што су у Мртвом Мору у Палестини. Али у овом америчком „Мртвом Мору“ живи ипак неколико врста животиња, као што су: једна мајшна корњача и једна чудновата риба, дугачка 20 см., која своја подужа предња пераја може да употреби за шетање по дну језера, а то је само могућно ако садржина соли није сувише велика. На два километра око тога језера не расту никакве биљке.

(Prom.)

С. П.

Вискоза. — Два енглеска хемичара, *C. F. Cross* и *J. Bevan*, који су од неколико година цео свој рад посветили испитивању *целулозе*, опазили су да целулоза, кад се потопи најпре у натронску цеђ а после у сумпор-угљеник, прелази у неко ново једињење, које хемијски спада у ред сулфокарбоната, и да се ово тело разликује од свију других целулозних деривата тиме што се у води раствара. Раствор је густо-течан и слузаст, те је с тога овом новом телу дато име: *вискоза*. Најважнија је особина тога раствора, да се после неког времена распада и целулозу, која је у њему, као нерастворљиву опет одваја. Ако се, према томе, слузаст раствор вискозе успе у какав коцкасти суд, видеће се у њему после неког времена бистра, водена течност, а у овој коцка издвојене целулозе, мања него суд у којој је, али истога облика као и суд. Ова је коцка чиста целулоза рожасте чврстине. Она се може сећи у плочице, којима се притискивањем може дати облик какав се хоће; по свом изгледу и понашању она је нешто у средини између коже и целулоида. Плочице су провидне и еластичне као целулоид, али нешто мекше и не пале се лако на

ватри. Кад се раствору вискозе, док је још течан, додаду разне боје или пигменти, целулоза, одвајајући се из раствора, упија их те тако цела коцка постаје обојена. Поспе ли се раствор вискозе у танком слоју, по глаткој стакленој плочи, онда се целулоза одваја у облику потпуно провидних, танких скрамица, које се могу разноврсно употребити. Ткива, тим раствором натољена, добију облик пергамента, јер издвојена целулоза испуни шупљике и споји ћелијце у једноставну целину. На тај се начин могу и пилотине од дрвета спојити у чврсте коцке велике отпорне снаге.

Овај нови проналазак биће од недогледних последица у индустрији, ако проналазачима пође за руком да се с тим новим телом још боље и страније упознају.

(Prom.)

С. П.

Јупитер и његови месеци. — W. H. Pickering, астроном звездарнице у Арекипи (Перу), потпомогнут ванредном ведрином тамошњег неба, учинио је знатан напредак у посматрању планете Јупитера и његових пратилаца. Он држи да сме тврдити, да је површина Јупитерова потпуно бела, облачаста и без сопствене светлости, а тамније пруге, које се виде, да долазе од неке мрке материје, налику на наше cirrus-облаке, који као танак вео окружавају Јупитера. Сваки отвор у том велу узрок је оним белим пегамма што се по некад виде на површини Јупитеровој. Месеци Јупитерови нису округли, него имају облик елипсоида. Pickering држи, да се први месец за 13 сах. и 3 мин. обрне једном око своје осе, а да му треба 1 дан, 18 сах., 27 мин. и 33·5 секун., те да једанпут око Јупитера обиђе. Трећи месец показује једну црну пругу и — како се чини — мења свој елипсоидни облик на свом путу око Јупитера. Отуда Pick. закључује,

да су Јупитерови пратиоци постали сједињењем метеорских маса, које су испрва у облику прстена кружиле око Јупитера, као што је то данас код Сатурна. Али је међусобна веза и утврђење тих маса ремењена великом плимом и осеком које Јупитер, као централно тело, производи, те се с тога може претпоставити, да су сателити (пратиоци) Јупитерови сложени од делића са врло лабавом међусобном везом.

(Prom.)

С. П.

Узроци тетовирања. — J. W. Powell наводи у последњем годишњем извештају Етнолошког Биро-а у Сједињеним Државама Сев. Америке 17 разних узрока тетовирању (шарању тела), које је он брижљивим испитивањем живота америчких Индијанаца докучио. Ти су узроци: 1) разликовање слободних и неслободних чланова једнога племена; 2) разликовање виших и нижих сталежа у истом племену; 3) обележје јуначког владања при трпљењу мукá приликом разних телесних операција, у Индијанаца уобичајених; 4) одликовање личне храбрости у приватном животу; 5) одликовање за јунаштво у рату; 6) религијска симболика; 7) лек од добивене болести; 8) средство за предохрану од болести; 9) жигосање у знак немилости; 10) у женских лица као знак да су удате, а понекад и 11) да су зреле за удају; 12) знак ради личног познања (идентификација); 13) очаривање другог пола; 14) задавање страха непријатељу; 15) средство да се у боју тело сачува од рана; 16) знак среће; 17) знак чланства у каквом тајном друштву. — Из овога се види, да *улепшавање* тела није *једини* узрок тетовирању, као што се до сада мислило.

(Prom.)

С. П.